

SZÉPÜLŐ OTTHONOK

ÚJ IGÉNYEK

A reneszánsz eszmeáramlat Európa-szerte alapvető változásokat idézett elő a lakásigények területén is. A kora-gótika befelé forduló, zárt világával szemben a reneszánsz ember szerette a kényelmet, a fényt és pompát, s ezt tükrözte otthona berendezése is. A szépen bebútorozott és feldíszített lakás a tulajdonos ízléséről, gazdagságáról vallott, amit nemcsak maga élvezett, de másokkal is szívesen csodáltatott. Az otthonkultúra területén beállott változások végső soron a feudalizmus kereteit feszegető új erők jelentkezését érzékeltetik, s kitűnően jelzik a kor emberének tudatában végbemenő változásokat.

A lakóterület reneszánsz szellemű berendezésének igénye nálunk aránylag korán, már a XVI. században jelentkezett, beszédesen bizonyítva azt, hogy a reneszánsz eszmeáramlat hatása az élet minden területén érvényesült. Az erdélyi gazdasági-társadalmi viszonyok adott színvonala következtében azonban a reneszánsz életforma meghonosodása itt nem a polgársághoz, hanem egyházi és főnemesi körökhöz kapcsolódott, s ezek közvetítésével jutott el a többi társadalmi osztályhoz. Elterjedésében a váradi és gyulafehérvári püspöki központoknak jelentős szerepük volt. A fényűző pompával felszerelt püspöki paloták, valamint a körülöttük épülő főpapi házak együttese nemcsak a humanista műveltség melegágya volt, hanem nagy hatást gyakorolt a reneszánsz építészet kibontakozására is.

Az új ízlés meghonosításában ha nem is a polgárság volt a kezdeményező, a XVI. század vége felé már jelentős mértékben járult hozzá az új stílus helyi formáinak kialakításához. A városi patrícius réteg anyagi helyzete és külföldi összeköttetései révén gyorsan magáévá tette az új életforma elveit. Erről árulkodik a városi építkezések gyors fellendülése, valamint a polgári otthonok berendezésének gazdagsága és változatossága. A XVI. századi polgári lakásokban feltűnnek a reneszánsz intérieur alapvető jellemvonásai, s az olasz mellett megjelennek a német és németalföldi provenienciájú berendezési tárgyak is. Kereskedő polgáraink a sok szép külföldi holmi behozásával tulajdonképpen a nyugati hatások érvényesülését segítették elő. Az Európában otthonosan mozgó patrícius réteg lakáskultúrája a főnemesekével vetekedett, s színvonalát a vidéki nemesség még a XVII. században sem érte el.

Az új életigényeknek megfelelő reneszánsz intérieur tehát a főnemesek és patríciusok lakásaiban alakult ki a XVI. században. A reneszánsz XVII.

századi térhódításával azonban az új berendezési elvek és divatos bútorok a polgárság és a nemesség szélesebb rétegei előtt is népszerűvé váltak.

Az intériour átalakulásának folyamatára világítanak rá az urbáriumok és konskripciók, amikor a berendezés számbavétele során leírják vagy felsorolják a lakásban található bútorokat és a lakószobák berendezésének módját. A leltárak alapján azonban nemcsak a bútorzat kérdéséhez férközhetünk közelebb, hanem bizonyos fokig lehetőségünk nyílik annak felmérésére is, hogy a reneszánsz késői nagy hullámverése a vidék meghódítása során a nemesség különböző köreit hogyan érintette. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a reneszánsz hatás erőssége társadalmi kategóriák szerint változott, s nem egyformán érvényesült például a szentdemeteri kastély vagy a fából készült csíkkozmási udvarház esetében. De nem érdektelen, hogy ez utóbbi helyre eljutott-e, s ha igen, mikor és milyen formában. Módosította-e a hagyományos bútorzatot, vagy a környezet hatása erősebbnek bizonyult nála? A berendezésben és ízlésben adódó eltérések a különböző intériourök közötti különbség érzékeltetésén kívül nagymértékben hozzájárulhatnak a reneszánsz útjának megvilágításához is.

Tekintettel a kérdés sokrétűségére, a lakáskultúra vizsgálatát nem korlátoztuk csupán a használatban lévő bútorok ismertetésére, valamint a lakásdíszítő elemek számbavételére, hanem arra törekedtünk, hogy áttekintsük a különböző otthon- és szobatípusok berendezésének módját is. A vidéki lakástípusok közötti különbségek érzékeltetésével éppen a reneszánsz stílus terjedésének útjára kívántunk rávilágítani. Sajnos arra csak nagyon kevés módunk nyílt, hogy a levéltári adatokból leszűrt következtetések helyességét a tárgyi emléken ellenőrizhessük. A XVII. századi erdélyi intériourket ugyanis megsemmisítette az idő, s a bútorzatból csak néhány darab maradt meg napjainkig.

Mielőtt rátérnénk a lakásbelsőben történt változások számbavételére, foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel, hogy a reneszánsz építészet milyen lehetőségeket biztosított a belső terek új berendezési elveinek megvalósításához.

A LAKÓHELYISÉGEK ELRENDEZÉSE

Maga az a tény, hogy a reneszánsz új építészeti koncepcióval lépett fel, változásokat idézett elő az épületbelső megformálásában is. A szimmetria elvének diadalra jutásával mindinkább háttérbe szorultak a pillanatnyi igények szerint, ötletszerűen kialakított épületegyüttesek, s helyüket a XVI. század végén a szabályos négyszög alaprajzú kastélyok és udvarházak foglalták el. A szabályos alaprajzok, a hosszabb épületszárnyak pedig lehetővé tették a reprezentatív hatású, egymásba nyíló szobasor reneszánsz gondolatának megvalósítását. Szándékosan kerültük a teremsor kifejezést, hiszen a mi kastélyaink sokkal szerényebb igényűek voltak, mint előkelő olasz mintaképek; a „teremsor“ sokszor csak néhány szobából állott, s az aránylag alacsony ajtónyílások csökkentették a perspektivikus hatásokat. Ettől eltekintve azonban a szándék, a törekvés tagadhatatlanul reneszánsz szellemű volt, s fontos következményeket vont maga után. A szabályos alaprajzok elterjedésével ugyanis megszűntek a gótikában oly gyakran adódó szintkü-

lönbségek az egyes szobák és lakrészek között, s az izolált belső terek felszámolása, valamint az egy tengelyre felfűzött szobasor megteremtése egységesebb berendezési stílus kialakítását tette lehetővé. Az egymás melletti szobák berendezése között, ugyanis már hangulati egység létrehozására törekedtek. Szentbenedeken például három egymásba nyíld szobát neveztek „zöld háznak“ a mennyezetek, kályhák és ajtók színéről.

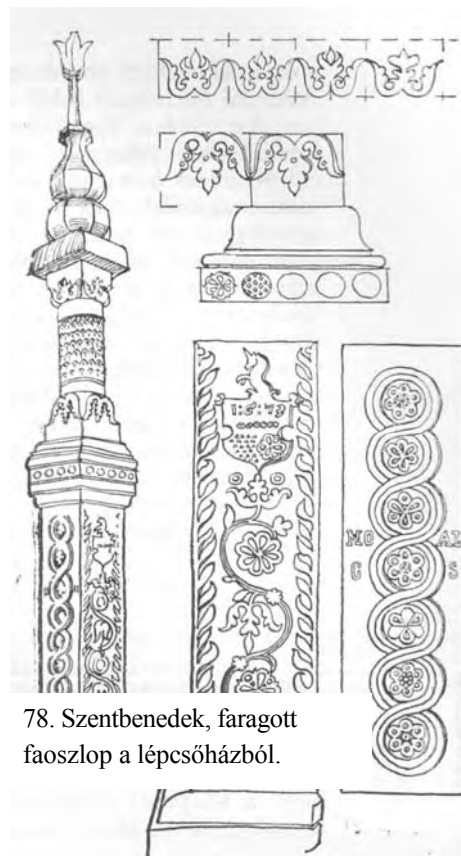
Az épületek különböző típusú sarokbástyái boltozott, intim hatású centrális tereket foglaltak magukba, s ezek alaprajzi sajátosságai meghatároz-

ták a berendezés módját is. Egy részükbe a bútortat hagyományos módon a falak mellé került. Görgényben (1652) a Kerek és Harcsafark bástyában egyaránt megtaláljuk a „fal mellé való“ padszékeket, Branyicskán (1744) pedig a negyedik bástyaszoba falai mellett „zöld gyantáros pohárszék“, zöld mázas kemence, és „aranyfüstös párkányos almárium“ állott. A helyiséget a festett és faragott mennyezet s az ajtó feletti színes muzsikáló kórus tette hangulatossá. Vajdahunyadon (1681) ellenben a „Buzogányház“ hatszegletes díszes mennyezete alatt „zöld festékes kerekded“ asztalt talált az összeíró, körülötte nyolc darab, ugyancsak „zöld festékes“ egyes székekkel. Itt az asztal és a körülötte elhelyezett székek a belső tér jellegének megfelelően már a szoba közepére kerültek. A hatást azonban rontotta a szoba berendezéséhez tartozó „nyoszolya“, melyet bárhova állítottak, esztétikai szempontból felesleges volt. A bethleni vár (1661) Kerek bástyájában a bútort-

zat egy közepre állított kerek asztalból, hat egyes székből, egy bársonyos „setzel“ székből és egy karszékből állott, s ez esetben már semmi nem zavarta a belső tér és a berendezés összhangját.

A kétszintes épületek beosztását általában az jellemezte, hogy a család az emeletet lakta, míg a földszinten a konyha, kamra, mosókonyha és a sütőhelyiség, valamint a személyzeti szobák kaptak helyet (Siménfalva — 1636, Görgényszentimre — 1692, Egeres — 1699, Bonchida — 1736, udvarház, Küküllővár — 1726, Bethlenszentmiklós — 1765). A polgárházak esetében ugyancsak hasonló volt a helyzet, amennyiben a földszintet üzletekkel és raktárhelyiségekkel foglalták le, míg lakás céljaira az emelet szolgált.

A kastélyoknak, de sok esetben az udvarházaknak is központi részét képezte — függetlenül attól, hogy emeletesek voltak-e vagy sem — az „öregpalota“, „ebédlőpalota“ vagy csak „palota“ néven emlegetett, reprezentációs célokat szolgáló nagyterem (97. kép). Ennek minden esetben külön kijárata

78. Szentbenedek, faragott faoszlop a lépcsőházból.

volt a ház előtti tornácra, vagy emeletes épület esetében ez elé vezetett az udvarról felszolgáló belső vagy külső lépcső.

Az emeleti fogadótermekbe vezető díszlépcső az olasz reneszánsz palota-interieur jellegzetes eleme volt. Baluszteres mellvédű belső márványlépcsőről mind a váradi, mind a gyulafehérvári püspöki palotával kapcsolatosan megemlékeznek a források. A kastélyok és udvarházak emeleti nagyterméhez azonban az esetek többségében már esztergában faragott „orsós korlátú“ falépcső vezetett, jelezvén, hogy a reneszánsz művészeti áramlat hosszú utat tett meg a vidéki udvarházakig, s mire odaért, helyivé alakulása is bekövetkezett (93, 94. kép). Erre a legjobb bizonyíték a szentbenedeki kastély hajdani oszlopos, gazdag faragású belső lépcsője. Az orsós mellvéd tartóoszlopai kopjafára emlékeztettek, s furcsa keleties bájt árasztottak. Mér-tani elemek keveredtek rajta reneszánsz virágmintával, tulipánokkal, szőlő-fürtökkel, palmettákkal s a kedvelt pikkelydísszel (78. kép). Molnár Albert faragómester kezén azonban a reneszánsz motívumok már helyivé alakultak, s ízelítőt adnak az utókornak az udvarházakat díszítő fafaragás jellegéről.

Az emeletre szolgáló belső vagy külső lépcső a nagyteremnek bizonyos fokú önállóságot biztosított, amint azt meglévő reneszánsz épületeinken kívül Vécke (1629), Uzdiszentpéter (1679), Homoródszentpál (1687), Bonchida (1715), Siménfalva (1726), Kaplyon (1729) példája is bizonyítja. A kisebb udvarházak esetében ugyancsak megfigyelhetjük azt a törekvést, hogy a „palotát“ külön bejáratral függetlenítsék a ház többi részétől. Különösen áll ez arra az ötösztatú udvarháztípusra, melynek „nagyháza“ a kettéosztott pitvar egyik oldalát teljes mértékben lefoglalta, míg a másik oldalon elhelyezett „kisház“ és „oldalház“ a család lakterülete volt (Románbretteye — 1702, Martonfalva — 1726, Kece — 1740).

Ha a kastélyok és udvarházak beosztását tovább vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a központi elhelyezésű nagyterem mellett az esetek többségében a ház urának szobája állott, ebből nyílt az asszonyé, ebből pedig a lányoké, míg a nagyterem túlsó oldalán egy vagy több vendégszoba kapott helyet. Igen sokszor előfordult azonban az is, hogy az asszony és férj szobái nem egymásból nyíltak, hanem a nagyterem vagy a pitvar két oldalán, egymással szemben helyezték el őket. Ezt a szokást lényegében véve a női és férfi tevékenységi körök különbözősége alakította ki, de nagyban elősegítette az a tény is, hogy a kis méretű, három-négyosztatú pitvaros udvarházak esetében ez volt az egyetlen lehetséges beosztási mód. A pitvar egyik oldalán az „úrháza“, a másikon az „asszonyháza“ kapott helyet még a XVIII. század elején is (Szászcsanád — 1721, Branyicska — 1726, Kémend — 1726, Küküllőszéplak — 1737), s ettől a megoldástól nem idegenkedtek a nagyobb udvarházak és kastélyok tulajdonosai sem. Bethlen Miklós például bethlenszentmiklósi kastélya földszintjének elkészülésekor az előcsarnok egyik oldalán lévő első két szobát a maga számára rendezte be, míg a másik oldal megfelelő két helyiségében felesége lakott. Ugyanez a beosztása volt különben annak az épületnek is, melyet a kastély elkészüléséig ideiglenesen használtak.

A „palotán“, „úrházán“ és „asszonyházán“ kívül a többi helyiségnek nem volt határozott rendeltetése, mindenütt a szükségleteknek megfelelően használták fel őket: vagy a többi családtag szobái voltak, vagy az udvari

személyzetet helyetfék el bennük. Éppen ezért ezeket a helyiségeket sok esetben csak sorszámokkal tüntették fel a leltárak.

A kisebb, mondjuk csak négyszobás udvarházak a már említett „palotát“, „úrházat“, „asszonyházat“ és a belső cselédek, a „lányokházat“ foglalták magukban. Ez a beosztás tökéletesen meg is felelt a vidéki kismemesi család életformájának. A nagyterem a vendégeskedés és a szórakozás céljait szolgálta, s a benne igen gyakran megtalálható ágy azt jelentette, hogy vendégszobának is használták. Az asszony és a leányok házaiban bonyolódtak le a női munkák, szövés, fonás, varrás, hímzés, gyereknevelés, s a ház urának szobája a gazdasági szervezőmunka és a férfiszórakozások színhelye volt. Ebben az udvarháztípusban a végletekig leegyszerűsítve — de még megőrizve a különböző tevékenységi körök elkülönítését — lényegében a nagyobb kastélyok és udvarházak beosztási jellegzetességeit találhatjuk meg. Az ennél kisebb kúriák esetében a differenciáltságnak ezek az alapelvei már nem érvényesülhettek.

A háromszobás udvarházban a belső leánycselédek már nem lehetett minden esetben elhelyezni, mint ahogy a konyha, mosókonyha és a sütő is külön épületbe szorult. Még szerényebb életkörülmények között a konyha

és sütő szerepét a pitvar látta el, mivel a kéményaljja e funkció betöltésére kitűnően alkalmas volt. Ilyenkor a pitvart néha két részre osztották, s a konyha a pitvarszerű előtér mögött a hátsó szakaszban maradt. A konyha-pitvar két oldalán lévő szobákat a legtöbbször szintén a népi gyakorlatnak megfelelően nevezték el „kisháznak“ és „nagyháznak“, „elsőháznak“ és „hátsó háznak“. Ezek a megjelölések az alaprajzot illetően adnak bizonyos támpontokat, de nem derül ki belőlük, hogy mire használták őket. Néhány esetben azonban e kis udvarházak lakószobáit is betöltött funkcióik után nevezték el. A buzai udvarházban (XVIII. sz.) „ebédlőpalota“, „urakháza“ és „lányokháza“ volt. Koródszentmártonban (1696) „ebédlőházból“ és „úrházából“ állott az udvarház. Arra is akad példa, hogy az

79. Radnót, ajtókeretek, gyámkövek és zárókövek.

udvarház két szobájából egyet az urak, egyet pedig a cselédek laktak (Szilágysomlyó — 1727, Veresegyháza — 1744, Vingárd — 1755, Szamosfalva — 1783). Andrásfalván (1699) az egyik szobát a tulajdonos lakta, a másikat gabonásnak használták, Griden (1716) pedig a pitvar egyik oldalán lévő helyiség lakószobaként szerepelt, a másikban már az állatokat tartották.

Mint az udvarházak beosztásával kapcsolatosan elmondottakból is látszik, a vidéki nemesség életigényei és életmódja között óriási eltérések adódtak. A szabályos alaprajzú négybástyás kastélyok, a reneszánsz udvarházak és a szalmatető kúriák között nemcsak külső képük tekintetében volt nagy különbség, hanem különbözött a bennük zajló élet is. Ennek természetes következményeként a különböző típusú lakások berendezése, az intériurök sem mutattak egységes képet. A berendezésben érvényesülő reneszánsz hatás a XVII. században nem jutott el minden távoli vidéki zugba; terjedése még a XVIII. század első felében is megfigyelhető. A központoktól távolabb kerülve a reneszánsz áramlat sokat veszített tisztaságából, s a legtöbb esetben már csak a helyivé alakult, igénytelenebb változat továbbjutásának lehetünk tanúi.

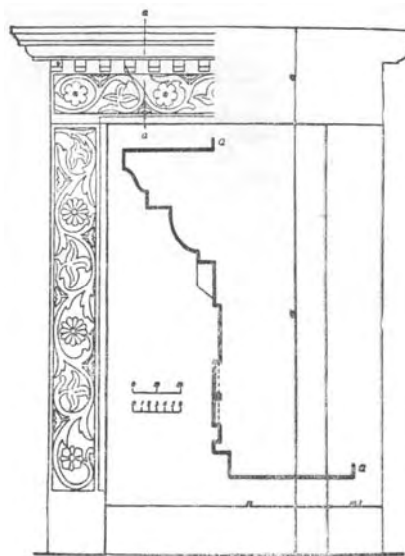
A LAKÓSZOBÁK BELSŐ KIKÉPZÉSE

Az intériur átalakulásának legszembevetőbb jele az ajtó- és ablakkeretek reneszánsz szellemű átfogalmazása, a festett kazettás mennyezetek megjelenése, a falak stukkóval, freskóval, kárpitokkal és szőnyegekkel való díszítése.

A kőfaragás aránylag korán eltanulta az új formákat, s a XVI. század folyamán már nemcsak a püspöki székhelyeken találunk olasz hatásokat mutató faragványokat, de Kolozsvár, Szeben — Sibiu —, Brassó és Beszterce polgárházaiban is. A kastélyok, Alvinc, Keresd, Fogaras, Egeres, Szentbenedek szintén sok értékes műrészletet őriztek meg számunkra (80. kép). A faragott kőnek mint épületdíszítő elemnek nagyméretű alkalmazása különösen Olaszország déli vidékére jellemző, ahol az ajtó- és ablakkereteken kívül még a padlót és a falakat is márvánnyal borították. A délolasz hatás az erdélyi reneszánsz kőfaragás formálódásában is szerepet játszott. Az építészetben bekövetkezett XVI. század végi és XVII. századi stílusváltozásra a kőfaragás azonnal reagált; útja a dórizmus egyszerűen nemes formáitól a századvég virágos stílusáig a kolozsvári polgárházak és a vidéki kastélyok (Szilágysomlyó. Aranyosmeggyes, Bethlenszentmiklós, Zabola, Vargyas — Virghiş —, Kisborosnyó) ajtó- és ablakkereteinek faragványain kitűnően nyomonkövethető (40. kép). A XVII. század végének és a XVIII. század elejének virágos stílusa amellet, hogy még őrzi az olasz motívumkinccsel való rokonságot, és bizonyos hasonlóságot mutat a Bríncoveanu-stílussal is, a lapos, rajzos faragási mód és a díszítendő felület levegős térkitöltése tekintetében jellegzetesen helyi utakon halad. A virágdísz terjedésének útjában érdekes megoldásként tarthatjuk számon a branyicskai udvarház (1726) két faragott kőből való ajtószemöldökének színes csempéből kirakott virágmintáját. Ez a díszítésmód az áttanulmányozott levéltári forrásokban máshol nem fordult elő.

A klasszikus idézeteket vagy a megrendelő felfogása szerinti életigazságokat tartalmazó ajtófeliratokat főként a reneszánsz szellemtől jobban átítatott városi környezetben vagy reneszánsz életérzésű főúr otthonában találhatunk (45, 75. kép). A vidéki udvarházak szélesebb körében a XVII. században kevés a reneszánsz jellegű felirat. Összeírásanyagunkban csak a nagyercsei udvarház (1750) konskripciójában jegyezték fel jelmondatos ajtót: *Extruxere Patres nobis Nos Posteritati Sic Prius acceptum reddimus Officium*. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a nagyercsei udvarház sem tartozott a Toldalagiak legegyszerűbb kúriái közé. Az ugyancsak Toldalagi kézen lévő régi koronkai udvarház (1750) ajtóin már csak dátum és névbetűk állottak: *T.I. I.S. 1712*. A sárpataki (1736) udvarház egyik régi, kopott, festékes ajtaján szintén csak dátum volt: *in Ao 1655 tsináltattak*.

Annak ellenére, hogy a meglévő emlékműanyag alapján ítélve több nagy hagyomány-nyal rendelkező, színvonalas kőfaragó iskola

80. Keresd, ablakkeret.

működött Erdélyben, a vidéki udvarházépítészet területén kevés a faragott kőből készült ajtó- és ablakkeret (84, 85, 86. kép). Nyugodtan mondhatjuk, hogy egy-két kivételtől eltekintve, használatuk főként a patrícius és főnemesi körökre korlátozódott. Az egykor Lorántffy Zsuzsanna fejedelemszony tulajdonát képező mezőörményesi udvarház 1721-ben készült leírásából az derül ki, hogy csak a „felső rendházak“ ajtó- és ablakkereteit faragták kőből. A borbereki udvarház 1694-es összeírása pedig hangsúlyozza, hogy csupán a „házba bemenő ajtó“, a „palota ajtaja“ és még egynéhány jelentősebb lakóhelyiség ajtókerete készült kőből. A már említett branyicskai (1726) csempeberakásos ajtóból is csak kettő volt. Ezzel szemben hosszú lenne felsorolni, hogy az összeírásokban hány fából való ajtó- és ablakkeretről olvashatunk, mint ahogy a kőből épült kastélyok mellett is sok a boronából ácsolt és sövényből font udvarház. A faajtók és ablakok általában a kő formáit utánozták (81. kép), s a legtöbb esetben az ajtószárnyal egyforma színűre festették őket. Az is előfordult azonban, hogy ha az ajtóra virág minta került, mint Keresden (1797), sárga és zöld virágok tarkították az ajtófélfát is. Mezőbodonban (1712) pedig az ablakkereteket meszeléssel igyekeztek a kőhöz hasonlóvá tenni. Ez azonban nem általános, sőt a leírásokból inkább az tűnik ki, hogy a fa ajtószemöldököt a fa természetének megfelelő módon, „cifra“ faragással, ritkábban csipkézett fűrészdeszka „borítással“ igyekeztek a szemnek tetszetősebbé tenni (Siménfalva — 1726, Branyicska — 1726, Szászcsanád — 1743, Erdőszentgyörgy — 1744). A XVIII.

századból származó adatok azt bizonyítják, hogy a reneszánsz díszes kő- és faajtói a barokk idején is megfeleltek a tulajdonosok ízlésének (87. kép).

Az **ajtók** legdekoratívabb részét kétséget kizáróan az ajtószárny képezte; ezt festették, faragták, intarziával díszítették, vagy nagy fejű vasszegekkel verték tele. Elöljáróban megállapíthatjuk, hogy a XVII. századi kastélyok és udvarházak ajtóit általában egyszárnyúak voltak, s továbbra is kis méretűek. Kevés helyen, az uzdiszentpéteri (1679) harmadik udvarház „nagy-palotáján“, a geryeszegi (1754) régi kastély „aranyosházán“, valamint a szentbenedeki kastélyban (1696) találtak a leltározók kétfelé nyíló ajtót; ez már az igények növekedését jelzi, s azt, hogy a belső tereket igyekeztek szervezesebben összekapcsolni egymással.

Az egyszárnyas ajtók egy kis része még a régi gótikus hagyomány szerint tömör fából készült, nagyfejű vasszegekkel kiverve, s olykor még vaspántokkal vagy vaslemez borítással is megerősítették őket. Ilyen ajtók különösen a várakban és kastélyokban voltak, olyan helyeken, ahol ezt az illető helyiség biztonsága megkívánta (Kővár — 1694, „ceytház“, valamint a „süket vagy Zólyomi ház“; Keresd — 1797, rejtek bolt; Görgény — 1652, tárház; Geryeszeg — 1754; kisbolt). A szegek fejét tárgyalt korszakunkban díszítették, „bogláros“-ra alakították, ezzel is hangsúlyozva, hogy akkor már csak dekoratív szerepük volt (Siménfalva — 1636, Királyfalva — 1647, Búzásbocsárd — 1656, Alsóárpás — 1683). Így a görgényi vár (1652) egyik árnyékszékének ajtaján a bogláros szegek már csupán díszül szolgáltak, és nem a nagyobb biztonság okáért kerültek oda. Ugyanitt olykor a vasszegeket faszegekkel helyettesítették, s a vaspántokat is csak festéssel utánozták. Ez a formák értelmet vesztett továbbélése volt akkor, amikor a körülmények már nem kívánták meg alkalmazásukat.

A XVII. századi ajtók nagy része már keretbetéttel készült, s legáltalánosabb díszük a festés volt kastélyokban és udvarházakban egyaránt. Sajnos az összeírások festett ajtóiról a legtöbb esetben nem derül ki, hogy milyen színűek voltak. A bőbeszédűbb leltárak adataiból azonban kitűnik, hogy kedvelt ajtószín volt a zöld (Uzdiszentpéter — 1679, Bethlen — 1690, Kővár — 1694, Szentbenedek — 1696, Branyicska — 1744, Koronka — 1750, Geryeszeg — 1754). Vajdahunyadon (1685) a zöld erkélyajtók mellett már vörös festésűeket is említettek, az ötödik erkély ajtaja pedig vörös és zöld színű volt. De vörösre festett ajtó nyílt a siménfalvi (1726) és buzai (1698) udvarház „nagy-palotájára“, valamint a keresdi vár (1797) egyik szobájára is. Az ádámosi udvarház leírása (1772) szintén feltűntet régi zöld és „veres“ festésű ajtókat. Vajdahunyadon (1685) pedig sárga-kék, illetve sárga-vörös színű ajtók is voltak.

A reneszánsz mintakincs terjedését jelzik az „iratos“ „czifrázatos“, „virágokra czifrázott“ ajtók (90, 91, 92. kép), melyek a XVII. század folyamán már nemcsak Keresdre (1797) és Egeresre (1699) jellemzőek, hanem megtalálhatók a görgényi (1652), vajdahunyadi (1685), bethleni (1690), kővári várban (1694), a szentdemeteri (1629), szentbenedeki (1696) és geryeszegi (1754) kastélyokban, valamint a siménfalvi (1636), borbereki (1694), oprakercisorai (1739) és ádámosi (1772) udvarházakban is. Mint az adatokból látszik, a XVIII. század folyamán sem cserélték ki őket modernebbekre, mi több, megakkor is készítettek hasonló darabokat. A virágos ajtók színpompájáról, vál-

tozatos mintakincséről ma már sajnos csak a templomokban megmaradt példányok alapján alkothatunk fogalmat; kastélyokban, udvarházakban alig találunk egyet is a helyén.

A festett ajtók mellett szintén kisebbségben voltak a költségesebb és nagyobb szakmai tudást kívánó berakott, intarziás ajtók (89. kép) Ilyeneket a homoródszentpáli (1678) és az uzdiszentpéteri (1679) udvarház, valamint az egeresi kastély (1699) és a vajdahunyadi vár (1681) leltára említ, bizonyítva azt, hogy az intarzia a XVII. század folyamán is csak az uralkodó osztály felsőbb rétegei számára hozzáférhető művészeti ág volt. Ugyancsak drágák voltak a „gyantáros“, vagyis viaszolással fényezett ajtók, melyeket néha berakással, néha festett mintával díszítettek (Szentdemeter — 1629, Vécke — 1629, Bethlen — 1690, Egeres — 1699).

A csipkés párkányokkal „cifrázott“ vagy csipkés fűrészdeszkával „béllett“ ajtók (Branyicska — 1726, Szászcsanád — 1743) teljesen helyi jellegű készítményeknek számítanak, egy-egy vidék faragóemberének ügyességét és ötletességét dicsérve. Rajtuk a reneszánsz hatás már teljesen helyi

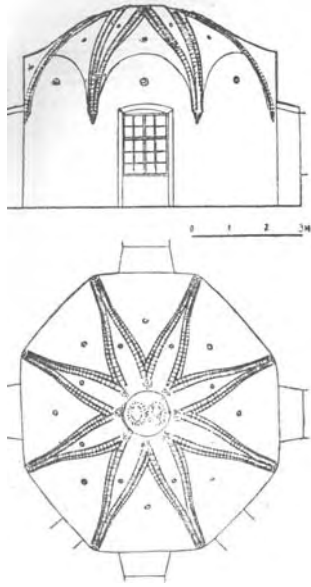

81. Torockó, parasztház bejárati ajtaja.

nyelvre lefordítva érvényesül. Ugyancsak helyi készítményeknek minősíthetjük az itt-ott előforduló rostélyos „nyári ajtókat“ is. Szentbenedeken (1696) virágos és „erős“ rostélyajtó nyílt a „palotá“-ból az udvarra. Uzdiszentpéteren (1679) a „felső tornác“ középső ajtaját látták el farostélyal, Keresden (1797) pedig a grófné házára nyílt félköríves rostélyos faajtó. Ezekben az esetekben a rostély már nemcsak a helyiségek szellőzését biztosította, mint a pincék és nyári házak ajtóinak rácsai, hanem keleti hatásra meghonosult díszítőelem volt. A szobák egy részének elrekesztésére használt, ugyancsak rostélyos választófalak is keleti hatásokat tükröztek.

Az udvarházak és a kastélyok díszesebb ajtóival kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy a faragott kő ajtófelekhez hasonlóan csak a nagyterem és az állandóan használt helyiségek, főként a ház asszonyának és urának szobái elé kerültek; az épület többi ajtaját egyszerű kivitelben készítették.

A **térfedési módok** közül a festett kazettás mennyezetek számítottak újdonságnak. Mellettük természetesen a reneszánsz boltozattípusok, a donga és fiókdonga is közkedveltségnek örvendett. A mennyezetek kiképzése a lakó-

82. Alsórákos, stukkódíszes szoba a délkeleti sarokbástyában.

épületek igényességétől függött, s boltozás esetében mindig kötve volt a kő és téglanyaghoz. Az arányos felépítésű boltozatok s hordozóik a finom faragású reneszánsz gyámkövek már magukban véve alkalmasaknak bizonyultak elegáns belső terek megteremtésére (95, 96, 98. kép). Elég, ha csak a kolozsvári Wolphard-Kakas ház zodiákus szobájára gondolunk.

Ennek ellenére Bethlen Gábor építkezései óta a boltozatokat itt-ott stukkóval, feliratokkal, színes festéssel is díszítették. A stukkódísz azonban nem vált általánossá, és még egy épületen belül sem alkalmazták minden esetben; csak a fontosabb, reprezentatív lakóhelyiségek ünnepélyes hangulatát emelték vele (82, 83. kép). Ritkaságához valószínűleg az is nagyban hozzájárult, hogy Erdélyben kevés hozzáértő mesterember akadt. Maga Bethlen Gábor is. olasz és kassai mesterekkel készítette Gyulafehérváron és Váradon a „külömbnél külömb szép képirásos, aranyos és mész metszésbeli mesterséges“ mennyezeteket. Vajdahunyadon (1681) a „stukaturás ház“ Bethlen István és Széchy Mária címerével ékes „mészből szép czifrason“ kiállított mennyezete valószínűleg: szintén a fejedelmi építkezések hatására keletkezett.

A leírások alapján a boltozatok stukkóiról nem minden esetben tudjuk megállapítani, hogy XVII. vagy XVIII. századiak voltak-e. Ami a szilágypercesi (1779), szamosfalvi (1785)

és paszmosi (1806) összeírásokban említett stukkókat illeti, szinte biztosra vehetjük, hogy a késő-barokk idején keletkeztek. Ugyanez a véleményünk a keresdi kastély (1797) több szobájának „cifra párkányáról“, valamint as mennyezeteit díszítő, vakolatból formázott szőlőfürtökről és szőlővesszőkről. A branyicskai kastély (1756) egyik szobájának ugyancsak szőlőfürttel és szív alakú virággal dekorált „nyolcz cikkelyes“ boltozata szintén a XVIII. századból való lehetett. Viszont a keresdi „régén valójában igen cifra festékes és inscriptios úgy nevezett Aranyos palota“ és „a nappali torony bástya“ kifestésére még a reneszánsz idején kerülhetett sor. Az utóbbi helyen a „párkány felett a három ablak között picturák“ és inskripciók ékesítették a falat. A bástya harmadik szintjén, a „szívárvány bolthajtás“, azaz dongaboltozat alatt ugyancsak „cifrán metszett és festett“ párkány futott körbe, „a metszések találkozásánál egy-egy csillaggal“, középen pedig a Bethlen címerrel. A kastély kápolnájában a boltozat alatt „cifra párkány“ húzódott, mely a leltárkészítés idején a régiségtől már hasadozott. A bethlenszentmiklósi kastély (1765) földszinti szobáiban „cifra virágok“, medaillonba foglalt képek, címe-

rek és feliratok lepték be a boltozatokat, s az egyik címer melletti évszámból az is kiderült, hogy 1682-ben készültek. A geryeszegi régi kastélyban (1754) a Veres bástya „kereszt bolthajtása“ alatti vakolatpárkány virágmintás volt.

A mikesfalvi udvarház (1736) férfiszobájában a stukkós boltozat a XVIII. század elején keletkezhetett ugyan, de mind polikróm színezésével, mind virágos mintájával késő-renaisszansz reminiszenciákat sejtet: „az boltozat közepiben... vagyon egy nagy kerek virág mellynek közepin van az Néhai sokszor említett Grof Keresztes Márton Ur ő Nga Czimere le festve szép veres, zöld és sárga festékekkel az négy Szegeletiben-is ezen boltnak egy-egy szép virág festetett de nem nagy. A boltozat pedig indíttatott a kőfal fokából, szép festett párkányoson, világos kék és arany színű Sárga festékekkel meg festve lévén az Párkány ezen Ur házának“. A zabolai volt Mikes kastély XVIII. századi stukkója is renaisszansz indadíszből alakult (99. kép). Az alsórákosi kastély 1700-ban készült stukkós mennyezete már barokk ihlettségű, s teljesen társtalan ebben a korban.

Volt rá eset, hogy a boltozatokat a stukkódísz elhagyásával a bordák vagy a gyámkövek színezésével igyekeztek élénkíteni. Szentbenedeken (1696) a „kisebédülő“ és az „úrháza“ keresztboltozatának „bolt vállai“ voltak kicifrázva és „iratosan festve“. Marosszentkirályon (1725) az „ebédülőpalotából“ nyíló szoba „felső bolthajtását“ festették ki „cifrán“. Bethlenszentmiklóson pedig az emeleti tornác boltozatának „ormóit“ színezték sárgára.

A boltozatok stukkóval és festéssel való élénkítését a fehér falak tették indokolttá, azok monotonitását akarták akár plasztikusan domborodó mintákkal, akár élénk színtelőkkel megszüntetni. A kissé talán szokatlanul színesre festett ajtók szépségét is csak úgy tudjuk megérteni, ha a fehér falakból kiemelkedve képzeljük el őket.

A stukkós boltozatok mellett a festett famennyezetek vitathatatlanul többségben voltak. Ennek oka nemcsak a renaisszansz térhódításával magyarázható, hanem azzal az egyszerű ténnyel is, hogy a gerendából vagy sövényből készült hazai ház mennyezete is síkfedésű volt: gerendákra padolt deszkákból állott. Éppen ezért mennyezet és mennyezet között nagy különbségek adódtak.

A valódi renaisszansz mennyezet kazettás volt, s előképül a díszesen faragott és aranyozott olasz kazettás mennyezetek szolgáltak. Érdekes azonban, hogy a XVI. századból megmaradt gógánváraljai — Gogan-Varolea — (1501—19) és ádámosi (1526) mennyezetek nem plasztikus hatásúak; dekoratív festés, gazdagon variált minták és színek jellemzőek rájuk. A váradi vár 1600-ból való inventáriuma említ festett mennyezetet, de közelebbit nem árul el róla. A XVII. századi inventáriumokban szereplő mennyezetek egy része, még a leírások alapján ítélve is, a példaképekhez hasonlóan plasztikus hatású lehetett; dús aranyozásuknak volt köszönhető, hogy Geryeszegen, Vajdahunyadon, Aranyosmeggyesen és Keresden „aranyosháznak“ nevezték el a kazettás mennyezetet lezárt nagytermet. Megjegyezzük, hogy a renaisszansz kazettás mennyezeteket Bethlen Gábor is kedvelte, hiszen Vajdahunyadon az arcképférral díszített emeleti nagyterem boltozatát a lapos deszkamennyezet kedvéért dobatta le.

83. Alsórákos, stukkódíszes szoba a délnyugati sarokbástyában.

A legrégebbi világi kazettás mennyezet, melynek leírását megtaláltuk, a keresdi aranyospalotából való; a kolozsvári asztalos céh bejegyzései szerint, Bethlen Elek számára készült a XVII. század második felében. Az 1797-es konskripció a következőket mondja róla: „Ezen cifra palotának padlása felyül duplisan lévén csinálva, a felső hamu szín festéssel és virágokkal ki festett fenyő gerendákra hasonló festett fenyő deszkákkal vagyon bé padolva az második pedig különbnél különbféle festékekkel kifestett képekkel volt felékesítve, de ezek I már majd mind lehullottak, csak a közepe vagyon egy néhány. A cifra gerendák is már a rothadás miatt hullani kezdettek.“ A geryeszegi „aranyosház“ (1754) mennyezete szinten gazdag megmunkálású volt. A leírás szerint mind az aranyosháznak, mind erkélyének „padlása

mennyezetes, melly igen munkás párkányozatokkal ki Tábláztatott“, s a táblákat „metszett virágokkal és középben függő gombokkal“ díszítették ki. A leírás szerint „festése és aranyozása a füsttől nem igen látszik“. A kapu feletti ház mennyezetét „az aranyos ház mennyezetéhez hasonló munkás párkányozásokkal táblákra“ tagolták, és „külömb külömb színekre“ festették és aranyozták. A középső nagyobb táblára „a Mlgos Teleki familiának genealógiája“ volt felírva. Az uzdiszentszéki (1679) második udvarház íróházának festett mennyezetén szintén gombos rózsákat figyelt meg az összeíró.

A mennyezet középső és sokszor nagyobb méretű kazettájára gyakran a család címere került. A vajdahunyadi „Buzogányházon“ (1681) a Thököly címer volt látható, a város felőli nagy palota „szép cifráson“ megfestett mennyezetének középső részére ugyancsak Thököly Imre címerét faragtak, és köréje írták „az eő Nagysága titulussát“. A koronkai régi udvarház (1750) tornácának mennyezetét a Toldalagi és Földvári címer díszítette. Mint láthatuk, Geryeszegen a mennyezet központi részére a család genealógiáját írtak fel, templomi mennyezetek esetében pedig ide kerültek a donátorok és a mesterek nevei. Voltak kazettás mennyezetek, mint azt a székelyföldi és kalotaszegi templomokban ma is meglévők bizonyítják, melyek egyszerű kivitelben készültek, egyszerű párkányozással, esetleg egy-egy kis motívummal a kazetták közepén. A teremiújfalusi — Satul Nou — templom 1702-ből való csillagmintás mennyezetéhez hasonló lehetett az uzdiszentszéki udvarház tornácáé is; ez utóbbinak kazettáit szintén egy-egy csillag alakú virág díszítette.

Vajdahunyadon (1681) az ebédlőben, az „úr-“ és az „asszonyházában“, valamint a drassói udvarház (1647) szobáiban zöldre festett kazettás mennyezet volt. Kőváron (1694) a „zöld palotában“ a fehér mennyezetet zöldre festett oszlop tartotta, míg a Siménfalván (1636), Borberekén (1694) és Mezőörményesen (1751) lévőkről csak annyit tudunk, hogy párkányozott táblákból állottak. Ádámoson (1772) a diószínű kazetták fekete keretesek voltak. A mennyezetiek alatt Vajdahunyadon (1681) színes festékcsíkot húztak, amit Uzdiszentszéptéren (1679) „az asszony külső házában“, valamint Siménfalván (1726) csipkés fűrészdeszka párkány helyettesített. Ez utóbbi az Összeírás idején egészen újkeletű volt.

A famennyezetek többségét a hagyományos, gerendákra padolt deszkamennyezetek tették ki. Ezek művészi hatását a faragott, gazdagon profilált gerendák és az élénk mintázatú deszkalapok együttese adta. A reneszánsz stílus térhódítása azonban ezeken is jól megfigyelhető. A XVII. századi gerendás mennyezet közelmúltig meglévő gyönyörű emléke volt a szentbenedeki kastély nagytermének reneszánsz virágmintával festett mennyezete (100, 101. kép), Összeírásainkban sok hozzá hasonlóról olvashatunk. A források egy része azonban legtöbbször anélkül említ faragott gerendákat (Kővár — 1694, Oprakercisora — 1739, Gernyeszeg — 1754, Póka — 1767, Szentbenedek — 1784, Gelence — 1797, Keresd — 1797) vagy festett mennyezeteket (Sajókeresztúr — 1651, Homoródszentpál — 1678, Uzdiszentszéptér — 1679, Bethlen — 1690, Kentelke — 1690, Nagybún — 1692, Borberek — 1702, Szászmáté — Matei — 1715, Mezőörményes — 1751, Ádámos — 1752), hogy azok mintáiról vagy színezéséről bővebb felvilágosítást adna. Ezzel szemben a branyicskai kastély (1744) egyik bástyaszobájának gerendáiról feljegyezték, hogy „szép ormóson, vagyis sinorosso“ voltak faragva. Egy későbbi ádámosi (1772) leírásból az tűnik ki, hogy a mestergerenda közepére rózsát faragtak, Alsózsúkon (1790) az emeleti erkély régi mennyezetének közepét díszítették „deszkából metszett“ rózsák, Siménfalván (1726) a „kopjás párkányú“ gerendákra „csipkésen megmunkált“ deszkákat borítottak. Kőváron (1694) „hornyolt“ gerendák, Gernyeszegen (1754), Sárpatakon (1756) és Pókában (1767) „pádkányosan gyalult“ fenyőgerendák, Keresden (1797) és Gelencén (1797) „cifrán metszett“ gerendák tartották a mennyezeteket. A gerendákra padolt deszkákat gyakran hagyták fehéren, vagy egyszínűre festették őket. Így Vajdahunyadon (1681) és Keresden (1797) zöldre festett gerendás mennyezeteket írtak össze, Homoródszentpálon (1678) pedig kék színű mennyezet volt (102, 103, 104. kép).

A „cifrázott“ és tarka mennyezetek mintásak lehettek, s a templomi mennyezetek analógiája alapján valószínűnek látszik, hogy ezeket is inda- és virágdísz borította (105. kép). Ilyenekről olvashatunk a keresdi (1797), uzdiszentszéptéri (1679), ádámosi (1752), mezőörményesi (1721, 1751), bethleni (1661) és homoródszentpáli (1678) leltárakban. A bethleni vár egy későbbi Összeírásában (1690) az „iratos“ megjelölés kétségkívül virágmintára utal. Iratos mennyezete volt a kentelki (1690) udvarházban az asszony szobájának is, Nagybúnban (1692) pedig „kis iratos házat“ vettek számba az összeírás során, Bögözön (1740), Erdőszentgyörgyön (1744) és Koronkán (1750) „virágokra festett“ mennyezeteket leltároztak fel. Alsózsúkon (1790) az északi kis bástya régi mennyezetét „kék, veres, sárga és zöld festékekkel“ szí-

nézték. Erdőszentgyörgyön (1744) az „asszony háza padlása tizenhat zöld, kék, seprő fekete szín sárgával haboson festett fíjók gerendákonn, keresztvágásosonn párkányozva, Sárgával festett fenyő deszkából való“ volt. A sárga habos festés XVIII. századi márványozásnak tűnik. A sok XVIII. századi levéltári adat, valamint a ludasi udvarház (1755) pitvarának mennyezetén lévő dátumos felirat: *Árva Thoroczkai Klára Anno 1754*, arról győz meg, hogy a festett mennyezetek divatja a XVIII. század világi építészetében is tartotta magát. A templomok restaurálása során meg éppen különös előszeretettel pótolták a megromlott boltozatokat festett famennyezettel.

A festett mennyezetekhez hasonlóan fából készültek a „nagypaloták“ ugyancsak színes **muzsikáló kórusai** is; itt volt a zenekar helye ünnepi összejövetelek alkalmával. Vajdahunyadon (1681) a muzsikásokat még egy vakablakszerű fülkében helyezték el, a branyicskai „palotában“ (1757) azonban már karzatot talált az összeíró, mely a templomi kórusokhoz hasonlóan „fa lábakon“ állott. A koronkai (1750) muzsikáló kórusról azt jegyezték fel, hogy „festékes“ volt. Az oprakercisorairól (1683) pusztán megléte kívül nem tudunk közelebbit, a kaplyoniról (1729) is csak azt, hogy „hegedülő kórusnak“ nevezték. Uzdiszentpéteren (1679) a bejárattól jobbra és balra is volt egy-egy „muzsikásoknak való hely“, az egyik hossza másfél ölet, a másiké hármat tett ki. A festett mennyezetes és karzatos „nagypaloták“, valamint a hasonló kiképzésű templombelsőik rendeltetésüktől eltekintve nagyon hasonlítottak egymásra; valószínűnek tartjuk, hogy ez utóbbiak kialakulására a világi példa nagy hatással volt.

Az intérierek lényeges tartozékaként említhetjük meg a kályhát és a kandallót is. A **kandallók** főként éghajlati okok következtében nem terjedtek el széles körben. Fő típusaik a szoba sarkában elhelyezkedő négy- és nyolcszög alaprajzú változat. Finoman tagolt reneszánsz párkányaik hatása az ajtókéval vetekedett, s a rajtuk lévő feliratok a tulajdonos humanista műveltségét tükrözték. Több városi polgárházban, különösen Kolozsváron, valamint az aranyosmeggyesi és szentbenedeki kastélyban, a fogarasi és vajdahunyadi várban voltak és részben vannak is figyelemre méltó darabok. A kandalló jelenléte már eleve igényes intériert sejtet, s a színes kályhák otthonosságával szemben hatásuk ünnepélyes.

A XVII. század **kályhái** fűtőrendszerüket tekintve kívül és belül fűtő megoldással készültek. Színüket általában a szoba hangulatának megfelelően igyekeztek megválasztani. A sok zöld bútorra való tekintettel a legtöbb kályha ugyancsak zöld színű volt. Ami formájukat illeti, főként négyszögletesre építették őket, de akadt közöttük kerek is (Görgény — 1652, Bethlen — 1690, Görgényszentimre — 1692, Románbrettye — 1702, Mezöbodon — 1764).

A kályhacsempék Vajdahunyadon (1681) laposak voltak, Gernyeszegen (1754) virágosak, a keresdieket (1797) pedig gazdagon profilált párkány szegélyezte. A kályhák tetejét a legtöbb esetben a reneszánsz bútordívat hatására gombos, csipkés párkány zárta le (Uzdiszentpéter — 1679, Szentbenedek — 1696, Gyeke — 1696, Borberek — 1697, Egeres — 1699, Siménfalva 1726). A leírások még említenek zöld-vörös (Görgény — 1652) és zöld-sárga színezésű kályhákat (Vajdahunyad — 1681, Mezöbodon 1692, Erdőszentgyörgy — 1744, Keresd — 1797, Ajton — Aiton —

1797), valamint fényezett és vörösre égetett (Oprakercsora 1683, Bethlen — 1690, Egeres — 1699, Szombatfalva — XVII. sz.) vagy csak egyszerűen égetett cserépből való „paraszt kemencéket“ (Pacal — Viișoara — 1629, Görgény — 1652, Doboka — 1656, Vajdahunyad — 1681, Bethlen — 1690, Görgényszentimre — 1692, Gyeke — 1696, Szentbenedek 1696, Négerfalva — 1697, Szilágysomlyó — 1727, Gernyeszeg — 1754, Branyicska — 1757, Keresd — 1797). Ez utóbbiak főként a kastélyok személyzeti szobáit vagy a kisebb igényel megépített udvarházak helyiségeit fűtötték. Ugyancsak az egyszerűbb épületekben található a régebbi eredetű, csuporszerűen mélyített kályhaszemekből összeállított (Görgény — 1652, Alsóárpás — 1683, Görgényszentimre — 1692, Kővár — 1694, Szentbenedek — 1696, Egeres — 1699), valamint sövényből font, tapaszos kemencék (Marosillye — 1647, Görgény — 1652, Vajdahunyad — 1681, Kővár — 1694, Egeres — 1699, Románbretteye — 1702). Ez utóbbiak főként a pitvarokban fordultak elő.

A kályhadivatban fellépő reneszánsz hatást a szórványosan említett „olasz“ kemencék (Torda — Turda —, 1697, Bethlen Miklós háza, Szentbenedek — 1784, hálózás és az öregasszony belső háza) meg a kastélyok és udvarházak legszebb szobáiban található, úgynevezett bokály-kályhák jelentik. Ez utóbbiakat a XVII. században Alvincre letelepített anabaptista fazekasok készítették, s a többi kályhától finom mázuk, szép színeik és tarka virágmintájuk tekintetében különböztek.

A kályhákat az igényeknek megfelelően virágosan vagy párkányosan faragott homlokkövekre, vas- vagy faparkányokra építették, és lábuk is ennek megfelelően faragott kő, esztergában metszett fa vagy egész egyszerűen téglából volt. Előfordult, hogy a kályha előtt színesre festett fatábla állott (Szentdemeter — 1629, Görgény — 1652, Búzásbocsárd — 1656), hogy a közvetlen tűzveszélytől, illetőleg a túl erős hősugárzástól és huzattól óvja a szobák lakóit. Marosillyén (1647) és Uzdiszentpéteren (1679) tábla helyett farostély övezte a „kemencét“. Ez utóbbi helyen az „úr házában“ kályhája előtt díszes, vasrámás pléhtábla állott, az asszony szobájában pedig széksor épült a kályha körül, s a rostély ennek tetejére került.

Az intériour eleganciáját ritka esetekben a padló is fokozta, habár annak kiképzésével aránylag keveset törődtek. A legtöbb esetben a padló téglából készült, s ridegségén az sem változtatott sokat, ha külön „palotatéglából“ rakták. A sárpataki (1736) udvarház „palotatéglás“ szobáiról azonban nem is derül ki, hogy padlóteglái milyen formájúak voltak. Gyekén (1696), Koródszentmártonban (1696), Páloson (1696), Gernyeszegen (1754) apró, négyszögletű téglákból állították össze az udvarház egy-egy szobájának padlózatát, de Gernyeszegen nagy formátumú téglákat is használtak erre a célra. Búzásbocsárdon (1656) négy- és hatszögletűek, Keresden (1797) négy-, öt- és hatszögletű téglákkal burkolták a padlót, Gernyeszegen (1754) és Bethlenszentmiklóson (1765) a négy- és hatszögletű téglák váltogatásával mozaikszerűen rakták ki az „aranyosház“, illetve a nagyterem padlóját. Ezen kívül Keresden használtak „díszes“ és „különös“ figurájú téglákat is. Szentbenedeken (1696) a „kisebédülő“ és az „úrháza“ pádimentuma „szép faragott kövekből virágokra“, azaz virágos mintával készült. Valószínűleg ez is mozaik lehetett. Evlia Cselebit a gyulafehérvári palota majolika padlója

indiai mozaikra emlékeztette. 1636-ban egy kolozsvári téglavető mester, Téglás János hagyatékában 13-féle téglafomat leltároztak fel. Egeresen (1699) faragott kövekből kirakott padló is volt, a vajdahunyadi leltárban (1681) pedig faragott, széles, piros márványkő padlóról is szó esik. Ugyancsak Vajdahunyadon több helyiségben öntött padlót talált a leltározó. A görgényi vár (1652) leltára is megemlékezik „mésszel öntött“ pádimentumról. Meggykeréken (1647), Görgényben (1652), Bethlenben (1690), Siménfalván (1726), Keresden (1797), valamint több udvarházban a szobákat deszkával padolták le, a várak és kastélyok körüli cselédlakásoknak pedig agyaggal tapasztott földje volt.

Szőnyeget a fejedelmi udvart kivéve sehol sem tettek a padlóra. Barcsai fejedelem özvegyének lefoglalt javai között „földre való viseltes szőnyeg“-et is felleltároztak, s Apafi Mihályról szintén tudjuk, hogy tartott szőnyeget a padlón. Meglehet, hogy Bethlen Gábor rengeteg szőnyege közül is — kivált ünnepélyes alkalmakkor — több a padlóra került.

Az igényesen megtervezett interieurt a reneszánsz igyekezett minél jobban megvilágítani, hogy a színes és drága textíliák, szőnyegek és a művészi kivitelű bútorok kellőképpen érvényesülhessenek. A jobb megvilágítást részben az ablaknyílások növelésével, részben az ablaküveg általánosabb használatával érték el. Az ablakfelület növelése, különösen a földszinti helyiségek esetében „cifra“ ablakrácsok alkalmazását tette szükségessé (Vajdahunyad — 1681, Alsóárpás — 1683, Szentbenedek — 1696, Gernyeszeg — 1754, Keresd — 1797). A Görgényben (1652), Alparéten (1752) és Gernyeszegen (1754) megjelenő csipkés farostélyok pedig a napjainkig használt, faragott fapálcákból álló falusi ablakvédő rácsok ősei voltak.

Az ablaküveg XVII. századi, szélesebb körben való elterjedését a hazai üveghuták számának gyarapodása tette lehetővé. Az üvegtermelés színvonalát Bethlen Gábor külföldi szakemberek megtelepítésével igyekezett előmozdítani. A XVII. század váraiban és kastélyaiban már sokféle üvegezési mód divatozott. A legáltalánosabban használt ablaküveg az ólomkeretbe foglalt, kerek vagy hatszögletű üvegtányér volt. Ezeket sokszor kristályüvegből készítették a nagyobb igényvel berendezett kastélyok és udvarházak reprezentatív helyiségei számára (Meggykerék — 1647, Homoródszentpál — 1678, Oprakercisora — 1683, Kővár — 1694, Bethlen — 1696, Egeres — 1699), ezzel szemben a vajdahunyadi leltár (1681) 4000 darab „paraszt“ üvegből készült ablaktányért tartott nyilván.

Új jelenségként könyvelhetjük el, hogy megjelent a helyiségekbe több fényt eresztő, nagyobb ablakszem is. Így Gernyeszegen (1754) a Veres bástyán és a „palotán“ egy-egy ablak már csak hat szemből állott, s Vajdahunyadon (1681) is jegyezték fel „hatfiókos“ öreg ablakot. Vajdahunyadon különben olyan ablak is volt, melyen a jobb kilátást „kinézésre való“, egész kristálytábla biztosította. Keresden (1797), valószínűleg szintén a kilátás miatt, egynéhány ablak alsó részét négyszögletű táblákból állították össze, míg a felső ólomkarikás üvegtányérokából állt. Uzdiszentpéteren (1679) több „veres keretű“ ablakot üvegeztek be „paraszt“ üvegtáblákkal.

Egyszerűbb környezetben és helyenként szükségmegoldásból még a régi papírablak emléke is kísértett. Négerfalván (1697) az „ebédlőházon“, Románszilváson (1700) az első „nagyházon“, Egeresen (1699) a „porkoláb

házon“, Kőváron (1694) és Görgényszentimrén (1692) a „sütőházon“, Kentelkén (1690) a „tisztartó házon“, Vajdahunyadon (1681) a „tisztartó házon“ és a „németek házán“, Mezőszengyelen (1656) ugyancsak a „katonák házán“ volt lantorna, azaz papírablak. Többször előfordult, hogy a hiányzó ablakszemeket a kastélyok esetében is jobb híján papírral pótolták. (Egeres — 1699, Gernyeszeg — 1754, Branyicska — 1757). De megtörtént az is, hogy a hiányzó ablakra sövényt fontak, vagy zsindegyel szegezték be (Mezőszengyel — 1656, Keresd — 1797), habár ezt a szokást főként népi épületeken figyelhetjük meg. Görgényben például (1652) a tyúkászház, Nalácvádon — Nalativad — (1775) a cselédház ablakát fonták be vesszővel. Melegföldváron (1736) és Kissároson (1760) az udvarház ablakai voltak sövényből, Branyicskán pedig (1757) egy kamrának használt padlásrész ablaknyílásai.

Mindebből az következik, hogy míg a kor reneszánsz kastélyaiba és udvarházaiba az üvegablakok révén több fény jutott, addig a népi jellegű lakásokban a papír- és sövényablakok továbbra is homályban tartották az intériert. Ez a tény természetesen hatással volt a berendezésre is.

LAKÁSDÍSZÍTÓ ELEMEEK

A fehér falak, színes mennyezetek és ajtók összehatását a falak élénkítésével, falfestményekkel, szőnyegekkel, kárpitokkal igyekeztek fokozni. Mivel a szimmetria elvének érvényesülése az építészet területén rendet szabott az ajtó- és ablaktengelyek elhelyezése körül, a szabályos ritmusban ismétlődő ablaknyílások közötti egyenlő méretű falsíkok alkalmas díszítőfelületté váltak. Vagy mindegyiket élénkítették valamilyen formában, vagy a kívánt hatást a díszített és díszítetlen felületek ritmikus váltakozása révén érték el. A fehér falak monoton egyhangúságának enyhítésére nálunk anyagi okok következtében nem alakult ki annyi művészi megoldás, mint Európa polgársultabb, gazdagabb országaiban. Freskó csak elvétve akadt, s a különböző falburkolatok pedig — a csempe kivételével — teljességgel hiányoztak.

A reneszánsz idejéből fennmaradt kevés számú vidéki freskó Bethlen Gábor gyulafehérvári palotája hatására keletkezhetett, s valószínűleg innen nyert indítékot a háza nagytermébe freskót festető néhány szebeni patrícius is. A Reussner ház nagyszobájába a trójai háború falképei kerültek, bizonyára nem véletlenül, hiszen a fejedelmi palotát hasonló témájú flandriai kárpit díszítette. Más polgárházakban ugyancsak ókori jeleneteket és bibliai történeteket örökítettek meg, éppen úgy, mint a fejedelem számos kastélyában. A szebeni Jakab kápolnában a hitújító Luther arcképét és az antik világ nagyjainak, Démoszthenésznek, Cicerónak, Catónak, Arisztotelésznek és Vergiliusnak a képét festették a falra, az utóbbiakat nyilvánvalóan a világias szemléletmód terjedése következtében.

Bethlen „hálózát“ a teremtetést és az özönvizet ábrázoló tíz falkép díszítette. A jeleneteket Opitz Martin verses feliratai magyarázták. Nem hiányzott a freskó a fejedelmi palota folyosóiról és az ebédlőteremből sem. Bethlen Gábor a vajdahunyadi várban folytatott építkezései során, az emeleti nagyterem kazettásra alakított mennyezete alatt frízszerű arcképsort festetett az

erdélyi fejedelmek medaillonba foglalt képmásaiból. Ugyancsak az ő mecénási tevékenységével függhettek össze a negyedik erkély boltlábaira festett színes címerek (1681) is. Fogarasi várában szintén allegorikus falképekben gyönyörködhetett a látogató, s Evlia Cselebi török utazó szerint a radnóti vár nagytermének falait is szép történelmi festmények borították. Festőit Kassáról, Kolozsvárról, Brassóból hozatta, s képirók szerzése és foglalkoztatása állandó gondjai közé tartozott.

A Bethlen halálával készületlen maradt fejedelmi palota további díszítését I. Rákóczi György és Apafi Mihály is kötelességének tartotta. Rákóczi az egykor ott dolgozó kassai képiró érkezését sürgette, hogy a félbemaradt mennyezetet befejezhesse, Apafiné pedig 1670-ben Johann Hermann nagy-szebeni képiróval „íratta meg... az szőnyegeken felül és közötté vászonra mennél szebben“ a palota fehérén maradt falait. Valószínűleg ezzel egyidőben került sor saját ebesfalvi kastélya nagytermének kifestésére is. Nincs Kizárva, hogy a szebeni polgárházak freskói szintén Johann Hermann gyulafehérvári ténykedésével függenek össze. Barcsai Ákos fejedelem zeykfalvi — Strein — kastélyának festményeit ugyancsak Evlia Cselebi dicsérte lelkesülten.

A fejedelmi példaadás az udvarhoz közel állók körében sem maradt hatástalan, s itt-ott követőkre is talált. A szentbenedeki kastély egyik freskótöredéke kincsesládában turkáló főurat ábrázol; a Szentdemeteren Orbán Balázs idejében még meglévő freskónyomok valószínűleg dekoratív mintarészleteket tartalmaztak; Szárhegyen az egyik szoba falára pálcatagos fülkeszerű keretben páncélos vitézt festettek. Lónyai Zsigmond aranyosmeggyesi kastélyában a Paradicsom szoba falképén állatalakok, a Parnasszus szobáén nimfák voltak. Altorján — Turia — Apor István festetett falképeket, Bethlenszentmiklóson stukkókeretbe foglalt, falra festett képek gyönyörködtették a leltározót. A Bethlenszentmiklóson dolgozó festő a bibliai idézetekkel körbefogott képek mellett egy karikatúraszerű művet is hátrahagyott. Legalábbis annak minősíthetjük azt a „veress vállas mejj fűdzős vénséget reprezentáló egész Asszony Ember kép“-et, amelyet a Bethlen Miklós címerével és névbetűivel ellátott almáriumából nyíló titkos illemhely előtti falra rajzolt, a következő felirat kíséretében: *Asszony, beteg, Gyermeknek tsak szabad ez hely. Ha férfi és Jól vagy ki menni ne restélj.*

A freskó költséges dolog volt, ezért legtöbbször az egyszerű falfestéssel is beérték. Már utaltunk rá, hogy Uzdiszentpéteren (1679) és Vajdahunyadon (1681) egynéhány szobában a fehér falak élénkítésére a mennyezet alatt színes festékcsíkot húztak végig. Ez utóbbi helyen sok esetben az ajtókat és ablakokat is zöldre festett sávval vették körül, Branyicskán (1744) pedig a negyedik bástya lakószobájának falát a „pádimentumtól egy araszra“ kék festékkel festették körbe (88).

Néhány adatunk arra mutat, hogy a szobák hangulatossá tételét nemcsak a fehér falfelületek helyenkénti színezésével értek el, hanem teljesen tarka falakat is festettek. Uzdiszentpéteren (1678) az első udvarház vendégszobájának volt „festett“ fala, a második udvarház „íróházában“ a fal három oldalán „egészen különb-különb féle festékkal“ élénkítették. Marosszentkirályon (1744) az ebédlopától a „tarka ház“ nyílt, a branyicskai leírás (1726) meg az asszonyházáról azt mondja, hogy falán téglaszínre festett virágok pompáztak. Egyszínű kékre festett szoba volt a vajdahunyadi vár-

ban (1685), ezen keresztül lehetett kijutni az erkélyekre. Az ebesfalvi Apafi kastély dűledező bástyáján ugyancsak kék festés nyomát lehet felfedezni.

Keleti hatás, és csak a fejedelmi udvarig jutott el a mintás csempéből készült **falburkolat** alkalmazása. A gyulafehérvári és gyalui fejedelmi lakhelyek „bokályos házainak“ majolika lapjait Törökországból szállították, s a lapok elkészíttetése sok követi utasítás témáját képezte. Használatukat ezért talán izolált jelenségként kell elkönyvelnünk, habar az Alvincre telepített habánok a kályhacsempék mellett falburkoló lapokat is készíthettek volna. Megjegyezzük, hogy a nagyobb török befolyás alatt álló Moldva területén a fali csempék használata már általánosabb volt, amennyiben a fejedelmi lakhelyen kívül több templom falát is csempefrízzel díszítették. Éppen a moldvai templomok kerámialapos díszítése alapján gondolunk arra, hogy az erdélyi fejedelmek „bokályos házai“-ban a falburkolás problémáját ugyancsak frízszerűen oldották meg, vagy csak bizonyos magasságig borították be majolika lapokkal a falakat.

A festésnél és a falburkolásnál sokkal szélesebb körben terjedt el a kárpitok és szőnyegek használata. A falakat ezek is kitűnően élénkítették, s nagy előnyük volt, hogy bő választékuk minden igényt ki tudott elégíteni; a szerényebb anyagi lehetőségek között élő társadalmi rétegek számára is akadt hozzáférhető darab. A kárpitokat fogásra akasztották, vagy ráma-ra függesztették. Borbereken (XVII. sz.) a „bolton kívül lévő kis házba“ kárpit-hoz való „aranyas rámat“ is talált az összeíró.

A reneszánsz kezdeti szakaszában a kárpitok használata kizárólag a főrangúak körére korlátozódott. Mátyás király tulajdonából került Drágfi Bertalanhoz egy vontarany kárpit, melyet János nevű fia 1526. augusztus 24-én Mohácson kelt végrendeletében 40 000 forint értékben Szepesi János erdélyi vajdának hagyományozott. Mátyás királytól különben más erdélyi főúrhoz is került kárpitnak használható drága olasz textília. A XVI. század első éveiben Bachkay Miklós erdélyi püspök Franciaországból hozatott kárpitokat palotája díszítésére. A nagyszebeni és brassói oklevelek ugyancsak a XVI. század elején említést tesznek „kicsi“ és „középszerű“ kárpitokról. A kárpitok megbecsülésére vall Lónyai Zsigmond 1648-ban kelt végrendeletének az a része, amelyben kéri örökösait, hogy aranyosmeggyesi kastélyát ne fosszák meg a kárpitoktól, hanem hagyják a helyükön őket. Egy 1628-ban történt kolozsvári osztozás alkalmával a felek „Az fel szegezet kárpitok és képek feleöl“ úgy egyeztek meg, hogy amíg az asszony él, a falakon maradhatnak, és csak halála után osztoznak rajtuk.

A kárpitok közül legszebbek és legrágábbak az Európa minden előkelő otthonában megtalálható flandriai „képes“ kárpitok voltak. Bethlen Gábor gyulafehérvári fejedelmi palotájában sokat írtak össze belőlük, s akadt közöttük olyan is, melynek anyagát selyemmel vagy aranyfonállal szőtték át. A több darabból álló sorozatok témája három tárgykört ölelt fel. A biblia alapján József, Ábrahám, Józsué és Eszter történetét örökítették meg, a történelmi témájúak között három Nagy Sándor-sorozat szerepelt, ezen kívül Cyrhus, Caesar és Trója históriáját ábrázoló darabokról is tudunk. A harmadik csoport a kor kedvelt szórakozásából, a vadászatból, valamint az udvari élet köréből merítette témáját. Bethlen Gábor „hálózásában“ például hét darab „madarászó és egyéb játékos históriáju“ flandriai kárpit füg-

gött, de ezeken kívül több „vadászó“ sorozat is tartozott a palota gyűjteményéhez. Vajdahunyadon (1681), valamint Kemény Simon tulajdonában s Macskási Baltazár és Mihály ingóságai között 1656-ban szintén feltüntettek a leltárak vadászkarpitokat, de ezekről nem derül ki, hogy hol készítették őket. Ugyancsak nem tudjuk, hogy a Marosillyén (1647) felleltározott „két régi Karpitoczka“, melyeken „ember kép“ volt, milyen eredetű lehetett. Ezzel szemben a vajdahunyadi (1681) tárházban két rongyos flandriai kárpitot talált az összeíró.

A flamand kárpitok használata drágaságuk miatt csupán a fejedelmi udvarra és az udvari előkelőségek szűk körére korlátozódott. Ugyanezt mondhatjuk el a virágos bársonyból és selyemből készült olasz kárpitokról is. A fejedelmi palotában az 1629-es leltár idején 5 vég olasz kárpit még felbontatlan volt, de szép számmal akadtak használatba vett, felszabott darabok is. Ezek között találunk velencei sujtásos kárpitokat, hatot „kockás táblájú materiából“, hetet pedig „oszlopos“ anyagból. Bethlen István, a fejedelem öccse végrendeletében valószínűleg ezekből ajándékozott néhány darabot unokájának, Rédey Lászlónak. Az ugyancsak Velencéből származó „Bruckadel“ kárpitok között volt narancsszín alapon kék virágos, a fejedelem-asszony „háló- és audienciaházában“ azonban aranyvirágos bársonykárpitok fedték a falakat. A zöld és vörös virágos vontarany, ajtó elé való függönyök és a virágos vontezüst atlasz szintén velencei anyagok lehettek, mint ahogy több terem kárpitjáról megjegyzi a leltár, hogy „virágos velencei“ darabok. Bethlen István szintén zöld virágos velencei kárpitot hagyományozott leányára. Olasz anyag lehetett a Thököly Imre tulajdonából Barcsainéhoz került hat darab, sárga bordűrös, vörös virágos „házöltözet“, valamint Kemény Simon aranyosmeggyesi és cégényi — Teghea — udvarházának (1698) több selyemkárpitja is. A selyemkárpitok értékének érzékeltetésére csupán annyit kívánunk elmondani, hogy Péterfi István vörös és kék virágos nehézselyem kárpitját 944 forintra becsülték, és Bethlen Gábor annyiért fogadta el tőle váltságdíj fejében. Ugyanakkor a kolozsvári Óvárban egy faházat 300 forintra értékelték. Így érthető, hogy a vagyonba kerülő olasz kárpitok miért nem terjedtek el szélesebb körben. A kolozsvári polgárok hagyatékleltáraiban mindössze két olasz kárpit szerepel, az egyik 1627-ből, a másik 1620-ból. Valószínűleg a forgalomban lévő olcsóbb anyagok valamelyikéből készülhettek. Erdélyben ugyanis az Európa-szerte divatozó figurális díszű kárpitok helyett főként a méterszámra vásárolt mintás textilanyagokkal vonták be a falakat.

Ugyancsak jórészt végszám szőtték a kolozsvári polgárok otthonaiban gyakori bécsi és krakkói kárpitokat. A bécsi kárpitok között találunk zöld színűeket — ezek voltak az olcsóbbak — és tarkákat, de akadt közöttük „lovas“ és „királyos veres posztós“ darab is. Úgy látszik, hogy a bécsi alakos kárpitok egy részét a flamand kárpitok utánzásaként olcsóbb kivitelben készítették a reneszánsz műveltségű, de kevésbé tehető társadalmi rétegek számára. Ugyanez áll a lengyelországi csikos és lovas kárpitokra is. A bécsi és lengyel „házöltözetek“ a XVII. század elején új divatú darabok lehettek, mert a század derekán még nemigen jutottak túl a városi környezetben, ahova az élénk kereskedelmi kapcsolatok és a polgárság ízlése révén hamarabb kerültek el. A bécsi kárpitok között voltak azonban igé-

nyesebb darabok is. Apafi Mihály ebesfalvi kastélyában a feljegyzések szerint vadászjelenetes bécsi kárpitot tartott.

A nyugati eredetű kárpitok mellett akadtak keletiek is, főként a fejedelmi udvar és a vidéki nemesség tulajdonában. A kolozsvári polgárok hagyatékaiban mindössze kettő volt belőlük. A török kárpitok között művészi kivitelű, vagyont érő darabok is előfordultak, mint a fejedelmi palota selyemkárpitjai között számba vett, arannyal átszőtt atlaszból készült, fehér virágos „baldagány“. A fejedelemasszony fogadótermét ennek párja díszítette. Az „audienciaházban“ két vörös bársony „baldagány“ függött a falon. Ezekon kívül a palota leltárában egy szép új török kárpitot is feltüntettek, anélkül, hogy pontosabban körülírták volna. A királyfalvi udvarház (1647) nagyszobájában a fal oldalán két, oszlopos, szürke teveszőrből szőtt új kárpit pompázott, s az „úrházában“ ugyancsak egy „oszlopos török kárpitot“ leltároztak fel.

Falra akasztották a gyapjúból szőtt, szépen színezett török szőnyeget, a kilimet is. Bethlen Jánosnak 1673-ban a marosszentkirályi osztózásnál „vörös falra való kilimek“ jutottak tulajdonába, Szurdukon (1657) egy régi „fejéres, vereses, tarkás“, szakadozott kilim díszítette a falat, Dobokán (1656) tarka kilimeket írtak össze, „edgik uj, a másik viseltes“ volt. Mezőszengyelen (1656) az „elsőház“ falán három régi török kilimet talált az összeíró, Macskási Mihály és Baltazár javai között pedig 1656-ban négy jó és két viseltes kilimet vettek számba. A Sava Brancovici metropolita ingóságairól 1680-ban készült leltárban szintén szerepel egy „viseltes kelén“. A cégényi udvarház leltára (1698) egy kilim értékét három forintban határozta meg. A kilim tehát a szőnyegnél sokkal kevesebbe került, s így az is hozzájutott, akinek drága kárpitra vagy keleti szőnyegre nem tellett.

Bethlen István kárpitjai között „tizenkét falra való kecsse“ is szerepelt. A kecsét Radvánszky török teveszőr szövetként határozta meg. Ugyanakkor azonban 1591-ben a portai vásárlások között „tarka kecsze olasz szőnyeg“ is szerepelt 4 forint értékben. Talán olasz ízlés szerint készült darabról volt szó. Dobokán (1656) „falra való czujtár szőnyeg“-ek helyettesítették a kárpitokat, az egyik közülük „veres“, viseltes és rojtos volt. A csujtárt különben dísztakarónak használták a nyergek alá, de úgy látszik a falon sem mutatott rosszul.

Az eddigi felsorolásból arra következtethetnénk, hogy a XVII. századi erdélyi otthonok nagy részét csupa drága külföldi falra való díszítette. Pedig korántsem volt így. A XVI. század folyamán már megjelentek az itthon készített kárpitanyagok is, s a XVII. századi leltárakban már sokat olvashatunk róluk. Térhódításukat városi és vidéki viszonylatban egyaránt nyomon követhetjük. Míg azonban városon az import holmik között másodlagos helyre szorultak, falun ezek voltak többségben. Gyapjúból szőtt kárpitot a XVII. században sokfelét készítettek. Macskási Ferenc tulajdonában 1634-ben több „szőrből csinált falra való“ volt, a bethleni vár (1690) ebédlőjében öt „szőr“ kárpit takarta a falat, Kentelkén (1690) a „kiskamarában“ ugyancsak két rossz gyapiúkárpit szerénykedett, a „lányokházában“ pedig 16 darabot írt össze a leltár, szintén rossz állapotban. Borberekén (1702) „a falra való szőr szőnyegek“-et az „alsóházak“ padlásán tartották. Néhány leltár a hazai kárpitfajta színezésére nézve is felvilágosítással szolgál. Való-

színűleg a bécsi kárpitok hatására többet közülük zöldre festettek. Macskási Baltazár és Mihály tulajdonában 1656-ban egy „szőrből való zöld tarka“ kárpit is volt, Bethlenben (1690) az „úr“- és az „asszonyházában“, valamint a „Kerek szegület bástya“ egyik szobájában „szőrből csinált zöld kárpitokat“ írtak össze. Macskási Ferencnél a „nagy bolt“ falain „koczka módra szőtt zöld kárpitok“ függtek. Egy 1647-ből származó kolozsvári leltárban szintén szerepel zöld kárpit, Borberekén ellenben (1697) „veres szőr szőnyegek“ kerültek a falra. Kolozsváron 1637-ben „marha takarni való szőr kárpit“-ot leltároztak fel. Oprakercisorán (1683) az asszonyházában az ablakok alá posztót tettek, kettő közülük „veres“ volt, kettő kék.

A leltárak adatai szerint a gyapjú falravalók között szász és székely szőttesek is akadtak; ez utóbbiakról többször is esik említés. Érdekes módon szász kárpitról csak a bethleni vár 1696-os összeírásában olvashatunk. Ezzel szemben 1574-ben a beszercei polgárok berendezési tárgyai között már ott látjuk a székely kárpitot, melyet singszámra használtak a falak bevonására. Az 1573—76-os beszercei leltárkönyv több darabot tart nyilván belőlük. Királyfalván (1647) a „sütőházban“, Kentelkén (1679) a „palotában“ volt „hitvány székely kárpit“, de Királyfalván az „öregház“ falát is székely kárpit fedte, méghozzá egy egész végre való. Koronkan (1724) a „nagy-palota“ falát „öt, falra való, szakadozott szőnyeg“ borította, s ezek között egyet „hitvány székely szőnyeg“-nek nevez a leltározó. Mezőszengyelen (1656) az „elsőház“ falára öt öl „keskeny székely szőnyeg“-et tettek. Búzás-bocsárdon (1656) pedig az emeleti lakóház falán „hosszú, tarka, székely kárpit“-ot talált az összeíró. A székely kárpitnak jellemző tulajdonsága volt keskenysége, s főleg egyszínűre festett darabokat készítettek belőle. Tarka változata csupán egyszer fordul elő anyagunkban (109. kép).

A nyiredékes kárpitok a gyapjú falravalók legolcsóbb fajtáját képviselték, de érdekes módon a vidéki nemesség birtokában egyet sem találtunk belőlük. A kolozsvári leltárak időnként „hitvány“ jelző kíséretében tüntették fel őket, s értéküket is nagyon kevésre becsülték. Jakó Zsigmond véleménye szerint posztószélből, rongyszőnyegszerűen szőtt anyag lehetett, esetleg a posztógyártás melléktermékeként hulladékgyapjúból készítették.

Érdekes vidéki adat, hogy Kentelkén (1679) az asszonyháza falát köröskörül „bagaziával“ vonták be.

Vidéki viszonylatban a legegyszerűbb falravalónak a nyomtatott mintájú vászonkárpit bizonyult, amit joggal tarthatunk a mai falvédő őséneke. A XVI. század végén Besztercén is, Kolozsváron is bukkant fel belőlük egy-egy darab. A kolozsvári „vazonra borított Carpit“-ot „írott madarakkal, vadakkal“ díszítették. Tehát mintázata a külföldi alakos kárpitokat imitálta. Valószínűleg kezdetben a vászon falravalók is külföldről kerültek hozzánk, hiszen Haller János is Bécsben vásárolt magának vászonkárpitot, s rőfjének vízfestékekkel való megfestéséért ½ tallért fizetett. A XVII. századi vidéki udvarházak berendezési tárgyai között a leltárak többször említik a vászonkárpitot. A brokátot utánzó, virágokkal díszített darabok minden bizonnyal már itthon készültek; a kolozsvári képírók céhszabályzata ugyanis a kárpitírásról is említést tesz. Dobokán (1656) a kapu feletti ház falát két darab „külömb-külömb festékes kárpit“ fedte, az elsőházban pedig „dirib darab vászonra írott kárpitokat“ leltároztak fel. Opra-

kercisorán (1683) az asszony szobájában, valamint az „első“ és „második házban“ összesen 46 darab „virágos iratos“ kárpitot említenek. Az „úrházban“ függő 11 kárpiton „királyok, Császárok képei“ voltak „fel írva“. A Teleki Mihályné hagyatékában maradt kárpitok számbavételekor kiderült, hogy a sok virágos és császáros kárpitot régeni — Reghin — képiró festette. A mestert, amint egy nyugtájából kitűnik, Györgynek hívták. Kentelkén (1679, 1690) az „úrházat“ és a „palotát“ tizenhét darab „iratos vászon kárpit“ díszítette. Kolozsváron a Béli házban (1688) a leltár készítésekor szintén akadt „festett“ kárpit. A vászonkárpitok egy-egy helyen előforduló nagy számából arra következtethetünk, hogy kis méretűek lehettek. Meg kell említenünk, hogy a század vége felé szegényebb polgárházaknál a szépen hímzett párnahajak utánzásaként ugyancsak nyomtatásos vászonhuzatokat használtak. Ezek az adatok arról tanúskodnak, hogy a reneszánsz térhódításával párhuzamosan megindult provincializálódása is, s a szegényebb városi, valamint az igénytelenebb vidéki környezetbe már csak a stílusnak ez utóbbi változata jutott el.

A szövött és nyomtatott textilanyagok mellől nem hiányoztak a bőrkárpitok sem. Ezek egy része ugyancsak velencei, flamand, esetleg török importként került hozzánk, de feltehetően az alvinci anabaptisták is készítették a bőr asztalterítők mellett bőr falra valókat is. A fejedelmi palota aranyos bőrkárpitjai kétséget kizáróan külföldről, talán Velencéből származtak. Jó néhány közülük a leltár megjegyzése szerint „táblás“ mintával készült. A zöldre, kékre, vörösre, feketére színezett darabok, valamint a kék-aranyos, zöld-aranyos, vörös-aranyos, pávás-aranyos és címerekkel díszített változatok mustrája valószínűleg a sakktáblához hasonlóan, mintával keretelt négyzetű mezők és üres kockák váltakozásából adódott.

A vajdahunyadi tárházban (1681) 9 darab Husztról hozott, szakadozott bőrkárpitot tartottak nyilván, s Macskási Mihály portékái között is akadt „veres bőr nyomtatott szőnyeg“. A cégényi leltár (1698) a falra való vörös szattyán kárpit értékét tíz forintban állapította meg. A Kolozsváron összeírt, 1 forintra taksált aranyos bőrkárpit arából ítélve, gyenge kivitelű darab lehetett. A könnyebben hozzáférhető, nagy választékban található külföldi és hazai textiliák mellett a bőrkárpitok használata szórványosnak mondható. Még ritkább a szőrben kidolgozott, falra akasztott állatbőr, habár Konstantinápoly szép tigris- és párducbőröket is exportált, a hazai erdők pedig tele voltak medvével, farkassal és hiúzzal. Mégis összeírásainkban csupán egyetlen esetben, a görgényi vár területén álló kis faházban (1652) említenek „régii hitvány medvebőrt“ a falon.

A főként nyugatról hozott kárpitok mellett a falak élénkítésére gyakran használtak **keleti szőnyegek**et is (106, 107, 108. kép). A szőnyegek XVII. századi elterjedése Erdélyben nagymértékben összefügg a török befolyás erősödésével. Forgalmuk főként a brassói kereskedők kezén bonyolódott le. A szőnyeg szeretetét és megbecsülését árulja el az a hajdani szokás is, hogy a városok tekintélyesebb polgáraikat esküvőjük alkalmával szőnyeggel ajándékozták meg. Ezt küldött Brassó városa is Valentinus Wagner esküvőjére 1546-ban, de hasonló adatokat találhatunk Kolozsvár levéltárában is. A város 1603. évi statutuma még azt is előírja, hogy hagyatékfelosztás alkalmával az özvegy az asztalra szőnyeget, föléje abroszt tegyen, és arra rakja ki a fel

osztandó tárgyakat. Sok szőnyeget találunk a templomok tulajdonában is. A kolozsvári „magyar és szász templom“ javainak 1604-ben felvett leltárából kitűnik, hogy négy „fehér“ és két „veres“ szőnyeggel rendelkeztek. A szász templomok jó részének birtokában ma is sok szép régi török szőnyeg található.

A fejedelmek portai vásárlásai között a szőnyeg állandóan szerepelt, de sok ajándékba kapott darab is gazdagította gyűjteményeiket. Bethlen Gábor „szőnyeges házában“ 75 perzsa, 113 török és egyéb szőnyeget leltároztak fel, lakószobáit pedig 150 kisebb-nagyobb szőnyeg díszítette. Kemény Simon aranyosmeggyesi kastélyában 63 különféle szőnyeg állt becsomagolva, a megölt Barcsai Akos fejedelem özvegyének lefoglalt javai között pedig 146 különböző méretű szőnyeg szerepelt. A kolozsvári Apor házban (1692) 67 darab szőnyeget tartottak számon. Macskási Mihály búzásbocsárdi udvarában 1656-ban 18, a szentdemeteri udvarházban (1629) 15 szőnyeget írtak össze. Polgári tulajdonban — kivéve az eladásra szánt darabokat — már kevesebb szőnyeget halmoztak fel. Egy-kettő azonban minden tehetősebb házban akadt. A cégényi udvarház (1698) három keleti szőnyegének értéke darabonként 15—18 forint között mozgott, ebből eléggé érthetővé válik, hogy miért csak a tehetősek juthattak hozzá.

A XVI. századi leírások a szőnyegeknek csupán az alapszínéről tájékoztatnak. Abosfalvi Radvánczi István magyarfülpösi — Filipişul Mare — házában 1599. július 19-én készített inventáriuma 5 új „veres“ és egy új „fejér“ szőnyeget sorol fel az „öregház“ berendezési tárgyai között. De ugyancsak „veres“ és „fejér“ szőnyegekről olvashatunk a kolozsvári polgárok 1587, 1588, 1589. évi hagyatéki leltáraiban is. Ezek az elnevezések, ha nem is valami sokatmondóak a használt szőnyegek fajtáját illetően, annyi mégis kiderül belőlük, hogy az Erdélyben igen kedveit kisázsiai eredetű ushak szőnyegek különböző színű változataira vonatkoznak. A XVII. századi források már valamivel közlékenyebbek, de még mindig keveset árulnak el a használatban lévő szőnyegekről.

Összeírásaink kétféle szőnyeget különböztetnek meg: a „díván“ szőnyeget és a „skarlát“ szőnyeget. Barcsai fejedelem özvegyének 1661-ben 11 díván szőnyege és 7 skarlát szőnyege volt. Kemény Simon egy díván szőnyegbe kötve tartott több skarlát szőnyeget. A kolozsvári Apor házban (1692) 15 skarlát szőnyeget találtak a leltározók, s a kolozsvári polgárok tulajdonában is akadt egy-kettő belőlük. Bethlenben (1690) az „aszszonyházában“ az asztalt „viseltes veres skarlát szőnyeg“ takarta, Szentdemeteren (1629), Vajdahunyadon (1681) és Bethlenben (1696) a falon „díván“ szőnyeget tartottak.

A szakirodalomban e két szőnyegfajról különböző nézetek merültek fel azt illetően, hogy elnevezésük alapjául színezésük vagy előállításuk helye szolgált. Szín és nagyság alapján azonban nem lehet elkülöníteni őket egymástól. Igaz ugyan, hogy a „díván“ szőnyegek inkább nagyobb méretűek voltak, de akadt közöttük közepes nagyságú és apróbb darab is. A nagy „öreg szőnyeget“ pedig nem minden esetben nevezték „díván“ szőnyegnek. Színezésükre nézve leggyakoribb közöttük a vörös, de a gyulafehérvári palotában fehér, Szentdemeteren (1629) fehér-tarka is volt. A „skarlát“ szőnyegek mérete az előbbieknél kisebb ugyan, de nevüket nem vörös színükről

kapták, mint ahogy sokan gondolták. Macskán Ferenc 5 skarlát szőnyege közül 1634-ben csak három volt „veres“, Macskási Baltazár és Mihály közös ingóságai között pedig 1656-ban fehér és sárga skarlát szőnyeg is szerepelt. A gyulafehérvári palota leltárában sárga, narancsszínű, sőt kék skarlát szőnyegek is voltak. Sava Brancovici metropolita tulajdonában 1680-ban „tarkás skarlát szőnyeget“ írtak össze. Ezzel szemben a bethleni várban (1690) és több kolozsvári polgár lakásában valóban vörös volt a skarlát szőnyeg színe. Mindkét fajta szőnyeget egyaránt tették falra és asztalra.

Az elmondottak alapján tehát a megkülönböztetés csakis a származási hely szerint történhetett. Ezzel kapcsolatosan idézi Voit Pál az Árva varában készült Thököly-leltárat, melyben szerepelnek „tapetes Turcici vulgo skarlát szőnyeg“-ek és „tapetes Persici, vulgo díván szőnyeg“-ek. Ezek szerint a „skarlátnak“ nevezett szőnyeg török, pontosabban kisázsiai, a „díván“ szőnyeg pedig perzsa eredetű lehetett. Innen adódhat értékbeli megkülönböztetésük is. A fejedelmi palota első helyen említett selyem „díván szőnyegei“ alkalmasint selyemperzsák voltak, s perzsa udvari műhelyben készült darab lehetett Bethlen Gábor asztalra való vontarany, valamint fehér virágos, ezüstszállal átszőtt szőnyege is. Ezek értékét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a fejedelem tulajdonában is csak egy-egy akadt belőlük.

A török szőnyegeknek sokféle változata forgott közkézen. A gyakran szereplő „veres“ szőnyeg kis ushak vagy vörös tükrű ladik lehetett. Kornis Gáspárnak 1662-ben két vörös szőnyege volt, Barcsainé a fejedelmi tárházban „asztalra való veres szőnyeget“ tartott. 1637-ben kolozsvári leltár említ ugyancsak asztalra való „viseltes veres“ szőnyeget, de vörös szőnyegről még több kolozsvári leltár is megemlékezik. Királyfalván (1647) az „asszonyházában“ a falon függték hasonló darabok, Szentdemeteren (1629) három ablak között helyeztek el három kis vörös szőnyeget, Macskási Ferenc tulajdonában 1634-ben a vörös, díván és skarlát szőnyegek mellett „három köz veres szőnyeg“ is volt.

Ha alaposan végignézzük a leltárak szőnyegadatait, arra a megállapításra juthatunk, hogy kedvelt szőnyegszín volt a fehér, mely mögött feltehetően a fehér ushak különböző változatai húzódtak meg. 1604-ben a kolozsvári „magyar és szász“ templom prédikálószekét egy-egy fehér szőnyeggel takarták le, s egy 1620-as kolozsvári leltár szintén fehér színű szőnyegről emlékezik meg. Királyfalván (1647) az „úrházában“ új fehér szőnyeget írtak össze. Kemény Simon aranyosmeggyesi kastélyában 14 „közön-séges fehér“ szőnyeget tartott. Sava Brancovici metropolita ingóságai között 1680-ban összesen 11 „fejér szőnyeg“-et számoltak össze. Macskási Ferencnek ugyancsak volt „köz fejér“ szőnyege. De Királyfalván (1647), Drassóban (1647) és több kolozsvári polgár otthonában „fejér csókás“ szőnyeget is felleltároztak. A csókás jelző itt valószínűleg a fehér ushak egyik változatának madárra emlékeztető mintájára utal. Teleki Mihályné Veér Judit hagyatékában „fejér varjas szőnyeg formán festett“ 6 darab kárpit is szerepelt. Ez amellest bizonyít, hogy a „csókás szőnyeg“ mintája megnyerte az erdélyi ízlést. A kolozsvári „fejér feketén csipegetett“ vagy „fejér babos“ szőnyegek, valamint a kövári várkapolna (1694) „feketén meghabozott“ szőnyege a fehér ushakkal rokon golyós, tsintamani motívumos szőnyegek csoportjába tartozhattak. A fehér-tarka változatok (Szentdemeter — 1629) ugyan-

csak fehér ushakok vagy erdélyi szőnyegek lehettek. A branyicskai (1744) „tarka keskeny“ vagy „régii tarka dufla“ szőnyegekről és a vajdahunyadi (1681) „tarka szőnyegről“ szintén nem lehet megállapítani, hogy erdélyi szőnyegek voltak-e, vagy a fehér ushakok családjának másfajta változatai.

A kolozsvári polgárok birtokában lévő szőnyegek közül többet illettek sárga, illetőleg sárgás jelzővel; ezek a vörös alapon sárga, merev indarendszerrel díszített arabeszk szőnyegek közül kerülhettek ki, de lehettek erdélyi szőnyegek is, hiszen ezeknek jellemző színe volt a sárga. A Macskási Baltazár és Mihály tulajdonát képező „veres tarkás dupla szőnyeg“ eredetét illetően még feltételezésekbe sem bocsátkozhatunk. A Macskási testvérek szőnyegei között a felsoroltakon kívül egy „fejér skárlát asztallábas“ darab is volt, a kolozsvári Apor házban (1692) pedig „oszlopos“ szőnyeget leltároztak fel ezekről nyilvánvaló, hogy az oszlopos-fülkés i m a s z ő n y e g e k csoportjába tartoztak. Nem ilyen egyszerű a helyzet az utóbbi helyen emlegetett, asztalra való „táblás“ szőnyeg esetében, mely nevét valószínűleg mértani beosztású mintázatáról kapta.

A bethleni várban (1661) összeírt „szótt kárpitu dupla“ szőnyeget, valamint a Kolozsváron 1655-ben felleltározott „rostás kopott“ szőnyeget már minden bizonnyal itthon szótték. Nincs kizárva, hogy az előbbieken emlegetett „köz fejér“ és „köz veres“ szőnyegek mögött is hazai darabok rejtőznek.

A szőnyegek, méretüket tekintve, a nagy daraboktól kezdve az aprókig sokféle nagyságban fordultak elő. Macskási Mihály ingóságai között „veres dupla szőnyeg“, Branyicskán (1744) „régii tarka dufla szőnyeg“, a gyulafehérvári fejedelmi palotában „ket Asztalra ualo veres Diuan zeoniegh“, „asztalokra ualo Diuan zeoniegh“, „aprob fejer Diuan zeoniegh“, „apro Uy Skarlat zeoniegh“, a kolozsvári Apor házban (1692) „ablakra való kis szőnyeg“ volt. A portai vásárlásokkal megbízott követ 1591-ben azt a feladatot kapta, hogy „szép új forma“ szőnyegekét vásároljon, kevésse nagyobbakat, mint az asztalra valókat.

A falra aggatott szőnyegek és kárpitok mellett bőven akadt még hely képek, tükrök, órák, fegyverek, gyertyatartók számára is. A kép és tükör szintén reneszánsz vívmány a lakásban, s így érthető, hogy levéltári anyagunk városi környezetben többet tartott számon belőlük, mint vidéken.

A szőnyegek és kárpitok számához viszonyítva a **képek** elenyésző kisebbségben voltak. A XVI. század végén a kolozsvári Barát Műnich Sebestyén és Viczei Anna hagyatékának felosztásakor azonban az összeírók négy nagy, valószínűleg vászonra festett olajképet leltároztak fel, melyeknek témája a „Mater Terra“, „Europa“, egy aratási jelenet és a „Dea florum“ volt. A XVII. század polgári képanyaga részben szintén olajfestményekből állon, de gyakoribb volt a sokszorosító eljárással, réz- és fametszéssel készült ábrázolás. Ez utóbbiak — még ha művészi értékük nem is volt valami nagy — számunkra mégis fontosak, mert sokat árulnak el a kor emberének ízléséről, valamint arról, hogy milyen indítékok hatottak művészeti életünk alakulására. A témák egy része vallásos eredetű, Máté evangélista, Mátyás, Tamás, Tadeus, Fülöp, Simon és Bertalan apostolok képei, valamint József és a fáraó története, de a sok császárkép — Maximilianus, Nero, Titus Vespasianus, Caligula, Augustus, Domitianus, Tiberius, Kleopátra — erősen az antik tör-

ténelem felé billenti a mérleget. Ugyancsak az antik kultúra terjedéséről tanúskodik a Stenczel Imre hagyatékában szereplő, Velencéből hozott 12 Szibilla-kép, valamint Viczei Máté képei a babiloni falról és a „pharoszról“, a charitas allegorikus ábrázolással együtt. Zsuzsanna és a vének története pedig bibliai eredete ellenére a világias témakör térhódítását jelentette a kolozsvári otthonokban. A városi lakások falairól nem hiányzott természetesen a portré sem. Brassóban a plébánián Peter Mederus és családja arcképe (1664), valamint Lucas Colbius lelkész arcképe látható, a város pedig megőrizte Valentin Hirschler bíró arcképét (1604). Szebenben szintén maradtak XVII. századi portrék, Isac Zabenius lelkész és neje arcképe (1686) az ev. parókián, valamint Lucas Hurses brassói bíró és több városi polgár képmása a Brukenthal Múzeumban. Tobias Stranovius festő csendéletekkel is gazdagította a kor otthonainak berendezését.

A vidékre került képanyagról sajnos ennél sokkal kevesebbet mondhatunk. A leltárak adataiból a legtöbbször azt sem lehet megállapítani, hogy egyéni alkotással vagy sokszorosított metszettel van-e dolgunk. Éppen ezért azt sem tudjuk, hogy a kastélyok és udvarházak falain található festmények közül mennyit készíthettek itthon, és mennyit hoztak be külföldről, s a külföldről származók honnan kerültek hozzánk. Ha a sok elpusztult vidéki gyűjtemény ma is meglenne, talán világosabban láthatnánk ebben a kérdésben is. Bethlen Gábor Velencében és Bécsben vásárolt magának falra való képeket, s 1622-ben egy nagyszombati festőnek arcképért 15 körmöci aranyat fizetett ki. Ezenkívül szép számban foglalkoztatott kassai és erdélyi képírókat is. A XVII. század végén Bécs jelentősége kétséget kizáróan megnő, amit a beszivárgó sok császárkép is bizonyít. Ferdinánd császár képmása a kolozsvári Viczei Máté tulajdonában is megvolt, Haller János pedig a császári pár vászonra festett portréin kívül a bécsi viadal papírra nyomtatott színes képeit is magával hozta az osztrák fővárosból. Teleki Mihály kancellár viszont régeni és szebeni képírókkal dolgoztatott, s valószínűnek tartjuk, hogy a szükségletek zömét helyi mesterek elégítették ki.

A kastélyok egykori képgyűjteményeiben a portré (110. kép) foglalta el az első helyet, s több levéltári adat is utal a festők arcképfestő tevékenységére. A kolozsvári képírók céhszabályai a festőremek témájául az önarcképet jelölték meg, nyilván azért, mert a portré volt a leggyakrabban igényelt művészi munka. A büszke családfő, a szép feleség és a kedves gyermek arcvonásait gyakran örökítették meg, s hogy az aprólékosan kidolgozott csipkék és prémek, a dúsan omló selymek, bársonyok és brokátok mellett az arc egyéni vonásainak visszaadása mennyire sikerült, az már a mester tehetségétől függött. Teleki Mihály kancellár anyja legalábbis nem volt megelégedve unokái képmásával. 1668. március 25-én kelt levelében ezeket írja: „Az gyermek [!] képét kedvessen vettem, de inkább akartam volna magokat látni. Lehet, hogy nem derek mester az képíró, mert nem úgy írta az képeket, az minemű az gyermekek.“

A portrén kívül a festők ravatakképeket, címereket és temetési zászlókat is festettek szép számban, habár ez utóbbiak készítésébe az asztalosok is beleszórtak.

Borbereken (XVII. sz.) a „nagypalotában“ vászonra festett képek voltak, a branyicskai összeírás pedig (1744) többek között három „rongyos füstös“

képről is megemlékeznek. Macskási Ferenc ingóságai között 1634-ben négy darab „szép kép“ is szerepel. Búzásbocsárdon (1656) szintén négy rámás képet írtak össze, Szentbenedeken (1696) a „templompalota“ falán „nyomatott“ és „festett szép képek“ voltak, a „palotában“ pedig a falon körbefutó keskeny fogasokon „az palotának ékességére feles maganos képek“ függtek, közülük „némelyik festett“ volt, s mindegyiket „külön külön Rámára“ tették. Uzdiszentpéteren (1679) csak képeknek való rámásokat írtak össze, de a kamrában őrzött sokféle festék arról tanúskodik, hogy Teleki Mihály itt is foglalkoztatott képirót. Barcsainé elkobzott javainak inventáriuma 1661-ben 9 Szibilla-képet, valamint a maga és fejedelmi férje vörös tafttal körülmontírozott portróját említi. A Hosszúfalun felleltározott (1744) Jónás próféta és Judit asszony képe, a Branyicskán összeírt (1744) király- és királynő-kép szintén reneszánsz ízlésű darabok lehetnek. Ugyancsak annak tartjuk a Kendilónán (1793) feljegyzett sok antik témájú császárképet (Titus Vespasianus, Claudius, Domitianus, Augustus), valamint a bibliai tárgyú tékozló fiú, Kain és Ábel, Ádám és Éva történetét, ezeken kívül az „esméretlen asszony“ és „esméretlen király“ képét a „Kutya Zrinyi“ és Kemény János portróját. Teleki Mihályné hagyatékában szintén több bibliai tárgyú festményt és sok portrét találtak.

Az elég nagy számban előforduló, sokszorosító eljárással készült képanyag arról tanúskodik, hogy külföldről, Olasz- és Németországból sok rangon aluli művészi termék került hozzánk és rontotta a hazai képirók és mecénások ízlését. Ez a folyamat a XVIII. században a sok Habsburg-császárkép beáramlásával (Szeben, Bánffy ház — 1754; Mezőbodon — 1764, 1786; Sülelmed — Ulmeni — 1792), valamint a viaszosvászonra festett (Mikefalva — 1736, Branyicska — 1744, Bögöz — 1754, 1792, Oprakercisora — 1801) és „falra-való papiros“ képek megjelenésével (Bögöz — 1754, Mezőbodon — 1786) folytatódott. A Branyicskán (1744) talált kilenc darab „németes bolondságos irott képek“ minden bizonnyal nem a művészi színvonal emelését szolgálták.

A temetési címerek szintén a falra kerültek (Doboka — 1656, Borberek — XVII. sz.), de nemcsak a XVII., hanem a XVIII. században is (Mezőbodon — 1786, Bögöz — 1826).

A falak élénkítésére szolgált még a **fali fogasokon** függő sok díszholmi is. A fogas régi berendezési tárgy a lakásban, de hogy mikor mit tartottak rajta, az már a korok divatjától függött. A fegyverek nem reneszánsz hatásra kerültek a fogasokra, de kétségkívül a reneszánsz intériurnek is hangulati elemévé váltak. Szentbenedeken (1696) az „úrházában“ apró, keskeny, festett fogasokon függtek Kornis Zsigmond fegyverei és lószerszámai. Uzdiszentpéteren (1679) az „íróházban“ négy katonafogast szegeztek a falra fegyvernek vagy kárpitnak. Küküllőszéplakon (1737) az „újházában“ három gyalog fogas volt, egyiken fegyverek, a másik kettőn edények álltak. Edények tartására a fogasokat már rég felhasználhatták, de reneszánsz hatásnak tudjuk be, hogy díszedényeket is tettek rájuk, s ezek szépségével akarták a szemet gyönyörködtetni. Uzdiszentpéteren (1679) a festett karos fogasokon bokálykancsók, kristálypoharak, csészék, tálak állottak, Oprakercisorán (1683) csillogó üvegedények, Kentelkén (1679) mázas cserépholmi, a zeberniki vár egyik

házában (Borberek — 1697) bokályok, üvegek és „rámára csinált“ címerek, Királyfalván (1647) üvegpalackok, a borbereki (1697) nagyházban ütő óra függött a fogason.

Eleven színes folt volt a lakásban a falra akasztott legyező. Uzdiszentpéteren (1679) az ebédlőben és az asszonyházában függött legyező, Kentelkén (1679) ugyancsak az asszonyháza falán látott a leltározó egy zöld legyezőt. Borberekén (1702) a legyezők anyaga pávatollból, festett pergamenből, vászonból és nyárfából került ki. Barcsainé 1661-ben lefoglalt ingóságai között vörös és fekete strucctoll legyezők voltak.

A **tükröt** a reneszánsz lakáskultúra hozta divatba. Keresettsége mellett szól az is, hogy a kolozsvári polgárok „kalmár holmija“ között több kisebb-nagyobb, négyszegletes és gombos tükör szerepel. A XVII. században még nincs sok belőlük, de városon és falun egyaránt megtalálhatók. Barcsainé lefoglalt javai között egy nagy lengyel tükör is szerepelt, mely állítólag még a Báthori Istváné lett volna. Akadt olyan tokkal ellátott tükre is, mely az egész alakot mutatta. Veér György ingóságai között 1697-ben szintén nagy fekete rámás tükröt tartottak nyilván, de hogy a drassói udvarház (1647) kisebbik szobájában milyen tükör függött a falon, az a leírásból már nem derül ki. Mindenesetre a tükör mint az intérieur számottevő dekoratív eleme a XVIII. században vált jelentőssé.

Részben dísznek számított, részben a reneszánsz ember fényigényét, az intérieur jobb megvilágítását szolgálta a falakra és mennyezetre aggatott sok **gyertyatartó**. A görgényi várban (1652) vörösre festett deszkapalcokra tették a gyertyákat. Szentdemeteren (1629) a falon három vas gyertyatartó volt „fa tányérral“, egy 1630-ból való kolozsvári leltár „szarvas, falra való“ gyertyatartót ír le tányérjával együtt. Barcsainénak 1661-ben lefoglalt ingóságai között egy „palotába való“ réz gyertyatartót is számba vettek. Uzdiszentpéteren (1679) huszonnégy „palota oldalára való vas gyertyatartót“ leltároztak fel „deszka táblástól“, s zárójelben megjegyezték róluk, hogy „lakodalmi alkalmatosságra való a nagy palotába“. Mikefalván (1736) a palota falára pléh gyertyatartókat szegeztek.

A mennyezet közepére függesztett gyertyatartókra, a későbbi csillárok elődeire sok gyertya fért, s a legtöbbször kivitelük is tetszetős volt. A királyfalvi udvarházban (1647) a szoba közepén egy vaskarikából készített gyertyatartó függött, a bethleni várban (1690) „öreg“ réz gyertyatartót írtak össze, „mely láncon szokott állani“, de lánc és hat tányérja elveszett. Stenczel Imre kolozsvári polgár házában (1637) a gyertyatartó tetején kétfejű sas díszelgett, sok apró rézmadár társaságában, a borberekire (1694) a Bálpataki címert dolgozták rá, a szentdemeteriről (1629) pedig azt írja a leltár, hogy nyolckarú és „igen szép“. Uzdiszentpéteren (1679) a „nagy-palota“ mennyezetéről függő két gyertyatartót szarvasagancsból készítették, vörösre festve, az agancshegyeket pedig „folium arannyal“ aranyozták meg. Mindegyik gyertyatartó láncán három-három, zöldre festett „folium ezüsttel és arannyal czifrázott“ vas abroncs függött. Az abroncsokat címeres táblák díszítették a következő felirattal: *ANNA BORNEMISZA DEi gra[ti]a Transilvaniae Principissa, et Siculorum Comitissa.*

A BÚTORZAT

Az intérieur leglényegesebb eleme a bútor volt. A berendezés adta meg tulajdonképpen a lakószobák jellegét, és tette alkalmassá az egyiket vendégfogadásra, a másikat az evés, alvás, illetőleg a szórakozás céljaira.

A fentiekben leírt belső terek berendezésében a reneszánsz idején a változást néhány új típusú bútordarab jelentette. A bútor most már gazdája rangját és méltóságát hirdette, s egyéni megformálásában a tulajdonos ízlése is gyakran érvényre jutott. A berendezés módja azonban továbbra is a gótikus hagyományokat követte: a bútorokat főként a falak mellett helyezték el, de már megcsappant a beépített, falhoz rögzített berendezési tárgyak száma.

A reneszánsz bútor architektonikus jellegű. Oszlopok, pilaszterek tagozzák, s a nagyobb felületeket gazdagon profilált léckerettel körülvevett, mélyített kazetták töltik ki. A díszítésül alkalmazott ornamentika antik motívumokra épül. Kedvelt díszítőelem az akantuszlevél, a kandeláber, a herma és a puttó, a különböző groteszkek, a fonás és pikkelydész, az arabeszkek, a szalagos kartusok, a fesztonok, az oroszlánfejek, a griffek és még számtalan egyéb motívum. A reneszánsz bútor előbbi jellemvonásai a nálunk használatos berendezési tárgyakra csak részben vonatkoznak. A múzeumokban és egyházi tulajdonban megőrzött néhány bútordarab fő díszítőeleme a faragott növényi ornamentika, valamint az újkeletű intarzia (128, 129, 130, 131, 132. kép). Nagyobb szobrászmunkát igénylő reneszánsz díszek megfaragására asztalosaink nemigen vállalkoztak, s az új ornamentikát a legszívesebben ráfestették a bútorra (127. kép).

Erdélyben a XVI. század folyamán még főként a lapos faragás dominált. Ezt látjuk a Kolozsvári Történeti Múzeum XVI. századi ládás asztalainak oldallapjain, a berethalmi — Biertan — (1520—30), besztercei (1508), segesvári — Sighișoara — (1523, 1520—30), tóbiásfalvi — Dupușul — (1530—40) és szászbogácsi — Băgaciu — (1533) stallumokon, valamint a szászcsanádi (1520—30) templomajtón is. Az egyik segesvári stallum (1523) azonban már a d o m b o r ú f a r a g á s térhódításáról árulkodik.

Az intarzia széles körű elterjedését Európa-szerte a furnérvágó gép feltalálása tette lehetővé. XVI. századi, korainak számító emlékeink főleg egyházi környezetből valók (Berethalom, ajtó, 1515 és stallum, 1520—1530; Riomfalva — Richișul — sekrestyeajtó, 1516; Segesvár, stallumok, 1523, 1520—30; Tóbiásfalva, stallum, 1537), habár az intarzia térhódítását a század folyamán a profán berendezési tárgyakon is megfigyelhetjük. Egy 1588. március 5-én kelt kolozsvári hagyatéki leltárban „öreg rakott ládát“ írtak össze. Károlyi Kata 1595. évi hozományjegyzékében „rakott“ szekrények és ládák szerepeltek intarziával vagy famozaikkal díszítve. Baráth Münnich Sebestyén dúsgazdag kolozsvári polgárnak az 1596-os hagyatéki leltár szerint „rakott“ nyoszolyája volt. Mind a Károlyi Kata, mind a Baráth Münnich Sebestyén intarziás bútorait arany gombok díszítették. Valószínűnek tartjuk, hogy olasz importmunkák voltak, vagy ha nem, készítőikre az olasz bútor formái hatottak.

A faragott és intarziás bútorok mellett — levéltári források tanúsága szerint — megtalálható Erdélyben az „esztergában metszett“ bú-

tortípus is. Egy 1587-ből való kolozsvári hagyatéki leltárban „gyontáros orsós“ karszék szerepel, a XVII. században pedig az „olasz lábas“, azaz esztergázott, baluszterlábas asztalok is feltűntek.

A bútorok kedvelt díszítés módja a festés volt. A XVI. századi források gyakran említenek festett bútorokat, anélkül azonban, hogy színüket minden esetben feltüntetnék. Ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy a kedvelt bútorszín a zöld volt, s az maradt még a XVII. században is. A sok zöld ajtó és mennyezet mellett a zöld bútor a harmonikus berendezés megteremtését szolgálta. Az itt-ott előbukkanó, feketére festett bútorok a reneszánsz idején kedveltté vált drága keleti bútorfák színét imitálták. A mintát nyilvánvalóan egy-egy külföldről bekerült, talán németalföldi bútordarab szolgáltatta. Az egyszínűre festett bútoroknál rangosabbnak számítottak az „íratos“ darabok; ezek mintakincséről a templomi festett mennyezetek, karzatok és bútorok mustrái, valamint a keresdi kastély gyönyörű festett ajtóit tájékoztatnak. A sok akantuszlevél és rozetta, olasz koszorú és korsó, a rózsa, gránátalma és tulipán változatai a reneszánsz ornamentika terjedését bizonyítják.

A bútorok anyagával kapcsolatosan meg kell említenünk, hogy szerették a habos rajzú fákat, mint például a jávorfát meg a kőrist, s ezeket szívesen használták intarziához is. A világos színű hárs ugyancsak közkedveltségnek örvendett. 1573-ban a beszercei polgárok tulajdonában piros ébenfából készült kerek asztal is akadt. A bútorok zöme természetesen az említetteknél olcsóbb fából, leggyakrabban fenyőből készült. A fenyőfa bútort a tetszetősség kedvéért sok esetben megfestették, vagy arra is van példa, hogy a fa természetes erezetét utánzó papírral, „fodor papirossal“ ragasztottak be. A német és magyar nyelvű leltárakban szereplő, úgynevezett „fírnajszos“, illetve „gyontáros“ bútorok, mint már említettük, viaszolással készültek, s magas áruk miatt nem mindenki számára voltak hozzáférhetőek; használatuk még a XVII. században sem vált általánossá. A sok „közönséges“ és „paraszt“ jelzővel ellátott bútor esetében a fa természetes színe érvényesült. Erre utal leltáraink sok „fejér“-nek mondott bútordarabja.

Ha most már egyenként vesszük vizsgálat alá a reneszánsz idején divatozó főbb bútordarabokat, megállapíthatjuk, hogy a legfontosabb berendezési tárgy továbbra is a láda maradt, annak ellenére, hogy a XVII. század folyamán sokat veszített jelentőségéből. A ládát különböző kivitelben és nagyságban minden lakásban megtalálhatjuk; univerzális bútordarab lévén, sok mindenre felhasználták. Ruhát és kelengyét, ékszert, pénzt és drága edényeket tartottak benne, ültek és aludtak rajta, s utazásnál is nélkülözhetetlennek bizonyult. A ládának kétféle változata volt forgalomban: a nyugatról bekerült, díszes reneszánsz ládatípus és a régóta honos ősi láda (111. kép). Ez utóbbi azonban a lakások központi helyiségeiből a konyhák és kamrák felé szorulva mindinkább népi használatúvá vált.

A reneszánsz ládák közül legszebbek a kelengyeládák. A reneszánsz bútorok architektonikus felépítettsége talán rajtuk érvényesül a legjobban. A homlokzati oldal kiképzésére tagoló pilaszterek, keretbetétek, párkányok, festés, faragás és intarzia szolgált. Bethlen Kata 1695-ből való híres kelengyeládjának homlokzatát a központi rész hangsúlyozásával három mezőre osztottak. A homlokzatot építészeti elemek tagolják, s fülkagylós farag-

ványok és helyi jellegű festett virágminta díszíti. Felnyitott fedéllapján az Erdélyben népszerű pikkelydész látható (114. kép). Más jellegű a szarhegyi Lázár kastélyból kikerült intarziás láda (112. kép). Homlokzatát hat intarziás pilaszter tagolja, anélkül, hogy a központi részt kiemelné. Az egyes mezők betétlapjait ugyancsak intarzia tölti ki, a korszából kinövő virágcsokor erősen stilizált motívumával (113. kép). A két láda két különböző típust képvisel; közöttük nemcsak a homlokzat beosztási módjában van különbség, hanem abban is, hogy az egyikben inkább a faragott, a másikon a rajzos díszítőelemek uralkodnak. Véleményünk szerint Erdélyben ez utóbbi megoldás volt az általánosabb.

Az átnézett leltárak adatai sok „gyontáros“, „berakott“, „iratos“, „cifra“ láda emlékét őrizték meg számunkra. 1608-ban a Portára öt ébenfa, egy köves és egy új divatú ládában küldték a kötelező ajándékokat. Apafi Mihálynak a fogarasi vár kincses szobájában ébenfa ládái voltak. II. Rákóczi Ferenc még Konstantinápolyba is magával vitte fekete cápabőrrel borított, ezüst virágokkal kivert, négy ezüst medvelábon álló ládáját.

A ládákban a különböző jellegű holmik elraktározására rekeszek, fiokok szolgáltak, s mozgathatóságukat nagy fülek, fogantyúk segítették elő. A ládák nagysága egy-két sing között mozgott, de voltak ennél nagyobb és kisebb fajták is. A városi polgárok tulajdonában gyakran szereplő „kalmár“ vagy „kocsi“ ládák sokszor túllépték ezt a méretet.

Az asztali drágaságokat és a pénzt vasveretes, vaspántos és bőrös ládákban tartották; ezek a ládák az előbbi korokból hagyományozódtak tovább, s az útifelszerelés csomagolásánál is nélkülözhetetlenek bizonyultak. A gyógyszereket a patikaládák őrizték.

A reneszánsz díszládának kis méretű változata, a kazetta, a XVI. században már nálunk is használatos. A kazettában ékszereket, varróholmikat és mindenféle apróságot őriztek; felépítése a ládáéval azonos volt, és sok esetben az asztalok tetejére állították. Kazettáról emlékezik meg az 1589-ből való kolozsvári hagyatékleltár, s a Károlyi Kata tulajdonát képező „ighen kichin aranygombos Ladachka“ is tulajdonképpen kazetta volt. Horváth Miklós gyalui ládái között 1587-ben szintén említenek „egy gyűrűben való kövek tartani való“ ládácskát. A ládák és kazetták architektonikus felépítésére utal a kolozsvári „szász templom“ 1604-es leltárában a következő bejegyzés: „Egy kis ezüst ladacska négyszegű, oromzatos fedelű, partazatja aranyas, labas.“ Ehhez hasonló kazettát a „magyar templom“ leltára is említ, ugyancsak 1604-ből.

Az ékszeres kazetták, valamint a fűszeres, varró- és kalamárisládácskák a XVII. században gyakoriak voltak, és változatos kivitelben készültek. A leltárak gyantáros, berakásos, zöld posztóval borított, feketére lakkozott és aranyozott fülekkel ellátott darabokról emlékeznek meg. Barcsainé lefoglalt javai között 1661-ben színezüst kazettát is felleltároztak. Vajdahunyadon (1681) az asszonyházában „fényes hal héjjal rakott aranyműnek való tarka“ ládát találtak.

A hazai ládák csoportjába sorolhatjuk a különböző „szekrényeket“, melyeknek már előfordulási helyük is elárulja, hogy nem voltak azonosak a reneszánsz drága, ugyancsak ládából fejlődött bútordarabjával. Kolozsváron 1611-ben egy „fa szekrényt“ leltároztak fel lakatostól,

Siménfalván (1636) a kertész szobájában volt egy „fa szekrény“, Királyfalván (1647) „hitvány szekrény“, Nagyteremiben (1647) a harmadik lakóhelyiségben „egy vas reteszű lakatu szekrény“, Uzdiszentpéteren (1679) egy kamrában „romladozott középszerű szekrény“, a konyhában „kicsiny paraszt deszka szekrényke“ szerepel a berendezési tárgyak között; a kővári (1694) pincében „egy hitvány szekrényt“ írtak össze. Mezőszentjakabon (1792) a „paraszt szekrény“ az „úrházában“ állott.

Szentdemeteren (1629) a „tyúkászházban“ a leltározó „székely szekrényt“ talált reteszfővel ellátva, de „székely szekrény“ előfordult a kolozsvári polgárok tulajdonában is 1636-ban. Siményfalván (1636) pedig „szekrény szuszékot“ leltároztak fel. Ez utóbbi megfogalmazás minden kétséget eloszlat az eddig felsorolt „szekrények“ eredetét illetően. Az uzdiszentpéteri udvarház (1679) csizmadiaműhelyében említett „kisdéd“ és „középszerű“ lakattal ellátott „fedeles szekrény“, valamint a vajdahunyadi (1681) „sütőház“ pitvarában talált romladozott „fedeletlen szekrény“ ugyancsak szuszékforma alkotmány lehetett.

Nem ilyen egyszerű a helyzet a „lábás szekrény“ és a „szekrényláda“ esetében. A „lábás szekrényt“ a szakirodalom az ács készítette hazai ládafajták közé sorolja, melyeket sarokgerendába eresztett deszkákból szuszékszerűen építettek fel, s lábai a gerendavégekből teltek ki. Ezzel szemben a „szekrényládát“ a mai értelemben vett szekrénynek minősítették. E két meghatározás nagyjából megállja a helyét, de mégis adódik egy-két meggondolkoztató körülmény.

Kezdjük talán a „szekrényládával“. Figyelemreméltónak tartjuk, hogy ez a kifejezés a vidéki összeírásanyagban nem fordul elő, csakis a kolozsvári hagyatéki leltárakban. Már maga ez a tény új divatú bútordarabot sejtet, melynek elnevezése is még csak városi környezetben divatozott. Egy 1615-ös kolozsvári leltár azt írja a feltüntetett szekrényládáról, hogy záros volt, egy 1622-ben keltezett összeírás pedig azt hangsúlyozza, hogy lábakon állott. A kolozsvári szekrényládák között van fehér és fekete változat, de 1615-ben „zep rakot eöreogh Zekren Lada“-t is összeírtak, mely „fodor faual“ volt borítva. Egy 1620-as leltár szintén említ „rakot zekren lada“-t. E két utóbbi adat alapján a szekrényládát valóban reneszánsz szekrénynek tarthatnók. Ugyanakkor azonban szintén Kolozsváron írtak össze több helyen „fekvő zekren zaros ladá“-t, erről viszont nyilvánvaló, hogy nem a magas szekrényvel, hanem inkább a hosszú padládákkal, illetőleg ládás padokkal tartott rokonságot. A szekrényláda elnevezés tehát kétféle bútor megjelölésére is szolgált.

A „lábás szekrény“ kifejezés lábakkal ellátott nagy bútordarabra vonatkozik. Kapi Fruzsina 1559-es hozományjegyzékében „öreg lábás szekrény“, az 1537-es besztercei leltárkönyvben „nagy lábás fehér szekrény“ szerepel. Dobokán (1656) szintén „négy lábakon álló szekrényt“ írtak össze. Ez utóbbiból még hajlandók lennének elhinni, hogy szuszékszerű alkotmány lehetett, de a Kapi Fruzsina „öreg lábás szekrényéről“ már nem, ha érdemesnek tartották arra, hogy hozományjegyzékbe foglalják. Kornis Margit férjhezmenetelkor, 1627-ben többek között két szekrényt is kapott, az egyik „rakott“, a másik „festett“ volt. A hozományjegyzékben szereplő „rakott láda“ kétségtelenné teszi, hogy a két „szekrény“ valóban szekrény volt. Dúsan fara-

gott, színesre festen növényi ornamentika díszíti a meggyesfalvi Lázár udvarházból kikerült kétajtós szekrényt — ma a Marosvásárhelyi Megyei Múzeumban látható —, melyet 1622-ben szász asztalos „*BARTHOLOME AVNER*“ készített. Az ajtók belső lapjait pikkelydíz fedti, s a mester neve és a készítés dátuma olasz koszorúba került (115, 116. kép).

Amit az eddig mondottak alapján megállapíthatunk, az az, hogy a „szekrényláda“ kifejezés nem minden esetben vonatkozott magas reneszánsz szekrényre, a „lábás szekrény“ pedig a történeti nyelvben nem volt azonos a szuszékszerű régi ládafajtával. Vannak esetek, amikor a kétféle bútordarab a leírás alapján azonosnak tűnik, például a „lábás szekrény“ és a „lábás szekrény láda“ esetében. Így felmerülhet az a gondolat is, hogy a velük kapcsolatos problémák a nem egységes szóhasználatból adódnak, vagy abból az egyszerű tényből, hogy a régi „szuszék szekrény“ mellett a szekrény szót már a magas reneszánsz szekrényre vonatkozóan is használták. A kérdés végleges tisztázásához további kutatások szükségesek. Az elmondottakon kívül még csak azt kell megjegyeznünk, hogy a szekrény használata a XVII. században is szórványosnak mondható, s a felsorolt adatokon kívül az átnézett vidéki összeírásanyagban többet nem találtunk belőle. Annál gyakrabban esik szó almáriumról, tékáról (117. kép) és a szintén ládaszarmazék pohárszékről.

A szakirodalom máig sem tudta eldönteni, hogy az almárium szekrény-szerűen magas vagy ládához hasonlóan alacsony bútordarab volt-e, s nem tisztázta azt a kérdést sem, hogy lényegében mi volt a különbség a szekrény és az almárium között. Könnyen meglehet, hogy a XVII. századi kastélyok és udvarházak szekrényei a láda és almárium elnevezés mögött lapanganak. A vidéki összeírásokban ugyanis lényegesen több almáriumról esik szó, mint a városi hagyatékeltárakban. De levéltári adatainkból az is világosan kitűnik, hogy az almárium szó sem pontosan körülírható bútordarabra vonatkozott.

Az almáriumok nevüket onnan kapták, hogy kezdetben fegyverek tartására használták őket. Valóban azt is tartottak bennük; Szentbenedeken (1696) az egyik almáriumban „holmi vasgolyók“ álltak, Marosillyén (1647) az „úr fegyverdereka“ kapott benne helyet, Királyfalván (1647) pedig hét puskát, egy „kordoványt“, egy pecsételő táblát, két porzót, hat üvegpalackot, egy poharat és egy serpenyőt tartalmazott az almárium. De kerülhetett bele ruhanemű is. A dúsgazdag kolozsvári Stenczel Imrének németországi intarziás ágya fejénél „nagy fennálló abrosztartó ajtós almárium“ volt. A hidas udvarházban (1755) szintén „köntöstartó“ almáriumot vett számba a leltározó.

Az almáriumot gyakran falba építették, egy külön erre a célra meghagyott mélyedésbe, két ablak közé, ablak alá vagy az ajtó mellé (Királyfalva — 1647, Görgény — 1652, Vajdahunyad — 1681, Mezőbodon — 1692, Kővár — 1694, Szentbenedek — 1696, Mezőőr — 1767, Vajdaszentivány — 1779, Sülelmed — Ulmeni —, 1792, Bögöz — 1792, Keresd — 1797). Éppen ezért almáriumnak nevezték olykor a bepolcozott fali fülkét, a tulajdonképpeni tékákat, néha még akkor is, ha hiányzott előlük az aító (Bethlen — 1690, Szászveszöd — 1738, Branyicska — 1744). A mezőbodoni (1692) almáriumnak két szakasza, illetőleg polca volt, a gerneszeginek (1754) há-

rom; a szászvevessződi (1738) három rekesszel, az uzdiszentpéteri (1679) három deszkapolccal, a sülelmedi (1792) három kihúzható „ládá“-val, azaz fiókkal készült; Siménfalván (1726) a kamrai almárium négy részből állott, s párkányos ajtajának közepe „egy rózsával volt megcifrázva“. Ez minden bizonnyal a régi berendezésből maradt meg. A branyicskai leírás (1744) említi „tálas formán csinált“, tehát csak polcos, ajtó nélküli almáriumot is.

Az eddigi felsorolásból láthatjuk, hogy az almáriumnak nemcsak a falhoz kötöttség volt jellemző sajátja, hanem az is, hogy polcok tagolták részekre. Volt rá eset, hogy a polcokat fiókok helyettesítették, s több alkalommal egy vagy két ajtóval zárták. A gyekei (1696) leírásból az tűnik ki, hogy az almáriumnak kétfelé nyíló ajtaja felett még egy fiókja is volt, a branyicskai (1744) többi kisebb fiókkal készítették. Szentbenedeken (1696) és Sülelmeden (1792) a kétfelé nyíló ajtókat beüvegezték, a beépített mezőbodoni (1692) almáriumot pedig tolóajtóval zárták és nyitották. A sülelmedi almárium már XVIII. századi darab lehetett, alsó és felső részén kétfelé nyíló ajtókkal, közepén pedig lenyitható táblával. Az almárium a XVIII. századi berendezésekre is jellemző, sőt éppen ekkor nyerte el végleges formáját.

Ami az almárium nagyságát illeti, az eltérések meglehetősen nagyok. Szentbenedeken (1696) volt például két kisdudalmárium, egy közepeszerű meg egy „öreg“, Dobokán (1656), Vajdahunyadon (1681), Bethlenben (1690) és Gernyeszegen (1754) pedig kis almáriumokat tartottak nyilván; ezek vagy az ablakok aljában álltak, vagy a falba építették őket. A dobokai almáriumot az asztal szegletére helyezték. Ugyancsak asztalon, méghozzá íróasztalon állt a ludasi (1755) udvarház festett fenyődeszka almárium is, melynek alsó részén kihúzható fiók volt, felül pedig három részből álló rekesz. Ez utóbbi példa jól érzékelteti, hogy a polc és fiók mennyire hozzátartozott az almáriumhoz; még az íróasztal felépítményét is képesek voltak almáriumnak nevezni, ha polcból és fiókból állott. Páloson (1696), „középrendü fias“ almárium volt, Homoródszentpálon egy (1678) „öreg“ és „gyantáros“ darabot vettek leltárba. Vajdaszentiványon (1779) a „palota“ almáriumából a pincébe lehetett lejárni, tehát közel embermagasságú kellett hogy legyen.

Az almáriumok között sok fehér, egyszerű, régi, rozszant darabot találhatunk, de helyenként gyantáros (Bethlen — 1661, Homoródszentpál — 1678), festett (Szentdemeter — 1629, Keresd — 1797, Borberek — 1697), tarka (Magyarszentpál — 1768), fekete (Kolozsvár — 1624) és virágos (Ludas — 1755) változatok is szerepelnek az összeírásokban. A szentbenedeki (1696) fiókos almárium „Szádok fából való“ volt, azaz hársfából készült, „gyalult és Cifrán metszett deszkával beborítva, mellyetis két cifrán metszett szép oszlopokkal ékesítettek meg, belső zár rajta, és a fiókjainak is, némelyiknek külön“. A leírásból nyilvánvaló, hogy díszesen faragott, oszlopos reneszánsz bútordarabot örökített meg a leltározó. A branyicskai (1744) almárium „szép gyantáros“ és „arany füstös“ volt, párkányos, kétfelé nyíló ajtóval, és négy „gombon“ állt a kőfal mellett. Bethlen Kata hagyatékában a kor divatjának megfelelően márványszínűre festett almárium szerepelt. A sülelmedi (1792) almárium berakással készült barokk stílusban, a ludasi (1755) virágosra festették és gyantározták. A ludasi almárium ajtaja rostélyos volt, a tetejét egy fából kifaragott óraszerű cifraság zárta le, s erre

írták fel 1754-es készítési idejét. A sülelmedi XVIII. század végi adat a barokk almáriumot mutatja be, a ludasi összeírás pedig azt tanúsítja, hogy a század közepén e bútordarabnak már népi jellegű változatai is kialakultak.

A polcos, fiókos almárium mellett a XVII. és XVIII. századi otthonok berendezésének fontos darabja a **pohárszék**. Az edényekkel megrakott pohárszék a tulajdonos vagyoni helyzetéről is árulkodott, s nem csoda, ha mindenütt gondot fordítottak rá. Bethlen Gábornak Brandenburgi Katalinnal kötött házassága alkalmával a szepességi városok pohárszékkel kedveskedtek. Nyilván tudták, hogy arany-, ezüst- és kristályedényei számára szüksége lesz rá.

Levéltári adataink szerint a pohárszék már sokkal jobban körülírható bútordarab, mint az almárium. Általában két részből állott, csupán az uzdiszentpéteri leltárban (1679) olvashatunk olyan változatról, melynek felső ajtós része felett még egy harmadik szakasza is volt. A pohárszék alsó részét almáriumszerűen zárt, polcos szekrényke alkotta, „ládás“ volt, ahogy a szentbenedeki (1696) és borbereki (1700) leírás mondja. A ládás kifejezés kapcsán felmerül a kérdés, hogy a „pohárszék láda“, amiben ugyancsak edényeket tartottak, nem volt-e azonos a pohárszék valóban ladaszerű, zárható alsó részével, ha azt a felső rész nélkül használták.

A pohárszék alsó részét egy ajtóval (Görgény — 1652, Uzdiszentpéter — 1679, Vajdahunyad — 1681, Görgényszentimre — 1692, Kővár — 1694) vagy kettővel zárták (Szentdemeter — 1629, Uzdiszentpéter — 1679, Görgényszentimre — 1692, Borberek — 1697, Gernyeszeg — 1754, Ludas — 1755, Branyicska — 1757). Ezek az ajtók már minden bizonnyal keretbetéttel készültek, s a „rakott“ és „iratos“ darabokon az ajtók betétlapjai szolgálták a díszítés helyéül. Csupán az egyik gernyeszegi pohárszék alsó ajtaja lett volna üveges, ha az üveg helyét nem papírral ragasztják be. Ludason (1755) a két pohárszék alsó része felett két kihúzható fiók is volt. Kőváron (1694) és Gyekén (1696) ugyancsak „fias“ pohárszéket jegyeztek fel az összeírók. Ez utóbbi kettőt szintén a ludasiak leírása alapján tudjuk elképzelni.

Aszerint, hogy a pohárszék felső része több részes polc vagy szintén kétajtós szekrény volt, emlegetnek a leltárak almáriumforma pohárszéket (Gernyeszeg — 1754) és tálasszerűt (Szilágysomlyó — 1727, Branyicska — 1744). Az előbbieket felső részét a leírás szerint nagy üveges ajtó zárta. Görgényszentimrén (1692) fent kétfelé, lent egyfelé nyíló ajtaja volt a pohárszéknek. Románbrettyén (1702) és Ludason (1755) a felső rész rostélyos ajtóval csukódott, az egyik uzdiszentpéterinek pedig (1679) szintén ajtóval ellátott felső része volt. Ez a típus valószínűleg nemet vagy németalföldi hatásra honosodott meg, s első darabjait külföldről hozhatták be.

A teljesen zárt megoldású pohárszékeknél sokkal gyakoribbak a nyitott felsőrészzel készültek, a „tálas formájúak“. Elnevezésükből az látszik, hogy fejlődésükre egy másik hazai bútordarab, a falra függesztett tálas hatott. A branyicskai összeírásban (1744) különben a felső-magyarországi leltározó nem is tett különbséget e két bútordarab között, ami abból tűnik ki, hogy „pohárszék vagy tálas“ megjelöléssel illette a pohárszéket. E tény szinte magától kínálja azt a feltevést, hogy a polcos felsőrészes pohárszék az almárium és a népi használatú tálas kombinációjából alakult ki. Mindezt termé-

szetesen nem állítjuk határozottan addig, amíg be nem bizonyosodik, hogy a falra szegezett táltartó régebbi eredetű, mint maga a szóban forgó pohárszék.

A nyitott felsőrészű pohárszék esetenként változóan két-, három-, négy-polcos volt, s díszes fém-, majolika és kristályedények tartására szolgált. De itt kaptak helyet az ónedények, az itthon készült mázas cserépholmik vagy a fából faragott tányérok és tálak is (Görgény — 1652, Szurduk — 1657, Uzdiszentszécsény — 1679, Homoródszentpál — 1678, Mezőbodon — 1692, Borberek — 1697, Románbrettye — 1702, Kaplyon — 1729, Küküllőszéplak — 1737, Branyicska — 1744). A polcos rész az alsó „ládánál“ általában keskenyebb volt, s a „láda“ kiugró párkányos lapja, a „pohárszék asztal“ arra szolgált, hogy ráraják az előszedett edényeket (Szurduk — 1657, Mezőbodon — 1692, Kővár — 1694, Borberek — 1697, Románszilvás — 1700, Nagysomkút — 1728, Sülelmed — 1792). A „pohárszék asztalra“ terítették azután a Barcsai Druziána hozományában és a Veér György ingóságai között szereplő csíkos vagy virágos mintájú pohárszék-abroszokat.

A leírások alapján sokszor nem a pohárszék típusára, hanem kivitelezésének módjára következtethetünk. Az egészen egyszerű paraszt és festetlen, fehér darabokon kívül (Görgény — 1652, Mezőbodon — 1692, Kővár — 1694, Kissáros — 1760) gyakran szerepelnek festett változatok is (Szentdemeter — 1629, Doboka — 1656, Oprakercisora — 1683, Bethlen — 1696). Borberekén (1700) zöld színű, Homoródszentpálon (1678), Uzdiszentszécsényen (1679), Alsóárpáson (1683), Gernyeszegen (1754) és Ludason (1755) mintásan, virágosan festett pohárszék is voltak. „Gyantáros“ pohárszékét talált a leíró Szentdemeteren (1629), Véckén (1629), Románbrettyén (1702), Bethlenben (1696) és Szilágysomlyón (1727), a görgényi (1652) „horgas házban“ pedig balluszterekkel díszített pohárszék állt.

Uzdiszentszécsényen (1679) a harmadik udvarház felső palotájában az elkerített pohárszék-erkélyben két pohárszékot tartottak. Alsó része mindkettőnek „nagy bővön, ládásan“, ajtó nélkül készült. A felső részt három rend polc képezte. „Az egész pohárszék kék, zöld, veres festékekkel festett. Teteje hajtott deszkából való, mennyezetes, sárga festékekkel csillagosan cifrázott“, éppen úgy, mint az egyik uzdiszentszécsényi tornác mennyezete. E tény még jobban kiemeli a leírt bútordarab architektonikus jellegét. Gernyeszegen (1754) a „hosszú palota“ háromajtós, óriási pohárszékének tetejére két címet faragtak, felettük az aranykoronás kétfejű sassal. A századvég német orientációjú politikája már a bútordívat területére is behatolt. A ludasi nagy pohárszék építményét órák utánzó faragott dísz zárta le; erre festették rá a tulajdonos, Thoroczkai Klára névbetűit s a készülését jelző 1754-es évszámot. A különben virágos mintával díszített darab világosan bizonyítja, hogy a vidéki nemesség körében a már népiessé váló, reneszánsz ihlettségű virágos bútorok szeretete a XVIII. században tovább él, függetlenül a barokk stílus előretörésétől.

A pohárszék nagyságra nézve sem voltak egyformák, habár a cél az volt, hogy minél több edényt lehessen elrakni bennük. A gernyeszegi (1754) „hosszú palotában“ lévő pohárszék például a rövidebb falrész teljes egészében lefoglalta, a már említett uzdiszentszécsényi pohárszék 4 és 6 singesek

voltak. Küküllőszéplakon (1737) és Martonfalván (1726) pedig akkora pohárszékeket tartottak, hogy azokból jártak le a pincébe is. Ezzel szemben Holtmaroson (1723) törpe pohárszéket talált a leltározó. Volt rá eset, hogy a pohárszéket falba építették (Mezőbodon — 1692, Borberek — 1697, Nagysomkút — 1728, Gernyeszeg — 1754, Magyarszentpál — 1768), mégis talán éppen nagyságának köszönhető, hogy kevesebb esetben rögzítenék falhoz, mint az almáriumot. A forrásainkban talált hatvankilenc pohárszékéből csak a felsorolt ötöt építették a falba.

A pohárszék faltól való függetlenségét azonban bizonyos mértékig korlátozta és ellensúlyozta a több helyen köréje épített deszkakorlát, deszkafal vagy ahogy az uzdiszentpéteri (1679) leírásban olvashatjuk: „pohárszék erkély“. A kaplyoni (1729) konskripció „tornácos pohárszék“-nek nevezi e védőkorlattal ellátott bútordarabot. Bethlen Miklós Önéletírásában egy álmát mesélt el, melyből megtudhatjuk, hogy a fejedelmi palotában a pohárszéknek szintén „kerítése“ volt. „Én a pohárszék kerítésében lebuwám — írja tovább álmát —, hogy lássam, mi lészen.“ Ebből a mondatból nyilvánvalóvá válik, hogy a pohárszéket körülfogó deszkafal nem érte el az embermagasságot. A pohárszék számára készített külön rekesz főleg olyan helyekre jellemző, ahol a pohárszék feltehetően nagyobb értékeket őrzött. Uzdiszentpéteren (1679) a harmadik udvarház felső palotájában a rekesz „talpfái karfás ráma-ra építettek, tekert formára való oszlopokkal a padlás gerendájához erősítették. Oldala festett és pártázatos deszkával borított. Ajtaja kétfelé nyílik.“ A csavart oszlopok Lázár István szárhegyi oltárához hasonlóan itt is a barokk hatás beszivárgását jelzik. Ugyancsak festett deszkából készített, kétfelé nyíló ajtóval ellátott rekesz őrizte a második uzdiszentpéteri udvarház (1679) ebédlöiének pohárszékét is. Kőváron (1694) a fehér pohárszék körül szintén deszkakorlátot építettek, s az összhang kedvéért ugyancsak festetlenül hagyták. Szentdemeteren (1629) a palota gyantáros pohárszékét „kék festékes circuitus ajtóval“ ellátott deszkafal övezte; az így elkerített részben egy kis fehér asztal és két kopott padszék is volt, feltehetően a kirakott edények elhelyezése és a tálalás megkönnyítése céljából. Vajdahunyadon (1681), Szentbenedeken (1696), Páloson (1696) és Görgényben (1652) a felsoroltakhoz hasonlóan párkányos deszkarekesz védte a pohárszék kincseit. Mivel erről a rekeszről a pálosi és szentdemeteri (1629) leírás hangsúlyozza, hogy karfás és könyöklős volt, derékmagasságig érőnek képzelhetjük el; így nem takarta a pohárszék polcaira kirakott drágaságokat, de záros ajtaja távol tartotta tőle az avatatlant.

Az almáriumra tett megállapításunkat, hogy főként a vidéki nemesség otthonaira jellemző bútordarab, a pohárszékre is kiterjeszthetjük; ugyanis a váraktól kezdve az udvarházakig mindenütt megtalálható. Természetesen minél jobban egyszerűsödött a környezet, annál szerényebbé vált maga a pohárszék is, amíg át nem adta helyét az előbbieken már emlegetett tálásnak.

A galaci (1676) hátulsó házban leírt „fias, ladás tálás“ még inkább a pohárszékhez hasonlíthatott, a többi adatunk azonban polcos edénytartóként örökíti meg ezt a bútordarabot. A hortobágyfalvi (1763) provizorális házban a „kis táltartót“ a falra szegezték, a branyicskai (1757) a „boltban szolgáló ajtóban“ állt. A mezőbodoni (1692) „tisztartó ház“ tálását „vékony vesszőből fonták négy egybefoglalt fából álló keretre, az egeresi (1699) „porkoláb-

házban“ levő „tál és tányér tartót“ rostélyos formára csinálták, a ludasit (1755) pedig három részre osztották be. Galacon (1676) konyhai eszközöket tartottak a tálásban, Pacalon (1629) öt fatál, huszonhat szegletesre faragott, valamint három esztergályozott tányér állt rajta. Az említettekén kívül tálast írtak össze a borbereki (1697) konyhában, a siménfalvi (1726) „kertészházban“, Kőváron (1694) a cselédek szobájában, a bánffyhunyadi udvarházban (1730) és Kolozsváron 1637-ben Stenczel Imre patrícus hálában. Ez utóbbi valószínűleg szintén a konyhában lehetett, hiszen amint a felhozott példák-ból látszik, a tálás teljesen népi használatú berendezési tárgy volt már a XVII. század folyamán.

A **téka** bizonyos fokig a tálással rokonítható falipolc, de ezt az elnevezést nem mindig egyértelműen használták. Az uzdiszentpéteri leltárban (1679) az „első rend házak“ első szobájában a gyermekek könyvei számára „kisdéd techat“ tartottak a falon. Borberekén (1697) ugyancsak „könyvtartó téka“ és egyéb könyvespolcok egészítették ki a ház bútorzatát. Ezzel szemben a vajdahunyadi (1681) leltárban a „déli belső ház“ bútorai között szerepel egy „közönséges paraszt polc“ is „három tékájával“, azaz rekeszével, ahogy ma fejeznők be a mondatot. Az uzdiszentpéteri udvarházban ugyanez a leltározó az íróasztalon „könyv olvasáshoz való festett tékácskát“ talált. Ez rendeltetését nézve sem polc, sem rekesz nem lehetett, hanem inkább állványhoz hasonlíthatott. Ugyancsak asztalra helyezték a ludasi udvarház (1755) „három contignatio“, rostélyos ajtajú festett tékáját is, „melynek tetejében lévő cifrázaton az óra 12 numerusát“ festették ki. Ehhez hasonlóan képzelhetjük el a küküllőszéplaki (1737) „paraszt gyalog tákácskát“ is. Oprakercisorán 1801-ben a grófné szobájában két „rakott kaszten“-t írtak össze, az „egyiken Téka is“ volt.

Az almáriumok, pohárszékek és tálások úgy látszik nem tudták mind befogadni a háztartások sok ruha- és edényneműjét, s ezért volt szükség mindenféle sok fogasra. A **fogasok** rendeltetése, mint az előbbieken már láttuk, nagyon különböző volt. Rájuk rakták a napi használatban lévő ruhaneműt, a szobát díszítő képeket, a kárpitokat és fegyvereket, de fogasra kerültek a kancsók, tányérok és csuprok is.

A fogasok hossza és nagysága mindig a rendelkezésre álló falrészhez igazodott. Kivitelük a legtöbb esetben egyszerű volt, de sokféle változatukat tartották nyilván. Sokszor minden különösebb megjegyzés nélkül, csak a helyiségben található fogasok számát jegyezték fel a leltározók, máskor színükre, nagyságukra vonatkozóan is adtak felvilágosítást. Oprakercisorán (1683) két fehér, Branyicskán (1744) négy fehér sima, Kőváron (1694) fehér, rövid hatos, Vingárdon (1755) két fehér hosszú fogas tartozott a berendezéshez. Gyakori a paraszt fogas is (Nagyteremi — 1647, Szilágysomlyó — 1668, Borberek — 1697, Bánffyhunyadi — 1730, Ludas - 1759). Alsóárpáson (1683) festett és bükkfa paraszt fogasok voltak. Uzdiszentpéteren (1679), Vajdahunyadon (1681), Borberekén (1694) a szilágysomlyói Bánffy házban (1727), Nagysomkúton (1728), Hosszúfalun (1728), Szászvessződön (1738) paraszt katona fogasokat leltároztak fel. Katona fogas azonban készült gyantáros kivitelben (Románbretteye — 1702), valamint vörösre és zöldre festett változatban is (Uzdiszentpéter — 1679). A katona fogasok valószínűleg fali fogasok voltak, különböző hosszú-

ságban és különböző számú foggal ellátva. A fali fogasok csoportjába tartozhattak a mezőbodoni (1692), négerfalvi (1697) és borbereki (1697) párkányos fogasok, a siménfalvi (1726) felszer fogas, a koródszentmártoni (1696) keskeny faragott fogas, a búzásbocsárdi (1656) festett és festetlen „ráma“ fogas, a kolozsvári (1636) hosszú fogas, a vajdahunyadi (1681) „asztalos csinálta, hosszú fogas“, az ugyancsak kolozsvári (1637) és szentbenedeki (1696) rövid fogas. A ludasi (1755) „11 fogásra csinált gyantáros kendőszeg“, a „három fogu paraszt kendőszeg“, valamint a „hus tartó cserefa fogas“ helye szintén a falon lehetett.

Ezek mellett több ízben emlegetnek a leírások karos fogasokat (Vajdahunyad — 1681). Karos fehér fogast Szászvessződön (1738), karos paraszt fogast Bethlenben (1690) és Szászsztjakabon (1786), festett kurta karos fogast Gernyeszegen (1754), fehér karos rendes fogast Koródszentmártonban (1696) és festett karos fogast Uzdiszentpéteren (1679), valamint Kőváron (1694) írtak össze. Nagynyulason (1725) és Siménfalván (1726) kar nélküli fogasok voltak. A „gyalog“ fogas főként a XVIII. század jellemzője (Küküllőszéplak — 1737, Kissáros — 1760, Sülelmed — 1792, Mezőpagocsa — 1792, Mezősztjakab — 1792); úgy gondoljuk, hogy alacsonyabb állófogas lehetett.

A fogasokat fajtáiktól függetlenül sokszor díszesebben képezték ki. Ez kitűnt a fenti felsorolásból is. Itt azonban újra megemlíthetjük a gyantáros (Szentdemeter — 1629) és a festett darabokat (Királyfalva — 1647, Oprakercisora — 1683, Kolozsvár, Béldi ház — 1688, Szentbenedek — 1696, Branyicska — 1744). Oprakercisorán „veresen“ festett, Gernyeszegen (1754) körbe a falon zöld fogasok voltak, de az utóbbi helyen fekete párkányos, illetve fekete virágokkal festett keskeny, rövid fogasokat is talált az összeíró. A Kentelkén (1690) és Románszilváson (1700) felleltározott „iratos“ fogasokat ugyancsak virágminta díszíthette.

Egyszerűbb környezetben a ruhaneműt nem fogasokon, hanem a mennyezetre erősített rudakon tartották, Vajdahunyadon (1681) és Kőváron (1694) az udvarbíró szobájában volt ruhatartó farúd. Ezt az előbbi helyen láncos karikára függesztették fel, az utóbbin pedig a gerendához szegzett lyukas tartódeszkán dugták keresztül. Bánffyahunyadon (1730) a két „hítvány“ mogyorófa rudat madzaggal kötötték fel, Siménfalván (1726) a „lányokházában“ lévő gerendára szegzett bükkfa horog tartotta. Szilágysomlyón a Bánffy ház nagyszobájában (1727), Nagysomkúton (1728) az „első-“ és „hátsó házban“, Vingárdon (1755) pedig a belső szobában volt ilyen ruhatartó alkalmatlóság.

A berendezés másik fontos bútorcsoportját az **ülőbútorok** alkották. A régi több személyes padok mellett a XVII. században mindinkább teret hódítottak az egyszemélyes ülőhelyek, a székek, de közöttük is találunk hosszú, több személyre méretezett változatokat. A több személyes ülőbútorok között a XVII. században megtaláljuk a háttámla nélküli padot, a hosszú széket, a ládából alakult padládát vagy ládás padot, a karos padszéket és a hosszú karszéket. Egy személyre szabott ülőalkalmatlóság volt az egyes szék, a kis méretű karszék és a kárpitozott „setzel“ vagy zsöllyeszék. Sajnos a sokféle változatot a leírások alapján nem mindig tudjuk elkülöníteni, mivel az akkoriban közérthető megjelöléseket a leltározók nem tartották szükséges-

nek megmagyarázni. Így sokszor csak egy-egy elejtett megjegyzésből tudunk következtetni a szóban forgó bútordarab formájára, vagy jobb híján kénytelenek vagyunk tudomásul venni, hogy az azonosnak látszó pad- vagy székféleségek között mégis volt valami különbség.

A padokat mint a legrégebbi ülőalkalmatosságokat régi szokás szerint főként a falak mellett, körben helyezték el (Szentdemeter — 1629, Görgény — 1652, Kolozsvár, Béldi ház — 1688, Koródszentmárton — 1696, Mezőörményes — 1721, Holtmaros — 1723, Nagynyulas — 1725, Nagysomkút — 1728, Szászszejtjakab — 1786, Lengyelfalva — Polonița — 1792), vagy a szoba közepén álló asztal körül állították fel (Szurduk — 1657, Kővár — 1694, Koródszentmárton — 1696). Arra is van példa, hogy a tűzhelyet vetették körül velük (Nagysomkút — 1728). A padok sok esetben végigérték a falat, ezért fordul elő a leltárakban nagyon sokszor a hosszúpad kifejezés (Szentdemeter — 1629, Bethlen — 1661, Homoródszentpál — 1678, Egeres — 1699, Nagynyulas — 1725, Mezőbodon — 1764). A padok legtöbb esetben egyszerű kivitelben készültek, legfennebb kötések erősítették lábaikat (Szentdemeter — 1629, Szurduk — 1657, Nyujtód — 1684, Kolozsvár, Béldi ház — 1688, Románszilvás — 1700). A „bérlett“ vagy „béllett“ párkányozott padok már a rangosabb berendezési tárgyak közé tartoztak (Szentdemeter — 1629, Vécke — 1629, Szurduk — 1657, Homoródszentpál — 1678, Gyeke — 1696, Borberek — XVII. század, Szombatfalra — XVII. század, Románszilvás (1700). Rajtuk kívül Szászszejtjakabon (1786) borított pad, Véckén és Szentdemeteren gyantáros padok fordultak elő, az utóbbi helyen zöldre festve. A kissárosi (1760) palotában csipkézett fűrészdeszka padok állottak.

Előfordult, hogy a kényelmesebb ülés érdekében a padokat szőnyeggel borították be, esetleg bőrpárnát tettek rájuk (Kolozsvár — 1596, 1630), vagy külön erre a célra szőtt, úgynevezett padfedelekkal takarták le őket. A beszercei leltárak már 1574-ben említik a padfedeleket; egy 1589. október 27-én kelt kolozsvári hagyatékösszeírás 50 sing, egy november 4-én dátumozott pedig 41 sing padfedelelet tüntet fel. Magyarfülpösön Radváczi István házában 1599-ben egy vég ilyen anyagot találtak a leltározók. A XVII. századi leltárakban szintén több alkalommal fordulnak elő padfedelek.

A padfedelek, anyagukat tekintve, különbözők voltak, az itthon készült „szőr fedelek“-től elkezdve a magyarországi és bécsi, olykor gyönggyel varrott, selyem darabokig. A szebeni Bánffy házában (1754) a kar nélküli padszékeket „resz szerint Tsutár forma verses Török hét darabból álló ugyan földig érő Kilimmel“ takarták le. Megjegyezzük, hogy ez a szokás korántsem volt általános, és inkább csak az igényesebb városi környezetre jellemző.

A padon ülők hátát a fal hidegétől a falra szegzett „fal oldalára való deszkák“ védték. Nyujtódon (1684) a „kisházban“ volt a két pad felett deszka, Királyfalván (1647), Komlódon — Comlod — (1688) és a kolozsvári Béldi házában (1688) festett oldaldeszkat rögzítettek a falra. Küküllőszéplakon (1737) az „úrházában“ a „bérlett pad“ felett festékekkel virágzott párkányos oldaldeszkat voltak, az asszony szobájában a feketére festett padok feletti, ugyancsak fekete deszkákra az A 1694-es dátumot írták fel. Gazdagabban berendezett udvarházakban s kastélyokban a szőnyegek

és kárpitok töltötték be azt a szerepkört, mely egyszerűbb környezetben az oldaldeszákra hárult.

A leírások alapján a padokhoz hasonlóak vagy a padokkal azonosak lehetnek a három összeírásunkban is szereplő hosszú székek. Ha egy 1637-ből való kolozsvári leltárban nem találtunk volna „fal mellé való hosszú széket“, hajlandók lennénk azt mondani, hogy az uzdiszentszéki (1679) és vajdahunyadi (1681) inventáriumokat készítő Bajoni János felvidéki származásával és szóhasználatával hozható kapcsolatba a hosszú szék kifejezés. Bajoni ugyanis sokféle ülőbútort leltározott fel, de egyszerű közönséges padot soha nem említ. A Vajdahunyadon és Uzdiszentszéken összeírt sok „asztalos csinálta, fal mellé való, elől pártázatos hosszú deszka szék“-ekkel kapcsolatban nem jegyezte meg, hogy karosak lettek volna, csupán az egyik uzdiszentszékiiről állapította meg, hogy „karatlan“. Az összeírt hosszú székek vagy „fejérek“ voltak, vagy festettek. Uzdiszentszéken az „első rend házak pitvarában „tölgyfa deszka hosszú széket“ talált Bajoni, a csizmadiaműhelyben pedig „látatlan hosszú deszka széket“. Vajdahunyadon a déli belső kőházban „kemence elé való paraszt hosszú szék“ állott.

Ha azt nézzük, hogy ezeket a hosszú székeket milyen helyiségekben írták össze, azt találjuk, hogy a vajdahunyadi „asszonyháza“ és az uzdiszentszéki „felső palota“ kivételével nem a reprezentatív helyiségek berendezési tárgyai közé tartoztak. Előfordultak a pitvarban, folyosón, a csizmadiák, a katonák, németek, a kulcsár és az udvarbírók szobájában. Uzdiszentszéken pedig a konyhában álldogáltak a „palota fala mellé való, elől pártázatos, festett hosszú székek“. Ebből arra következtethetünk, hogy régi divatú bútordarabok voltak, s a XVII. század vége felé már kezdtek kikopni a használatból; kiszorították őket a kényelmesebb, karos ülőbútorok.

A pad és a külön álló háttámla kombinációjából alakulhattak ki a karos padok. Belőlük nem sokat tartanak nyilván a leírások, s könnyen meglehet, hogy tulajdonképpen a padszék vagy inkább a karszék értendő rajta (Oprakercsora — 1683, Nyujtód — 1684, Kolozsvár, Béli ház — 1688, Gyeke — 1696, Lúdvég — 1723, Ludas — 1755, Mezöbodon — 1764). A leltárak ugyanis a karos padok formáját illetően nem adnak semmi felvilágosítást. Nevéből ítélve háttámlával készült bútordarab lehetett.

A padszékről több adatunk maradt fenn, mégsem tudjuk pontosan meghatározni, hogy milyen is lehetett. Radvánszky Béla *A magyar családélet és háztartás* című könyvében a padszéket a lócához hasonlítja. Felfogását Szabolcsi Hedvig is osztja, aki a padszéket terpeszlábakra fektetett, deszkából készült lócának tartja. Ha közelebbről megnézzük a rendelkezésünkre álló adatokat, a kérdés korántsem ilyen egyszerű. Az a tény, hogy Bajoni Uzdiszentszéken (1679) padszéket és lócát is összeír, már magában véve megkérdőjelezi a fenti megállapításokat; igaz, hogy ő lócán cövekekre padolt, egészen egyszerű ülőalkalmatosságot értett. A kérdés megoldásához az első lépés tehát az lenne, hogy nyelvtörténeti szempontból tisztázódjék a több személyes ülőbútorok elnevezése. Addig is próbáljuk meg elhatárolni a padszéket a többi, használatban lévő padféleségtől.

A padszék és a hosszú szék közötti különbséget egyelőre abban látjuk, hogy az előbbinek készült háttámlával ellátott változata is. De nem volt azonos a pad és padszék sem. Szurdukon (1657) a palotában „két régi kötött

padot“, az „úrházában“ viszont hosszú „hársfa padszék“, Véckén (1629) régi „gyontáros bérlett padot“ és két „bérlett gyontáros padszék“ talált az összeíró. Szentdemeteren (1629) a fal mellett kétfelől „két zöld gyontáros bérlett pad“ állt, de volt egy „kis fehér, kötött padszék“ is. Kőváron (1694) Telekiné házában az asztal mellett két „deszkás pad“ szerénykedett, a felső várban pedig három „hosszú, vastag, fa lábás padszék“ várta a vendégeket. Mivel többször is előfordul, hogy „régie romladozott“ padok társaságában sorolnak fel — a szövegből ítélve nyilvánvalóan újabb — padszékeket, úgy véljük, hogy a padszék a padoknál valamivel modernebb, olykor háttámlával ellátott bútordarab volt. Mind a hosszú szék, mint a padszék jellegzetesen XVII. századi kifejezés, a XVIII. századi anyagban alig fordul elő. Ennek alapján biztosra vesszük, hogy a padszék a XVII. századi közkedveltsége után vagy kikopott a használatból, vagy a fejlődés során új formát és új nevet kapott.

A padszékekről néhány leltár feljegyezte, hogy támasztó részük is volt. Szentdemeteren (1629) például „két gyantáros karos padszék“, Dobokán (1656) „egy karos padszék“, Szurdukon (1657) „régie hitvány karos padszék“ szerepelt a berendezési tárgyak között. A kolozsvári hagyatékleltárakban háttámla nélkül készült darabok voltak. A padszékek nagyságát vizsgálva szintén eltérő adatokat találunk. Szentdemeteren (1629) az istálló padlásán tizenhét apró padszék volt, az egyik helyiségben kis kötött fehér padszék állott, Borberekén (1697) egy kis padszékot talált a leltározó, Homoródszentpálon (1678) ugyancsak három „szék padocska“ egészítette ki a „lányokháza“ bútorzatát. Ezzel szemben Mezőszengyelen (1656), Szurdukon (1657), Uzdiszentpéteren (1679), Vajdahunyadon (1681), Oprakercisorán (1683), Négerfalván (1697), Szombatfalván (XVII. sz.), Vingárdon (1755) hosszú padszékek álltak a falak mellett. Alsóárpáson (1683) két ölnél is hosszabbak voltak a palota padszékei. Görgényben (1652) az egykori „ebédlőpalotában“ a fenyődeszkából készített padszék egészen a kemencéig ért, Kőváron (1694) a „szolgabírák cselédje házában“ egy rövid lábú széles padszék szolgált ülőhelyül. Kolozsváron (1614) az egyik hagyatékleltár négy lábú padszékot említ. Siménfalván (1636) az „udvarló tornácon“ négy szál fűrészdeszkából készített, lábakon álló „miveleo padszék“ állt. Drassóban (1647) a kívül fűtő zöld kemencét padszékekkel fogták körül, a bethleni (1690) leltárban pedig „tábori kamaraszékre“ való padszék szerepelt. Ez utóbbi adat alapján esetleg arra gondolhatnánk, hogy a padszék zárt oldalú ülőhely lett volna, de máshol éppen a lábait hangsúlyozzák. A rövid lábú, széles padszék esetében (Kővár — 1694) szó sem lehetett terpeszlábakról. Már az eddig elmondottak alapján is nyilvánvaló, hogy az elnevezés mögött alakulóban lévő, cseppet sem egységes megjelenésű ülőbútor rejtőzik.

A padszékek díszítésük tekintetében is elütöttek egymástól. A teljesen egyszerű kivitelű paraszt darabok mellett (Siménfalva — 1636, Meggykerék — 1647, Királyfalva — 1647, Mezőszengyei — 1656, Szurduk — 1657) festettek is akadtak (Kolozsvár — 1630, Mezőszengyel — 1656). Bajoni Uzdiszentpéteren (1679) és Vajdahunyadon (1681) „asztalos csinálta pártázatos“ darabokat írt össze; volt közöttük festett és zöldre színezett változat is. Ezek azonosak lehetnek a más leltárak „bérlett“ vagy „béllett“ padszékeivel (Szentdemeter — 1629, Siménfalva — 1636, Meggykerék —

1647, — Görgény — 1652, Oprakercisora — 1683, Alsóárpás — 1683, Kentelke — 1690, Mezőbodon — 1692, Szombatfalva — XVII. század). A béllett, azaz párkányos padszékek egy része gyantáros (Vécke — 1629) vagy felszer (Szurduk — 1657), más része gyalog (Görgény — 1652), „egy szál fűrészdeszkából való“ (Szombatfalva — XVII. sz.), zöldre festett vagy virágos volt (Görgény — 1652). Ezzel szemben Oprakercisorán (1683) bélíden padszékot, Borberekén (1697) és Tordán Bethlen Miklós házában (1697) „borított padszékeket írtak össze, Kolozsváron (1630) zöld gyantárosak és fekete színűek fordultak elő.

Az eddig megtárgyalt ülőbútor-típusoknak talán egyetlen közös vonása az, hogy mindegyikből készült cövekekre szegzett, földhöz rögzített változat is. Bajoni ezeket a darabokat nevezi lócának. Vajdahunyadon a deszkás színben három darabot, Uzdiszentpéteren (1679) az „elsőház“ ajtaja előtt, a „lisztesházban“, a kamrában és az „ítélő helyen“ egy-egy darabot írt össze belőlük. A külső kamrában ugyancsak falákra szegzett „nyolc szál deszkából való“ edénytartó „széket“ leltározott fel.

Más összeírásokban ezt a földhöz rögzített lócát széknak vagy padnak nevezik. Királyfalván (1647) az élésházban volt három „cövekeken álló deszka szék“, Kentelkén (1690) a sütőhelyiségben, Bethlenben (1690) a filegóriában állott hasonló darab. De megtaláljuk ezeket a kezdetleges ülőhelyeket lakószobában is. A galaci udvarház (1676) „hátsó házában“ a fal mellett „földbe ásott lábu, vastag faragott fa székek“ álltak. A görgényi (1652) „tyúkászház“ pitvarában a „cövekeken álló felszer deszka“ ülőhelyet padnak nevezték. A kolozskarai (1747) „cselédházban“ szintén „négy cöveken álló pad“ volt, a mezőbodoni (1692) leltár a cselédek szobájában „tölgy deszkából cövekekre csinált víztartó pad“-ot jegyzett fel. Románszilváson (1700) a sütőhelyiség padja szintén cövekeken állott. Hortobágyfalván (1763) a provizoriális házban a két fal mellett cövekekre „pad helyett két fenyő deszkát“ szegeztek. A mezőbodoni (1692) tisztartó szobájában pedig „cövekeken álló“ tölgyfadeszka padszék volt. A fenti példák alapján megállapíthatjuk, hogy a padoknak, hosszú székeknek, de még a padszékeknek is a XVII. század folyamán egészen kezdetleges helyi változatát is használták a népi életformához teljesen közel eső területeken, nem beszélve a parasztságról, ahol egészen általános lehetett.

A vidéki összeírásban még egy jellegzetes ülőbútor fordul elő: a padláda vagy ládás pad. Mindjárt elöljáróban meg kell jegyeznünk, hogy ezeknek kevés közülük volt az olasz reneszánsz hasonló elnevezésű bútorához, a cassapancához (118. kép). Igaz, hogy a mi bútorunk is a ládából alakult, de az a tény, hogy csak vidéken volt használatos, és ott is csak ritkán fordult elő, teljesen lehetetlenné teszi a rokonság feltételezését. A padláda hosszú és keskeny ládaszerűség volt, mely a többi ládánál alkalmasabbnak mutatkozott ülésre és fekvésre, ugyanakkor sok mindent el lehetett tartani benne. Valószínűleg ebből alakult ki a későbbi parasztház jellegzetes bútorabja, a kanapé. Szentdemeteren (1629) a pohárszék rekeszében négy, Kentelkén (1679) az „asszonyházában“ kettő volt belőlük. Ludason (1755) a palota bútorzata között „régii hosszú paraszti ládás padot“ tartottak nyilván, melynek „ládája is és deszka fedele is“ volt. Lengyelfalván (1792) ugyancsak a palotában találjuk a ládás padot, az igényesebb

koppándi (1792) udvarházban azonban már a konyhába szorult Fekvésre is alkalmas voltára az világít rá, hogy hosszúságát több helyen hangsúlyozzák. Adatainkból jól látszik, hogy XVII. és XVIII. századi ritka előfordulása után hogyan kopott ki a felsőbb társadalmi rétegek használatából. Fekvésre használtak a bögyözi (1820) filegória négy zöldre-festett „padágyát“ is, melyeknek a kopottságon kívül egyéb tulajdonságát nem részletezi a leltár.

Az eddigieknél kényelmesebb és modernebb ülőbútor volt a hosszú karszék, az egyszemélyes karszék megnyújtott változata. Talán újszerűségével magyarázható, hogy városban inkább ezeket kedvelték, de vidéken is bőven volt belőlük. A leírások alapján nem tudjuk meghatározni, hogy a hosszú karszék egyszerűen csak támasztórészlettel készült padfészes volt, vagy a templomi stallumokhoz hasonlóan ülőrészét karfákkal tagozták, mintha több egyszemélyes karszéket tettek volna egymás mellé. A leírások a hosszú karszéket mind a padoktól, mind a padszékektől megkülönböztetik. Uzdiszentpéteren (1679) például a „lányokházá“-ban „fehér hosszú padszék“ és „festett hosszú karszék“ állt. Vajdahunyadon (1681) „hosszú szék“ és „hosszú karszék“, Szombatfalván (XVII. sz.) „hosszú karszék“, „hosszú padszék“ és „béllett pad“, Mezőszengyelen (1656), Négerfalván (1697), Oprakercisorán (1683) padszék és hosszú karszék is szerepelt a lakás berendezési tárgyai között.

Szilágyosmlyón (1668) két karszéket és két „kar nélkül való“ széket, Szombatfalván (XVII. sz.) egy „karos széket“ és egy „karatlan“ széket leltároztak fel. Egy 1637-es kolozsvári leltárban például azt írják, hogy a négy karszék közül az egyiknek a karja kitörött.

Vidéki viszonylatban a zöldre festett, gyantáros vagy festetlen hosszú karszékek a „palota“ vagy a „nagyház“ elengedhetetlen tartozékai voltak (Siménfalva — 1636, Uzdiszentpéter — 1679, Oprakercisora — 1683, Négerfalva — 1697, Szombatfalva — XVII. sz., Algyógy — 1722, Hosszúfalva — 1728, Kissáros — 1760, Lengyelfalva — 1792). Jutott belőlük az „asszonyházába“ (Szurdok — 1657), a „lányokházába“ (Mezőszengyei — 1656, Uzdiszentpéter — 1679), az „úrházába“ (Siménfalva — 1636, Négerfalva — 1697, Mezőszentjakab — 1792), a „hátsó házba“ (Algyógy — 1722) és egyéb lakószobákba (Doboka — 1656, Búzásbocsárd — 1656, Borberek — 1697, Grid — 1716), valamint a konyhába (Uzdiszentpéter — 1679) és a pitvarba is (Uzdiszentpéter, Mezőörményes — 1721). A hosszú karszékek használata a XVIII. században is kimutatható.

A leltárok külön nem utalnak rá, de hosszú karszékeknek tekinthetjük a szentdemeteri (1629), görgényi (1652), bethleni (1661), kentelki (1690) és a mezőörményesi (1721) „palotákban“, valamint a nagytereim (1647), oprakercisorai (1683), románszilvási (1700) „nagyházakban“, illetve „elsőházban“ álló karszékeket is.

A karszéknek gyakori az egyszemélyes változata is, mely már valóban reneszánsz bútor darab. Bethlen Miklós tordai házában (1697) „gyermeknek való egyes karos széket“, Görgényben a kis bástyában (1652) „egy ember alá való karos széket“, Kolozsváron (1689) ugyancsak „egy embernek való karszéket“ jegyezték fel. Kissároson (1760) „kis karosszéket“ és „hosszú karos széket“ vettek számba. Egy 1633-ban keletkezett kolozsvári leltár már

„két embernek való“ festékes karszéket emleget. Más helyeken azonban nem történik utalás az összeírt karszék méreteire.

Városi viszonylatban aránylag több kisebb méretű karszéket használtak, s kivitelük is sokszor díszesebb volt. Míg a több személyes karszék a régóta honos padokhoz hasonlóan egyszerűbb megjelenésű hazai bútordarabbá változott, a városon összeírt egyszemélyes karszék még emlékeztetnek hajdani olasz eredetükre. Volt, amelyik „papirosos olasz orsos“ vagy „rosteljos“ megoldással, tehát balusztervázas karfával készült, másokat „zeoldeon festettek“, „fodor papirossal“ ragasztottak be, olasz korsós és szegfűs mintával díszítettek. A kárpitozott zsöllyeszékek hatására a karszékeket is borították bőrrel. Uzdiszentpéteren (1679) a második udvarház ebédlőjében „festett rámás cifrán varon, bőrozéssel borított töltött“ egyes karszék volt, az „úrházában“ pedig „szattyán bőrrel borított, fehér cérna tűzéssel s olmos szegekkel cifrázott“ példány állott. Teleki Mihálynak a Kolozsvári Történeti Múzeumban lévő állítólagos székét ugyancsak tűzött bőr borítja, s a rajta lévő dátum szerint 1682-ben készült (121. kép). Hasonló, valamivel alacsonyabb, de díszesebb kivitelű karszék található a Marosvásárhelyi Megyei Múzeumban is. A Vásárhelyen őrzött szék 1701-ben készült, de formái még teljesen a XVII. század második felére utalnak (122. kép). Bethlenben a karszék tábori változatára is rábukkant az összeíró.

A karszékkel tulajdonképpen el is jutottunk az egyszemélyes ülőhelyek népes csoportjához, a székekhez.

A szék szót a XVII. és XVIII. században meglehetősen tág értelemben használták, s korántsem korlátozták az ülőbútor megjelölésére. Búzásbocsárdon (1656) a „nyereg tartó bélett szék“-en katonanyereg pihent, Bajoni uzdiszentpéteri leltárában (1679) „hosszu lóca alá való lábas székecskéket“, „bölcső alá való deszka széket“ emleget, tehát bak értelemben használja a szót. Ugyancsak ő „tej tartó széles deszka szék“-et is feljegyzett, s hogy biztosak legyünk ennek nem szék voltában, azt is hozzátette, hogy „két szál temérdek deszkából való“. Kentelkén (1690) a tisztartó szobájában ugyancsak „két fenyő deszkából való cserefa lábakon álló széket“ írtak össze. A dobokai (1656) „kapu feletti ház“ asztal körül elhelyezett két „bélett paraszt széke“ viszont a padok csoportjába tartozhatott. A pacali udvarház (1629) pitvarában álló asztalszéket pedig étkezéshez is használhatták, mint későbbi teljesen népi jellegű változatait.

A leltárak adataiból az egyszemélyes székek sokféle változatával ismerkedhetünk meg. Uzdiszentpéteren volt például „lábás szék“, „négyszegű apró szék“, „törött lábu kised ülő paraszt szék“ és „négyszegű paraszt deszka ülő székecske“. Siménfálván (1636) „gyalog szék“, Görgényben (1652) „tőke szék“, Bethlenben (1690) „bikkfa szék“, Mezőszengyelen (1656) „rövid szék“, Görgényszentimrén (1692) „egy kis deszkából álló szék“, Nagysomkúton (1728) „paraszt négy lábu szék“, Egeresen (1699) és Homoródszentpálon (1678) „lábtartó“ kis székecskéek szerepeltek az összeírásokban. Galacon (1676) a „hátsó házban“ tölgyfából faragott „ülő szék“ volt, a sülelmedi „palotában“ (1792) pedig „kis gyermeknek való magas székre“ figyelt fel a leltározó. Szentdemeteren (1629) több kerek széket számoltak össze a szalonnás bástyában és a konyha feletti bástyában. Különleges megoldásnak látszik az „esztergában metszett lábakra csinált“, posztószélből kötött rámás kis ülő-

szék, amiből Uzdiszentpéteren (1679) fordult elő több darab, valamint Mezőbodonban (1692) az „úrházában“. Az „esztergában metszett lábak“ azonosak voltak a reneszánsz baluszterlábakkal, s ami a székek formáját illeti, háttámla nélküliek lehettek, a fonott nádszékek korai előfutárai vagy a suszterszék „úri“ változatai. Szászvessződön (1738) festett fenyőfa széket talált a leltározó. A hajdani tábori élet emlékeként itt-ott tábori székek is elvegyülnek a bútorszat között. Mezőbodonban (1764) kis „deszka tábori szék“ volt, az oprakercisorai (1683), az algyógyi (1722), a veresegyházi (1745) és a koronkai (1748) tábori székek pedig bőrből készültek. Vajdahunyadon

(1631) „veres bagariás, ónas aprósággal cifrázott“ tábori szék állt a prefektusok házában.

A felsorolt sokféle szék között homogénebbnek látszó csoportot alkottak az egyes székek. Ha azonban közelebbről megnézzük őket, korántsem egységesek. Volt közöttük háttámlával (135. kép), háttámla nélkül és körtámlával készült változat. Az uzdiszentpéteri (1679) összeírásban Bajoni „hátsó támasztó kar nélküli“ egyes székeket is felleltározott, s megfogalmazásából nyilvánvaló, hogy az eredetileg háttámlával készült székek támasztórésze az idők folyamán elveszett. A szászcsanádi udvarháznak (1731) „karos egyes széke“ volt. Az ugyancsak Uzdiszentpéteren összeírt „karatlan“ egyes székek már eleve kar, azaz támasztórész nélkül készülhettek. Szászvessződön (1738) szintén „karatlan egyes székek“ álltak a legények házában.

A karos egyes székek között volt körtámlás karszék is, mint az Uzdiszentpéteren összeírt „kerekded karu festett orsós egyes szék“. Ez reneszánsz hatásokat mutató balusztérvázis szék volt, s annak számított a Hosszúfaluban fel-

jegyzett (1728) „két karú“ egyes szék is a „palota“ melletti szobában, valamint a nagysomkúti udvarház (1728) „elsőházában“ álló, ugyancsak „két karos“ egyes szék. Talán Teleki Mihály 1652-ből származó, terpeszlábás, faragott háttámlás székéhez (120. kép) hasonlíthatnók az előbbi kétkarú darabokat. A csak háttámlával készült változatok a valamikori Bethlentulajdon képező zenekari székekkel rokoníthatók, melynek háttámláját muzsikáló puttók és tulipánok díszítették (119. kép). Hasonló darab lehetett a Kapiéknál 1580-ban összeírt „fodor jávorfából“ készült „támasztó szék“ is.

A leírások alapján a kétkarú egyes szék és a karszék között nem látszik különbség; ha a kolozsvári „olosz orsós“ karszékről és az uzdiszentpéteri

135. Bethlen Miklós széke 1647-ből.

„kerekded karu... orsos“ egyes székről olvasunk, első tekintetre azonosnak vélhetnők őket. Márpedig volt közöttük különbség, még hozzá valószínűleg lábaik megformálásában. Bethlenben (1690) az „úrházában“ egyes szék, valamint karszék is volt, a görgényi (1652) palotában pedig két „fejér paraszt széket“ leltároztak fel; „egyik karos, másik egyes“ — olvashatjuk a szövegben. A szászcsanádi leltárban (1721) „paraszt karszék“ és „paraszt egyes szék“, a mezőszentjakabiban (1792) „hosszú karos szék“ és „paraszt egyes szék“ szerepelt.

Közönséges fehér és paraszt egyes szék sok fordul elő az összeírásokban, sőt a mezőbodoni leltár (1692) szerint az udvarház pincéjében egy „egyes szék forma láda“ állott. Uzdiszentpéteren (1679) és Ludason (1755) zöld, Kentelkén (1679) fekete, Homoródszentpálon (1678) és Mezőörményesen (1721) gyantáros, Algyógyon (1722) tarka darabok is akadtak. Az előbbieken emlegetett balusztervázas és faragott változatok még ezeknél is igényesebb ízlést elégíthettek ki. Uzdiszentpéteren (1679) négy darab „metéléssel, folium ezüsttel, arannyal, festéssel cifrázott“ egyes szék volt, Szentbenedeken (1696) „czifran metszet és festet reghi edgyes székek“ hívták fel magukra az összeíró figyelmét. A branyicskai kastélynak (1744) hét darab „két fejü sas formálag metszett hársfa egyes szék“-e is volt, Szászcsanádon (1731) ugyancsak „karos, festett metszett egyes szék“-ekről emlékezik meg a leltár. Komis Gáspárnak Szentbenedekre hat aranyozott, faragott egyes széket készítettek a kolozsvári asztalosok — lehet, hogy az előbb említett darabok voltak. De az ő kezükből kikerült székeket használták Bonchidán, sőt Teleki Mihálynak Gernyeszegre is dolgoztak.

Az egyes székeknek bőrrel borított és színezett változataik is voltak. Oprakercisorán (1683) az úr szobájában „veres bőrrel bellett onas szegekkel meg vert zölden és veressen festett karos edgyes szék“ állt, Bethlenben (1690) ugyancsak az „úrházában“ írták össze az egyes széket „bőrrel fel készített könyöklőjével együtt“. Az 1696-os leltár készítője az egyik boltban három darab bőrös egyes széket talált. Mikefalván (1736) „varrott bőrös karos és könyöklős edgyes széket“ leltároztak fel, Veresegyházán (1745) „könyöklős bőrös egyes szék“, valamint „bőrös tábori egyes szék“ is akadt.

Mikefalván (1736) „töltött zöld posztos Karos veres és Sárga szörrel virágosan varrott“ egyes székek voltak, a szászvessződi palotában (1738) „tarka varrásos poszto kárpitozásu karos egyes szék“ állt, Oprakercisorán (1801) a grófné szobájában „zöld posztóval bevont“ egyes székeket talált az összeíró.

Az egyszemélyes ülőbútor legelegánsabb s egyben legdrágább kivitelű változatának tekinthetjük az alacsony lábú, háttámlás és könyöklős zsöllyeszéket, az inventáriumok „setzel szék“-ét. Noha a zsöllyeszék már a XVI. században is ismeretes volt, használata még a XVII. század folyamán sem vált általánossá, s csak a főrangúak és patríciusok kis körére korlátozódott. A kolozsvári otthonok igényességére jellemző, hogy a hagyatékleltárak több „setzel“ székről emlékeznek meg. A Baráth Münnich Sebestyén hagyatékában 1596-ban felleltározott zsöllyeszék valószínűleg még importmunka volt. Kárpitozott „setzel“ szék nagyobb mennyiségben a gyulaféhevári fejedelmi palota bútorai között fordult elő. A fejedelmi palota „audiencia házában“ tizenegy darab, sárga bársonnyal bevontat és két arany fonállal hímzettet leltároztak

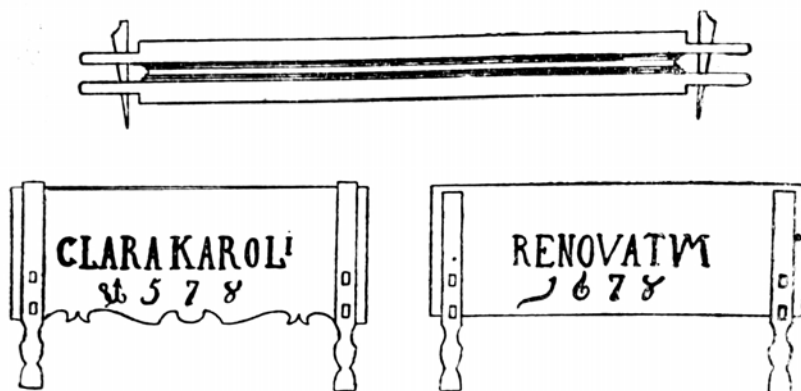
fel. Ez utóbbi kettő minden bizonnyal a fejedelmi pár számára készült. A fejedelemasszony „hálózásában“ négy meggyszínű bársonyszék volt, fogadószobáját pedig zöld bársonyszékekkel bútorozta be. Az átlagnál jóval több kárpitozott szék szerepel a szentdemeteri kastély (1629) berendezésében. Itt az ebédlőben és a „palotában“ kis méretű „zöld gyantáros seczel“ széket talált a leíró, de volt ezeken kívül három „új keresztényektől csinált seczel szék“ is, „veres bőrrel borítva“. Ez az adat nemcsak azért fontos számunkra, mert elárulja, hogy a bársony székek mellett a bőrbehuatúakat is kedvelték, hanem azért is, mert megtudjuk belőle, kik voltak ennek az újfajta reneszánsz székeknek a hazai előállítói. Ezen túlmenően az alvinci német ajkú mesterek közreműködése e székfajta német nevének meghonosodását is érthetőbbé teszi. A királyfalvi (1647) udvarház nagyobbik szobájában szintén „veres bőrös setzel széket“, a bethleni várban (1661) bársonyos, Búzásbocsárdon (1656) festett zsöllyeszékeket írtak össze. Dobokán (1656) ugyancsak felleltároztak két „Setzel széket“, de az összeíró semmi közelebbit nem mond róluk. A mezőbodonon leltár (1764) „veress selyem régi Bársony széke“ szintén XVII. századi „setzel szék“ lehetett.

Annak ellenére, hogy a zsöllyeszékeket aránylag szűk körben használták, hatásuknak tudhatjuk be a bőrrel bevont (121, 122. kép) és posztóval kárpitozott varrott székek elterjedését. Az egyes karszék és a karos egyes szék esetében már felsoroltuk ezeket a változatokat, de különösen a XVIII. század folyamán használt kárpitozott székek nem sorolhatók minden esetben ebbe a két kategóriába. A XVIII. századi összeírásokban több XVII. századnak minősíthető kárpitozott székről olvashatunk. Például Mezőbodonban (1764) esztergában metszett lábú „aranyos hitvan bőrrel borított“ széket, Branyicskán (1744) kilenc, háttámla nélküli, bőrös töltött széket leltároztak fel, Koronkán (1748) a régi udvarházban több „uri módon készített... arany és ezüst füsttel s egyéb Szines festékekkel, nyomtatott bőrrel bé borított Szék“ állt, „fellyül bagaziával bé vonva“. Ugyanez a helyzet a varrott székekkel, melyeknek készítése még a XVIII. század elején is divatozott. Bethlenben 1696-ban „veressen varrt szék“ volt, Mezőbodonban (1764) tarka varrásos székeket vettek számba. Bethlen Kata a XVIII. század elején büszkén emlegette, hogy mind sorostélyi, mind oprakercisorai udvarháza minden székét házi készítésű hímzett anyaggal kárpitoztatta.

A több személyes ülőbútorok sok esetben az ágy szerepét is betöltötték, de ez nem jelenti azt, hogy ne lett volna a lakásban mindenütt ágy is.

Az új divatú reneszánsz díszágyak a kárpitozott székekhez hasonlóan csak nagyon kis körben terjedtek el. Közéjük tartozott Várday Ferenc püspök ágya is, melyről 1521-ben feljegyezték, hogy Olaszországból származott. Ezek a gazdag művészi kivitelezésű, drága szövésű textiliákkal, szuperiátokkal díszített ágyak a század végén feltűnnek kolozsvári tulajdonban is. Egy példányukat a kolozsvári osztóztató bírák 1611-ben 25 forintra értékelték, akkor, mikor még az 1668-as árszabás szerint is „gyantáros fedeles ágyat“ 3 forint 50 dénárért készítettek az asztalosok.

Bethlen Gábor gyulafehérvári mennyezetes ágyait a leltár sajnos nem írja le, csak az ágyfüggönyökről mondja meg, hogy zöld és vörös aranyvirágos anyagból készültek. Kolozsváron a gazdag patrícius Stenczel Imre

136. Károlyi Klára ágya 1578-ból.

Németországból hozatott magának egy nagy intarziás mennyezetes ágyat. Az uzdiszentpéteri leltárban (1679) szintén „gyantárosan festett, rakott“, valamint „czifrán csinált s festett superlatos“ nyoszolyák szerepelnek. Görgényben (1652) „superlatos, virág formára festett nyoszolyát“ írtak össze, Dobokán (1656) „festékes, gyantáros, superlatos ágy avagy hársfa nyoszolya“ fordult elő, Vajdahunyadon (1681) „superlatos festett nyoszolya“, Mezőzáhon (1792) „nagy superlatos ágyfa“, Oprakercisorán (1801) „előfüggönyök nélküli“ mennyezetes ágy kínált pihenést, Barcsainé lefoglalt javai között 1661-ben „ágy élé való superlat“-ot találtak. Szurdukon (1657) függöny nélküli „nyoszolya“ hívta fel magára a figyelmet. Bethlen Miklós tordai házában (1697) „felszer fenyő deszka“ ágy volt, „festett deszka superlattal“. A provinciális jellegű deszkafüggöny és a lágyan omló brokát redői között nagy volt a különbség, de ki merné azt állítani, hogy a vidékies megoldást is nem a reneszánsz életérzés sugallta.

A kolozsvári leltárakban olvashatunk még reneszánsz ágyakról, ezek azonban már nem mennyezetes típusúak voltak. Stenczel Imrének egy másik ágya a fejrésznél „rakott“ volt, gombos és gyantáros lábait pedig gömbölyűre esztergályozták. Aranygombos, intarziás ágyak különben a XVI. század végén Baráth Münnich Sebestyén tulajdonában is voltak. Ezekon kívül több faragott, festett, hímes ágy tanúskodott az olasz és németalföldi bútordívat hatásáról.

Az egyszerű ágyat legtöbbször fehér, zöld és paraszt jelzővel illették (Szentdemeter — 1629, Doboka — 1656, Szilágysomlyó — 1668, Mezőbodon — 1692, Kövár — 1694, Szentbenedek — 1696, Borberek — 1697, Egeres — 1699, Nagysomkút — 1728, Branyicska — 1744, Szászszenjakab — 1786, Lengyelfalva — 1792). Károlyi Klárának Keresden 1578-ban az ágya végét csipkés faragás díszítette, rajta évszámmal és a tulajdonos nevével (136. kép). Keresden ugyanekkor volt még hasonló ágy, azt azonban már tulipánosra festették. Koródszentmártonban (1696) „igen cifrán és fejé-

ren csinált“ ágy szolgált fekvőhelyül. Drassóban (1647) „iratos“, több kolozsvári házban, valamint Szentdemeteren (1629), Dobokán (1656), Bethlenben (1661) és Homoródszentpálon (1678) gyantáros ágyak tartoztak a szoba-berendezéshez, Szentdemeteren (1629) és Uzdiszentpéteren (1679) pedig „veres“ nyoszolya is előfordult. A kolozsvári leltárakban fekete és több zöldre festett darabról olvashatunk (1615, 1633, 1635); Siménfalván (1636) az „úrházában“ ugyancsak „új zöld festett ágy nyoszolya“ szolgált fekvőhelyül. Régebbi típusok rejtőzhetnek a görgényszentimrei (1692) „felszeres“, a görgényi (1652) „gyalog“ és a szurduki (1657) „kötött“ ágyak mögött. Bethlenben (1690, 1696) tábori ágyakról tesznek említést.

Az ágyakat egy vagy két személy részére készítették, s eszerint emlegetnek a leltárak „egj embernek való küs“ nyoszolyát (Uzdiszentpéter — 1679, Kolozsvár — 1622, 1637) vagy „öreg“ (Homoródszentpál — 1678, Bethlen — 1696), széles (Gyeke — 1696), „két emberre való“ ágyakat (Uzdiszentpéter — 1679, Ludas — 1755). A szászcsanádi összeírás (1721) „új jó nagy ágyat“ és „keskeny régi ágyat“ sorol fel az asszony szobájának bútorzata között, s ebből az látszik, hogy az újabb típusú ágyakat már eleve szélesebbre szabták. Az ágyak alja általában deszkalécből készült, de Uzdiszentpéteren (1679) és Mezőbodonban (1764) már kender hevedereket tettek a deszka helyére a későbbi rugózat előfutáraként.

A leltárakban néha gyermekágyakról is megemlékeznek. Uzdiszentpéteren (1679) a konyhában tartottak két „gyermeknek való nyoszolyát“, az egyik festett, a másik fehér volt. Oprakercisorán (1683) az „asszonyházában“ gyermeknek való, karikán járó „zölden festett noszoláscska“, Mezőbodonban pedig (1692) az „úrháza“ rekeszében „zöld festékű, rostélyos, superlatos kis“ ágy állott.

A díszes reneszánsz ágy és a régi hagyományos nyoszolya azonban nem tudott minden igényt kielégíteni. Heverő gyanánt használták még a „hársfából kötött“ (Szurduk — 1657) vagy sövényből font „paraszt ágyakat“ (Uzdiszentpéter — 1679, Egeres — 1699, Koronka — 1748). Ezek Uzdiszentpéteren a „csizmadiák házában“ és Pacalon (1629) a gabonásban is előfordultak.

Az ágy valódi díszét a benne lévő színpompás ágynemű, hímzett lepedők és párnák, valamint a sok tarka paplan alkotta. Leírásukra és bemutatásukra ez alkalommal nem vállalkozhatunk. Felhívjuk viszont a figyelmet arra, hogy szerepel az ágyban lévő ruhaneműek között egy hímzett „recés fejéres“ vagy csíkosan vörössel és kézzel szőtt ruhadarab, melyet a kolozsvári leltárak „ágyfőtől való“-nak neveznek, s megtörténik, hogy gyapotas, viseltes változatát „székely“ jelzővel illetik. Szászvessződön (1738) a palotában álló mennyezetes ágyat fekete csipkés „ágyfőtől valóval“ látták el. Ezek a színes textíliák az egyszerűbb kivitelű ágyak fejrészére illetve a berakott, festett, faragott díszet pótolták. Jellemző, hogy az „ágyfőtől való“ főként városi környezetben divatoztak, ahol több, intarziával díszített fejrésszes ágyat vettek számba a leltárak is. Ugyancsak a városi anyagban fordulnak elő nagyobb számban az ágytakarók, a különböző „fedelek“, az agyra terített vörös és sötétkék teveszőr kecske, valamint a helyi készítményű cserge is.

Az asztal ugyancsak nélkülözhetetlen berendezési tárgy volt, s külön-

böző formában, nagyságban és kivitelben minden szobába jutott belőle. Az asztalok más bútordarabhoz viszonyítva egyszerűbb kivitelben készültek, talán azért, mert gyakran terítették rájuk szőnyeget, takarót vagy étkezéseknél hímzett abroszokat.

A legkezdetlegesebb asztaltípusok, a cövekekre padolt deszkaasztalok, a konyhák és a tornácok berendezési tárgyai között találhatók. Uzdiszentpéteren (1679) a „mosóház“ tornácában földbe vert cölöpökre szegzett, két szál deszkából készített hosszú tábla volt. Vajdahunyadon (1681) a konyha előtti kőboltos tornácon „tálaláshoz való hosszú paraszt asztal“ állt, Mezőbodonban (1692) tölgyfából készült, cövekekre rögzített vagdalótáblát és asztalt használtak, Gyekén (1696) és Melegföldváron (1736) a szakácsok szobájában találtak a leltározók cöveklábú asztalt. Bethlen Miklós tordai házában (1697) a „palota“ asztalának, de még az íróasztalnak is cöveklábakat készítettek.

Nagyon sok asztalról csupán annyit jegyeznek meg a leltárak, hogy paraszt, fejér, viseltes, közönséges volt. Ritkább esetben szót ejtenek anyagáról is. Mezőszengyelen (1656), Bethlenben (1690), Kőváron (1694) és Lengyelfalván (1792) hársfából, Románbrettyén (1702), Szászcsanádon (1721), Mezőpagocsán (1792) fenyőfából, Mezőbodonban (1692) tölgyfából készült asztalt írtak össze. Apafi Mihály fejedelem bútorait dió- és kőrtefából faragták.

Egy kolozsvári leltárban (1633) gyalog asztal, egy másik kolozsvári összeírásban (1615), valamint a dobokai (1656) és a szurduki (1657) inventáriumokban felszeres asztal szerepel. Pacalon (1629) a pitvarban asztal szék, a borbereki élelmboltban pedig asztal polc állott. A feleslegessé vált, rendeltetésüket vesztett táborig asztalok már a félreesőbb helyiségekbe kerültek. A kentelki kamrában (1690) „táborig hosszú asztalt“ vettek számba „hosszú lábastól“, a királyfalvi „sütőházban“ (1647) „táborig kis pántos öszve fogó asztal“, Koronkán (1748) „táborig bőrös asztal“, Bethlenben (1690) „táborig asztal lábastól“ tartozott a leltári javak közé. Sokszor csak az asztal formájára utalnak az összeírók, hogy négyszögletű, hosszú, nagy, kicsi vagy éppen kerek volt.

A négyszögletes asztalok többségükben négyzet alakúak lehettek, de említenek hosszú és nagy asztalt is, főként a „paloták“ és „nagyházak“ bútorai között. Alsóárpáson (1683) „két ölnél valamivel kisebb, rakott hosszú“ asztal állt a „palotában“, a szombatfalvit (XVII. sz.) két szál deszkából készítették, az egeresi szélessége (1699) négy szál deszkának felelt meg, a kővári (1694) „nagy, hosszú, széles és vastag“ volt. Ludason (1755) hat és nyolc emberre való, Sülelmeden (1792) már huszonnégy személyes asztallal bútorozták be a palotát. A mezőbodoni (1692) négyszögletű asztalokról azt árulja el leltározójuk, hogy „fűrész deszkából enyvezték össze“ őket. Bármilyen nagyok voltak a „nagypaloták“ és „elsőházak“, sok vendég érkezésekor a falak hosszához szabott asztalok is rövidnek bizonyultak. Ilyenkor vagy elővették a tartalék asztalokat — Szentdemeteren az istálló padlásán nyolc „hosszú öreg asztal“ várt erre az alkalomra —, vagy eleve kihúzható változatokat csináltattak. Uzdiszentpéteren (1679) például a konyhában volt két „asztal toldani való olasz lábas kis asztal“, a második udvarház ebédlőjében pedig három darabból álló „egyben járó“ hosszú

ebédlőasztal állt. Bethlenben (1690) „hosszú kivonó asztalt“, Alsóárpáson (1683) „négy darabból álló hosszú asztalt“ leltároztak fel. Az összejáró asztalokat a XVIII. században is előszeretettel használták.

A hosszú és négyszögletű asztallapokat jórészt kecskelábra tették, azért olvashatjuk olyan gyakran az összeírásokban ezt a kifejezést, hogy „egy asztal lábastól“. A keresztlábú asztal kifejezés szerintünk éppen a kecskelábú asztalra vonatkozott, és semmi köze nem volt a németalföldi keresztlábú reneszánsz asztalokhoz. Erre utal az a tény is, hogy a legkülönbözőbb helyeken: színben, tornácon, pitvarban, a számtartó és a katonák lakhelyein (Uzdiszentpéter — 1679, Vajdahunyad — 1681) is megtaláljuk őket, s a „palotában“, az „úrházában“ és az „elsőházakban“ előforduló darabok is mind festetlenül, egyszerű kivitelben készültek (Szombatfalva — XVII. sz., Oprakercisora — 1683, Mezőbodon — 1692).

Kerek asztalra vonatkozó adatokat már a XVI. századi beszercei leltárak is tartalmazzák. Itt 1573-ban piros ébenfa kerek asztalt jegyeztek fel, ami minden bizonnyal külföldről származó darab lehetett. A XVII. századi kerek vagy kerekded asztalok mellett (Uzdiszentpéter — 1679, Vajdahunyad — 1681, Bethlen — 1690, Kővár — 1694, Egeres — 1699) nyolcszögletű és négyszögletű „kerek“ asztalokat is ismerünk (Görgény — 1652). A XVIII. században a kerek asztal már valóban kerek vagy ovális (Szászveszöd — 1738) volt (124. kép).

A ládás és fiókos asztalok jól elkülöníthető csoportot alkotnak, de a csoporton belül régi és új típusokat különböztethetünk meg. A XVII. században használatos, de az előző századból örökölt ládás asztalnak súlyosított, mély, záros fiókja volt, amiben élelmet és egyéb holmikat is lehetett tartani (123. kép). Ezt az újabb keletű fiókos asztaltól az különböztette meg, hogy a láda sokkal nagyobb méretű volt, mint a fiók; és nem kihúzó megoldású, hanem az asztallap félrefordítása révén vált hozzáférhetővé. A leírások pontatlan szóhasználata viszont olykor a ládát is fióknak nevezi. Így a bánffyahunyadi udvarházban (1730) lévő, keresztlábú álló, „gyalult jó tisztességes fias asztal, melyben kenyeret szoktak tartani“, kétséget kizáróan ládás asztal lehetett. A kővári „palotaház“ (1694) „hársfából csináltatott Fejedelmi fiókos“ asztala viszont valóban az újabb típusú reneszánsz asztalok közé tartozhatott, a négerfalvi négyfiókos hosszú asztallal együtt (1697). A kolozsvári leltárakban előforduló „jó záros“ asztalokat a ládás asztalok közé sorolhatjuk; erre jogosít fel egy 1615-ös leltár „jó ladas záros“ asztala is. Kőváron (1694) Telekiné házában nagy, régi, zár nélküli „fias“ asztal állt. Dobokán (1656) zöld festékes, „záros fias“ asztalt írtak össze. Szentdemeteren 1629-ben még megvolt a „régiladas“ asztal, s Görgényben (1652) és Görgényszentimrén (1692) ugyancsak ilyeneket tartottak. Siményfalván 1726-ban a régi ládás asztalt már a „malomház“ berendezési tárgyai között írták össze, Hosszúfaluban viszont 1728-ban még az udvarház bútorzata között szerepelt az „ijjas-fias“ asztal. A XVIII. század elején a régi ládás asztalok valószínűleg végleg kikophattak az udvarházakból, mert a későbbi leírásokban egyáltalán nem szerepelnek; népi környezetben viszont még a XX. században is megtalálhatók.

A XVII. század olasz lábú asztalai, melyek esztergályozott

baluszterlábakon állottak, kétségtelen reneszánsz hatásról árulkodnak. Az esztergályozott bútor, mint neve is mutatja, olasz eredetű, de XVII. századi meghonosodására és elterjedésére a hasonló jellegű német és flamand asztalok is hatással lehettek. Olasz lábas asztal különösen Uzdiszentpéteren (1679) és Vajdahunyadon (1681) volt sok, de a borbereki leltárban (1694) is találhatunk egyet. Használatuk természetesen nem korlátozódhatott az említett három helysége, csupán az összeírók nem tartották szükségesnek elkülöníteni őket a más típusú asztaloktól. Az olasz lábas asztalok sem méretüket, sem formájukat tekintve nem voltak egységesek. Előfordultak közöttük hosszú és négyszegű, egyfiókos, kétfiókos, fehér, festett és „veres fajlandis“ posztóval borított darabok, de még „régiszerű paraszti“ asztal is. A sáromberki — Dumbrăvioara — kastély hatalmas, rusztikus faragású asztala Pisában készült 1653-ban (125, 126. kép). Ma a Marosvásárhelyi Megyei Múzeumban látható.

Ha egykori asztalaink általában nem is büszkélkedhettek díszes kivittel, egy-egy szebb darab mégis akadt közöttük. Zöld, fekete, gyantáros, zöld gyantáros és fekete gyantáros változatok városon és falun egyformán előfordultak (Kolozsvar — 1608, 1620, 1622, 1630, Királyfalva — 1647, Bernien — 1690, Kővár — 1694). A mezőbodoni udvarházban (1692) „négy szegletű diófából csinált cifrázatos asztal“ állott, hozzá való „fiával és lábával“ együtt. Bethlenben (1690) egy hosszú hársfa „kivonó“ asztalnak „az lába viragokra szépen meczve vagyon“. Uzdiszentpéteren (1679) az egyik kihúzható asztal „rakott és festett“ munkával készült. A gerneszegi régi kastély „palotájában“ földhöz rögzített lábú asztalt írtak össze, melynek egyik végén a kétféjű sas volt „szépen alkalmaztatva“. A Mikefalván (1736) összeírt oroszlanos, kétféjű sasos, virágos faragású, kőberakásos asztalka már korai barokk darab lehetett.

Anyagunkban néhány helyen íróasztalról is esik említés. Legelső adatunk Pacalról (1629) származik, s ott egészen nem várt módon az íróasztal a gabonásban állt. Valószínűleg ezen készültek a gazdasági természetű számadások, s innen kapta nevét is. Vajdahunyadon (1681) a kapitányok házában egy ablakmélyedésben húzódott meg az „íráshoz való, lábas, hosszú“ asztalocska. Bethlen Miklós kancellárnak Tordán (1697) cöveklábakra szegzett „íróasztala“ volt, de ez is csak névleg lehetett az, mert szőnyeget tartottak rajta. Borberekén (XVII. sz.) a palotában szintén felleltároztak egy íróasztalt lábastól. Mezőbodonban (1692) az „úrháza“ díszét jelentette a fenyőfából készített „cifrázatos kis íróasztal“. Uzdiszentpéteren (1679) az íróházacskában „olasz lábas mind végig veres Fajlandis posztóval borított, három fiókos, hosszú író asztal“ állt. Volt rajta „esztergában metszett, tornyos, festékes öreg kalamáris, kerekded talpán álló két kisebb kolomárisal, viasz és penna tartóval együtt“, egy ugyancsak esztergályozott porzó, egy könyv olvasáshoz való „festett tékácska“, valamint egy üvegtányér.

Az asztalokat — előfordult, hogy az íróasztalt is — gyakran szőnyeggel, kárpittal és különféle takarókkal terítették le. A fejedelmi palota asztalait „díván“, „skárlát“ és selyem szőnyegek, valamint ezüsttel és arannyal átszőtt selyem- és bársonytakarók fedték. De szőnyeg állt az asztalon a bethleni várban (1661, 1696), Macskási Ferenc búzásbocsárdi „kő házában“ (1634), a drassói udvarházban (1647) és Bethlen Miklós tordai

otthonában (1697) is. Szentdemeteren (1629) fehér és fehér-tarka, Dobokán (1656) tarkavörös, Búzásbocsárdon (1656) tarka szőnyegek takarták az asztalokat, s ugyancsak fehér szőnyeget talált az összeíró a kővári várban (1694) is. Kentelkén (1679) és Drassóban (1647) fekete, a kolozsvári Apor házban (1692) „táblás“ szőnyeget használtak asztaltakarónak. A hazai szőnyegfajták közül a bethleni várban (1661) az egyik asztalon „székely szőnyeget“, Búzásbocsárdon (1656) viseltes „szőnyeget“, a ludasi udvarházban pedig (1755) „paraszt“ szőnyeget jegyzett fel az összeíró. Az asztalra terített szőnyegek divatja a XVIII. században is tartotta magát. Koronkán az 1724-es és 1748-as leltár is említi szőnyeget az asztalon. Mikefalván (1736) virágos, tarkázott bojtos szőnyeget tettek az asztalra, a szebeni Bánffy ház (1754), valamint a sülelmedi udvarház (1792) leírásai mind szőnyeges asztalokat emlegetnek. A XIX. század elején Szilágypercesenben (1806) és Nagycsánban (1824), valamint Uzdiszentpéteren (1810) is volt szőnyeg az asztalon, de ekkor már a leltározók szükségét érzik megjegyezni, hogy „török“, azaz keleti eredetű szőnyegről van szó. Az eltelt egy-két évszázad alatt ugyanis a rendszeres utánpótlás hiányában Erdélyben megcsappant a keleti szőnyegek száma.

A szőnyegen kívül használtak posztó asztaltakarót is. Siménfalván (1636) vörös közposztó, Királyfalván (1647) szebeni posztó, Griden (1716) „veres rongyos csujtár“, Koronkán (1748) fekete posztó, Mezőzáhon (1753) „Posztó Szélyből tsinált Asztalra való“ szerepelt a leltárban. Egy kolozsvári hagyatékleltár szerint (1640) az asztalra egy kárpit volt felterítve. A selyem asztalterítők inkább a XVIII. században örvendtek nagyobb népszerűségnek. A viaszosvásznat ugyancsak a XVIII. században kezdték használni, méghozzá a lakószobák asztalait terítették le vele.

Rangosabb asztaltakarónak számítottak a bőrből készült darabok, melyek valószínűleg a bőrkárpitok hatására terjedtek el. Meghonosodásukhoz az alvinci anabaptisták bőrkészítő tudománya nagyban hozzájárult. Vajdahunyadon (1681) asztalra való „rongios szattyán bőr“ és „veressen festett szarvasbőrből“ készített „fedél“, Búzásbocsárdon (1656) „uj veres bőr nyomtatott szőnyeg“, Borbereken (1697) szarvasbőr és juhbőr asztaltakaró szerepel a leltárban. Ez utóbbi helyen az 1700-as összeírás „veres“ bőrabroszt említi. Mikefalván (1736) szarvasbőr fedte a tábori asztalt, Martonfalván (1725) ugyancsak szarvasbőr asztaltakaró volt, de feketére festett formában. Nagyercsén (1748) és Nyárádszentbenedeken — Murgesti — (1748) „vörös bőr“, Branyicskán (1744) „festékes bőr“, Koronkán (1748) csak egyszerűen „bőr“ asztaltakarókat leltároztak fel. Bögözön 1754-ben az „asszonyházában“ aranyos bőrral takart asztal állott, 1772-ben pedig a palotában tarka őzbőr fedte az asztalt. A mezőbodoni palota asztalait (1764) aranyosan nyomtatott vörös bőrok takarták.

AZ INTÉRIEUR

Az eddigiekben részletesen bemutattuk a lakásdíszítő elemeket és a bútorokat, most már csak az lenne a kérdés, hogy a felsorolt elemekből hogyan, milyen berendezési elvek szerint alakítottak ki egy-egy intériert. Az összeírások adatait felhasználva a három fontos helyiség: a „palota“, az

„úrháza“ és az „asszonyháza“, valamint a kisebb udvarházak esetében az „elsőház“ és a pitvar képezi vizsgálódásunk tárgyát. A többi helyiséget nagyjából ezekhez hasonlóan bútorozták be, de általában egyszerűbben s a szükségleteknek megfelelő módosításokkal. Adatainkat úgy igyekeztünk összeválogatni, hogy időben is és igényesség tekintetében is mintegy keresztmetszetét adjuk a késő-renaisszánsz idején berendezett otthonoknak.

A legszebb, legtöbb gonddal bebútorozott helyiség kétséget kizáróan a **palota** volt. Érdekes azonban, hogy talán éppen vendégfogadó jellegéből fakadóan ágy majdnem minden esetben található benne; így a vendégszoba szerepét is betölthette.

Átnézett levéltári anyagunkban legfényűzőbb berendezése a szentdemeteri kastélynak (1629) volt. A vendégfogadás és étkezés céljait „nagy-palota“ és külön „ebédlőház“ szolgálta. Az alábbiakban szó szerint idézzük a két helyiségre vonatkozó szövegrészeket:

„AZ NAGI PALOTABAN vadnak ezek:

Eot eoregh zep Diuan szeoniegh az fal oldalon

Az harom ablak kozott harom kus szept veres szeoniegh

Vagion kett eoregh zold gjentaros [!] aztal az edgiken vagion egj uy fejer tarka szeoniegh.

Az ablakok felol ualo fal oldala mellett mind vegigh zold gjentaros berlet pad.

Negj zold gjentaros karos szek.

Egj kis szold gjontaros szeczel szek

Vagion az fal oldalaban egj szept gjontaros Pohar zek azon Zaar kilincz kolcz nelkul rajta.

Az Pohar zeknek kett ki nitto aitaia vagion, negj onnos uas sorok rajtok.

Az Poharzek elot vagion dezabol czenalt kek festekes circitus [!], abban egj kus fejer aztal, ket kotot fejer pad szek.

Az palota koezepiben egj kis lanczon uagion egj niolcz agu rez függeo giertia tarto igen szept.

Az falban harom uas gjetia tarto fa tangjerral.

Negj ablak rajta mind eppek, mindenik ablaknak hat hat ki nittaia uagion, azokon onnos vas sorkok fordjttokkal [!] s ki uono karikkal eggjütt.

Mindenik ablakban harom harom vas rud.

Egj zep kүүл futteo mazas kemencze.

Az kamra szeknek uagion kett aytaia. A külseó gjentaros berlet ayto, vas sorok, vas kilincz, vas fogontiu raita. Az belső ayto fejer parazt ayto, vas sorkon iar, uas retez rajta.

Az palotának aytaia igen szept gjontaros berlet ayto, eros uas sarkokon iar kilincz, retez, vas fogontiu rajta.“

Az ebédlő berendezése valamivel egyszerűbb volt, mint a palotáé. A következőket találta benne a leltározó:

„Egj zold gjontaros aztal, azon uagion egj uiseltes fejer tarka zeoniegh

Az edgjik ablak mellet az falon uagion egj tarka kaze [kecse?].

Az fal mellet keorniul uagion niolcz darab s zold gjentaros berlet pad, ket gjontaros zold karos zek. Egj kus szold gjentaros szeczel szek.

Egj vy kerezienektol czenált veres beorrel boritot töltöt szezcel szek. Egj agy abban uagion kett kittel hein derekally, kett vankos, eggjknec Seliemmel varrot giolcz heia vagion, az masiknak fejer varrasos giolcz heia.

Kett fejer uarrasos giolcz lepedo. Egj kaftani paplan.

Egj festet poharzek, az poharzek aitaian Zaar, vas sorok.

Egj bors örlo. Egj bors szitalo szita. Egj kus etek rez melegjtto.

Egj paua legjező. Az pohar zek mellet egj fejer beriet kus pad. Egj darab fogas az poharzek mellett. Vagion negj ablak...

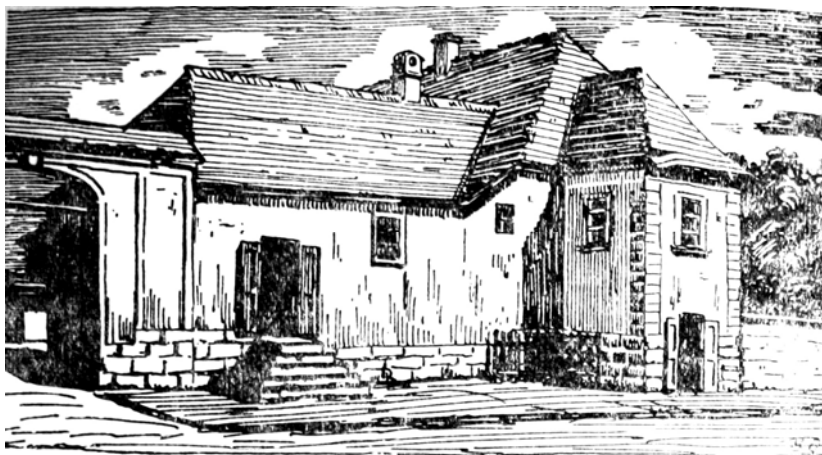
Az fal oldalan uagion egj meguezet ora.

Egj kus pincze tok. Egj zold mazas kemencze, abban uagion egj vas maczka s egj vas villa.

Az hazon egj gjentaros berlet aito onnos vas sorkon iar. Beczi zaar rajta, kilinczjuel fordittojauual ez [!] fogantuiaual.“

Más jellegű, kevésbé fényűző, de otthonos berendezést találunk a királyfalvi (1647) udvarház palotájában. Volt benne kívül fűtő zöld „kemence“, egy öreg festett pohárszék, 1 festett asztal, szebeni posztóval letakarva, körülötte 4 paraszt padszék, 1 paraszt hosszú asztal, 3 paraszt padszékkel, 1 veres boros „setzel“ szék, 1 nyoszolya, 1 vég székely kárpit a fal körül, 1 szürke teveszörből szőtt, új kétoszlopos kárpit, a kályha mellett 1 viseltes vörös szőnyeg, az asztalnál 1 új fehér csókás szőnyeg, 1 öreg eltört réz gyertyatartó, 1 festett fogas és 1 vason függő gyertyatartó a ház közepén. Drassóban (1647) nem annyira a szőnyeg és textilja, mint inkább a festés dominált. Az ebédlő mennyezete és ajtaja is „festékes“ volt. Berendezéséhez tartozott 1 zöld „kályhás kemence“, 1 iratos nyoszolya, 2 festékes padszék, 3 új padszék, 2 paraszt asztal — az egyikén viseltes szőnyeg volt —, 1 legyező, 2 rossz gyertyatartó. Búzásbocsárdon (1656) a bosszú palotára festett, „hólyagos“, szeges ajtó nyílt; mennyezete és padlózata deszkából készült. Berendezési tárgyai között 1 zöld „kemence“, 1 pohárszék, 1 hosszú táblaasztal, 7 öreg béllett fehér padszék, 1 fehér nyoszolya szerepelt. Körül a falakon deszkából való, festett, keskeny rámafogások álltak. A görgényi vár (1652) egyik palotájában belül fűtő, zöld mázas kályhát, mellette fenyődeszka gyalult pohárszéket, 6 béllett padszéket, 1 gyalog fehér padszéket, 2 fehér paraszt széket — „egyik karos, másik egyes“ —, zöldre festett egyes széket, 1 fehér lábas asztalt, 2 festett fogast, 5 fehér paraszt fogast, 1 paraszt kis fogast leltároztak fel. A fogasokon díszfegyverek függtek. Marosillyén (1647) az „ebédlőház“ teljesen kopár volt. Berendezését 1 paraszt pohárszék, 1 mázos kemence és 2 hosszú padszék, valamint a kályha előtt elhelyezett farostély jelentette.

A bútorzat fő darabjainak az asztalokat és az ülőbútorokat tarthatjuk, s lényegében ezek kivitele, elhelyezése, valamint a falak élénkítésének módja határozta meg a lakásbelsőket egyéni jellegét. Vajdahunyadon (1681) zöld mázas kemence, 1 olasz lábas hosszú asztal, 1 keresztlábas hosszú asztal, 1 olasz lábas négyszögű asztal, 5 hosszú karszék, a falak mellett 9 pártázatos elejű hosszú szék és 2 fehér nyoszolya volt az ebédlőpalotában. Bethlenben (1690) 2 kívül fűtő zöld mázas „kemence“, 1 kerekded hársfa asztal, 1 rossz padszék, 1 rossz karszék, 1 öreg gyantáros pohárszék és 1 ágy

137. Bethlen Miklós tordai háza.

alkotta a berendezést, a falakat pedig 5 gyapjúból szőtt kárpit takarta. Az „új palotában“ 3 fehér ágyat, 3 fehér gyalult, új karosszéket, 1 paraszt egyes széket, 4 festett fogast és 2 asztalt írtak össze. Uzdiszentpéteren (1679) a második udvarház „palotája“ mintha kicsit lakályosabb lett volna. Bútorzata zöld mázas kályhából, a körülötte elhelyezett 4, zöldre festett padszékből, 1 három darabból álló, kihúzható, „rakott és festett“ hosszú asztalból, 9 festett hosszú karszékből, 1 fehér egyes székből, 1 festett „cifrán varrott“ egyes karszékből, 10 zöldre és vörösre festett katonafogasból, valamint 1 pohárszékből állott. A fogasokon kárpit- és fegyvertartó kampók voltak. Az uzdiszentpéteri harmadik udvarház emeleti, 14 ablakos „öregpalotájában“ a muzsikusoknak való két kórus és a pohárszék-rekesz hívta fel magára az összeírók figyelmét. Mind a karzatokat, mind a pohárszék-rekeszt színes festés borította; ez utóbbi akkora volt, hogy két, ugyancsak festett pohárszéket helyeztek el benne. A mennyezeten két darab szarvasagancsból készített díszes gyertyatartó függött. A berendezés kizárólag a vendéglátás céljait szolgálta: 3 keresztlábas, hosszú, fehér asztalból, 19 fehér karszékből, 1 festett egyes karszékből és 1 kar nélküli, hosszú, elől párkányos, fehér deszkaszékből állott.

A kentelki udvarház berendezését a XVII. század végén kétszer is összeírták. A két dátum között azonban csak 11 év telt el, s így a berendezésben nem is történt lényeges változás. 1679-ben 1 „mázas kemence“, 1 asztal, 3 padszék, 1 ágy, 1 rossz „pohárszék-asztal“, 3 rossz karszék, 2 fogas, 7 vászonkárpit, 1 székely kárpit, 1 zöld legyező és 1 „viseltes lámpás“ képezte a „palota“ leltárát. Az 1690-es összeírásból megtudjuk, hogy a kályha zöld volt, hogy a 3 rossz karszékből csak 2 maradt meg, de szereztek melléjük egy fenyődeszka egyes széket is. A fogasok és a kárpitok a két összeírás közötti időben 1—1 darabbal szaporodtak. Görgényszentimrén (1692) virágos mintájú kályha, 1 „jó ladás asztal“, 1 kis fenyőfa asztal, 2 hosszú és 2 rövid karosszék alkotta a „palota“ bútorzatát, a falak mellett pedig „béllett“ padszékek állottak. Tordán (1697) Bethlen Miklós házában (137. kép) 3

karszéket, 4 borított padszéket, 3 egyes széket, 1 gyermeknek való egyes karosszéket, 1 hosszú fenyődeszka asztalt, 1 másik, cöveklábakon álló asztalt, pohárszéket, 4 katonafogast és 1 zöld mázas csempékből rakott „olasz kemencét“ talált az összeíró. A pohárszék mellett kis asztal állott. A négerfalvi udvarház (1697) ebédlőjén lantornás ablak volt, s a berendezést 1 zöld „kemence“, 1 párkányos pohárszék, 2 párkányos és 2 paraszt fogas, 1 hosszú fenyődeszka asztal, 2 hosszú padszék — ezek az asztal mellett állottak —, 1 hosszú karosszék és 1 ágy tette ki. Érdekes megfigyelni a mezőbodonai „palota“ berendezését. Ennek szintén két összeírása maradt ránk, egyik a XVII. század végéről, másik a XVIII. század második feléből. Ez alatt az idő alatt a palota bútorzata teljesen kicserélődött, de nem barokk szellemű berendezés került bele, hanem ugyancsak a régi módon bútorozták be. 1692-ben „1 paraszt veres kályhából való csipkés kemence“, 1 fűrészeszkából összeenyvezett, széles, hosszú „kivonó asztal“, 2 rövidebb és 2 hosszabb karosszék, 2 „béllett“ padszék, 1 falba épített három szakaszos pohárszék és a hozzá tartozó kis asztalka alkotta a berendezést. 1764-ben zöld mázas „régii kemencét“, 1 kar nélküli hosszú padot, 1 karos padot, 8 egyes széket, 1 tábori bőrszéket, 7 „hitvány zöld posztós“ széket, 1 „esztergában metszett“ lábú, „aranyos, hitvány bőrrel borított“ széket, 4 deszka tábori széket, 1 pohárszékre való kis csebre, 1 paraszt fogast, 1 vörös bőrrel letakart nagy kerek asztalt és egy zöld vizes kancsót írtak össze benne. A két leltárt összehasonlítva feltűnik az egyszemélyes és kárpitozott ülőhelyek megszaporodása; lényegében csak ez jelzi, hogy a leltár a XVIII. században készült.

A XVIII. század folyamán a régi típusú berendezés egyáltalán nem volt ritkaság, s ez azzal is magyarázható, hogy ha a régi bútorzat jó állapotban volt, a divattól függetlenül megtartották a lakásban. Mezőbodonon például 1721-ben 1 régi kályhából rakott „tüzelő kemencéből“, 1 kerek asztalból, 1 négyszegletű „pohárszékasztalból“, 3 fal mellé való hosszú padból, 1 paraszt karszékből és 2 gyantáros egyes székből állt a palota bútorzata. Hosszú falun 1728-ban 1 pohárszék, 1 „ijjas-fias“ hosszú asztal, 1 hosszú karszék, 1 zöld kemence és 2 rövid paraszt katonafogas tette ki a berendezést, Lengyelfalván 1792-ben is zöld „kemence“, 2 gyalog fogas, 1 négyszegletű hársfa asztal, 1 „ágyfa“, fal mellett álló hosszú padok — egyik közülük ládás volt — és hosszú karszék, valamint asztal mellé való hosszú karszék alkotta a palota bútorzatát. Ha nem tudnók, hogy az összeírás a XVIII. század végén keletkezett, az udvarház berendezését nyugodtan XVII. századnak vélhetnők. De arra is van példánk, hogy a XVIII. század közepén ugyanilyen régi típusú berendezést rendeltek. A ludasi udvarház bútorzatát, egy-egy dátumos darab alapján ítélve, az összeírás előtti évben, 1754-ben készítették. Érdemesnek tartjuk sző szerint idézni a „palota“ bútorzatára vonatkozó szöveget: „az Ajtón belül jobb kézre vagyon egy fenyő deszkából csinált gyantárral tarka virágokkal festett párkányos Pohárszék, mellynek az alsó felin három nagy rekesz vagyon és azon hasonló festékekkel festet Sorok, és Zár nélkül való ajtó, azon fellyül vagyon egy kis Pohárszék asztalocska, és két vonogalo fíjok, fennebb pedig három részből álló pohártartani való rekeszek, mellyen vagyon egy két felé nyilo fenyő deszkából csinált párkányos, és festett Sorok és Zár nélkül való ajtó, az ajtonak a közepe rostélyosan van

készítve, azon felyül párkány és egy darab czifrán ki meczet deszkára orát mutato numerusok vannak írva, ezen Pohár Szék mellett a Kőfal oldalán vagy on egj 11 fogakra csinált gyantáros Kendőszeg és a fal mellett egy régi hosszú paraszt ládás pad, mellynek ládája is van, és deszka fedele, Sorok és Zár nélkül, a két ablak között pedig a falon vagy on egy hat fogra csinált uj gyantáros Kendő szeg, ezen Háznak pedig a felső szegeletiben vagy on egy fenyő deszkából csinált gyantárral megfestet iro Asztal, mellynek két fenyő deszkából való lába vagy on az alsó feliben vagy on egy kis vonogalo fíjokocska, az asztalon pedig vagy on egy gyantárral virágokra festett fenyő deszkából való Almarium mellynek alsó részin vagy on egy vonogalo fíjok, azon felyül három részből álló rekesz, az ajtaja hasonló festékekkel festett párkányos és a közepe rostélyos, Zár és Sorok nélkül vagy on, a felső fele kívül párkányos és egy darab czifrán metzett deszkára orát mutato numerusok vannak festve, ezen Pohár széken tul a falon vagy on 17 fogakra csinált gyantáros új kendő szeg, a másik oldalán ugyanannyi fogakra csinált hasonlo Kendő szeg fel szegezve, a fal mellett három régi két két Emberre való fél viselt Ágy, ugyan azon fal oldalában vagy on egy köntös tartani való Almárium be csinálva, melyben vagy on egy hat fogra csinált gyantáros Kendő szeg; ezen Almarium fenyő deszkából csináltatott, és gyantárral igen szép virágokra meg festetett, az ajtoja hasonlo készületü, és párkányos, Zár és Sarok nélkül vagy on; ezen alól a Ház szegeletiben vagy on egy Téglából lábokra rakott veres paraszt Kályhából való kívül fűttő tüzelő Kemence... Ezen ház közepiben vagy on egj uj fenyő deszkából csinált gyantárral meg festett keresztis lábakon álló nyolcz Emberre való kerek Asztal, vagy on más avadag [!] két lábakon álló négy szegü hat emberre való paraszt Asztal.“ Ezekon kívül a palota berendezéséhez tartozott még 2, zöldre festett gyantáros karos pad, 4 paraszt karos pad, 8 félviselt fehér és 11 félviselt zöld fenyődeszka egyes szék. Száz év múlva, a XIX. század folyamán, de még a XX. század elején is ez a berendezés a falusi „nagyházakban“ szinte változatlanul élt tovább.

A ludasi udvarház berendezésének két ok miatt tulajdonítunk különösebb jelentőséget. Részben azt bizonyítja, hogy a XVII. század reneszánsz bútorzata, pontosabban annak virágos változata a XVIII. század folyamán tovább élt, s a festőasztalosok kezén, őrizve bár a régi formákat, mindinkább helyi jellegűvé alakult. Ez a provinciális színezetet öltő virágos bútorzat — s erre ugyancsak a ludasi udvarház berendezése a bizonyíték — a XVIII. századi udvarházak közvetítésével jutott el a falu parasztházába.

A női lakrészekre, az „**asszonyházára**“ az asztalokon és ülőbútorokon kívül a valamivel több textilholmi és az itt-ott előforduló gyerekágy jellemző. Siménfalván (1636) két hosszú, a falat végigérő „béllett“ fehér padszék, 1 „felszer lábas“ fehér asztal, 2 fehér „ágynyoszolya“, 5 fehér fogas, 1 új zöld „kályhás kemence“ és 1 lábas mosdó alkotta az asszony szobájának bútorzatát. Királyfalván (1647) 3 festékes fogas, 3 festett padszék, 1 festett asztal, minden padszék felett egy-egy festett fali deszka, 1 nyoszolya, 1 kívül fűttő kályha és 1 „veres jó“ faliszőnyeg szerepelt a leltárban. Marosillyén (1647) az „asszonyházában“ álló almáriumban az „úr fegyverdereka“ pihent, ezen kívül 2 festett padszék és 1 nyoszolya volt a szobában, a falakon pedig négy kárpit függött. Bethlenben (1690) szintén 3

darab „szőrből csinált“ zöld kárpit fedte a falat, ezen kívül 1 ágy, 1 szőnyeggel letakart gyantáros fenyőfa asztal, 2 padszék és 1 zöld mázas belül fűtő kemence“ tartozott a berendezéshez. A szoba mennyezete „festékes“ volt. A kente lki udvarházban az asszony szobájában (1679) zöld mázas „kemence“ állt 1 kis „tűz fűvő fuvócska“, 1 kis láda, 2 fekete egyes szék, 2 zöld láda — az egyik egy „kis rossz széken“ állott — és 2 padláda társaságában. Három fogason tálak, korsók és kancsók díszeltek, „az haz falai körös környül bagaziaval“ voltak bevonva, az asztalt „egy viseltes fekete szőnyegetske“ takarta, és a 2 ágyban ágynemű is volt. Uzdizsentspéteren (1679) a második udvarházban festett mennyezet, cifra ajtó díszítették az asszony szobáját. A zöld kályha előtt festett farács állott, a falra 7 kárpittartó szegekkel ellátott katonafogast szegeztek. Ezeken kívül olasz lábas „négysezugű“ fehér asztal, „két emberre való veresen festett nyoszolya“, 1 bölcső alá való „lábás deszka szék“, 2 „posztószélből kötött esztergában metszett rámás kis ülőszék“, 1 festett vászonból „kerekdeden csinált kis legyező“, 2 paraszt kis deszkaszék és 3 festetlen öreg láda tartozott a berendezéshez. Oprakercisorán (1683) az asszony szobájában „veres fényes kályhából“ épített „kemence“ állt, s eléje deszkatáblát helyeztek. A falon 14 darab „virágos iratos“ kárpit függött, s a négy ablak alá 1—1 darab posztót szegeztek, két vöröset és két kéket. Volt még a szobában 2 fehér fogas üvegedényekkel, 3 nyoszolya, 1 gyermeknek való, karikán járó, zöldre festett „noszolácska“ és 4 „széklábacska“. Kőváron (1694) Telekiné szobáját 5 festékes és 4 fehér karos fogással, egy falba épített almáriummal, egy nagy, régi fias asztallal, két deszkás paddal, egy nyoszolyával és egy kis fiókos „pohárszékasztallal“ rendezték be. Ez utóbbi bútordarab az ablak előtt, az almárium az ajtó mögött, a két pad az asztal mellett állott.

A ház **urának** szobájában az eddigiekkel szemben újdonságot jelentett a „szobarekesztő“, amely a szoba területéből egy intim részt szakított ki és rejtett el az avatatlan tekintet elől. A szobarekesztő fából készült, sokszor „cifrán“, virágosan festették, de az is előfordult, hogy felső részét farostély alkotta. A rostélyos belső választófalak keleti ízt kölcsönöztek otthonaink berendezésének. Szurdukon (1657) az „úrházat“ 2 régi lábas asztallal, 2 lábas paraszt, hosszú, hársfa padszékkel, 1 régi, hitvány, karos padszékkel, „1 szuperlát nélküli nyoszolyával“ bútorozták be, a falra pedig egy régi „fehéres vereses és tarkás“ kilimet akasztottak. Az elrekesztett részben két „kötött hársfa nyoszolya“ és egy kályha volt. Uzdizsentspéteren (1679) a festett ajtók és ablakok, valamint a „cifra mennyezet“ tette otthonossá a tulajdonos szobáját. Az összeíró talált benne 1 zöld kályhát, melynek lábait festett deszka mögé rejtették, és eléje is festett deszkatáblát állítottak, 1 olasz lábas, fiókos festett asztalt, 1 olasz lábas hosszú fehér asztalkát, 1 fal mellé állított párkányos, hosszú, festett padszékét, 1 egy embernek való fehér ágyat, 1 szattyánbőrből készült, cérnatűzéssel és ónos szegekkel díszített rámás karszéket, 1 pohárszéket, melyben 2 vizeskorsót tartottak, 2 egyes széket, „metéléssel, fólium ezüsttel, arannyal, festékkel cifrázva“, 1 közönséges zöldre festett egyes széket. A falra 3 festett katonafogast erősítettek, rajta fegyver- és kárpittartó szegek voltak. Az elrekesztő fal farámára erősített „félíg mind kívül belül külömb külömb féle festékkel cifrázott deszkával pártázatosan borított, azon felyül az padlásig festett fa

rostélyos“ volt. A mögötte lévő részt erkélynek vagy íróházacskáknak titulálták. Berendezéséhez tartozott 4 hosszú katonafogas fegyver- vagy kárpittartó szegekkel, 1 két emberre való fehér nyoszolya, 2 hímzett szék, 1 posztószélből kötött kis ülőszék, 1 olasz lábas, kétfiókos, fehér asztal, 1 vörös posztóval borított, háromfiókos íróasztal, minden felszerelésével. A fal mellett 2 hosszú padszék és 1 térdepléshez való deszka könyöklő állt. Vajda Hunyadon (1681) az összeírás idejére már kevés bútor maradt az „úrházában“, csupán egy zöld kemencét, 2 fal mellé való „pártázatos“ széket, 1 fehér hosszú karszéket talált benne a leltározó. Az olasz fokos zöld deszkarekesz mögött pedig csak egy fehér nyoszolya és egy hosszú katonafogas volt. Mezőbodonban (1692) a ház urának szobájában 1 zöld kemence, 2 asztal — az egyik fiókos, diófából készített és „cifrázatos“ —, 1 egyes szék, 1 öreg fűrészesdeszka ágy, 4 fogas és az egyik ablak két oldalán 1—1 almárium forma bútordarab alkotta a berendezést. Az „úr belső házat“ rostélyos szobarekesztő választotta el az előbb leírt helyiségtől. Az elrekesztett részben egy fenyőfából készített „cifrázatos“ kis íróasztal, egy „zöld festékű, rostélyos superlátos kis ágy“ és egy „esztergában metszett lábakra csinált“ posztószék volt. Adataink bizonyossága szerint, a rostéllyal elrekesztett kis intim szobarészek a családfőnek a legteljesebb zavartalanságot biztosították. A mikesfalvi udvarházban még 1736-ban is „virágosan festett erkély nyílt az úrházából“.

Utolsóként a bethleni vár urának szobáját ismertetjük. Itt a két összeírás közötti időben megváltozott a berendezés, de szelleme — mint annyi más esetben tapasztaltuk — ugyanaz maradt. 1661-ben szőnyeggel letakart asztal, felvetett ágy, 2 „szótt kárpitú“ dupla szőnyeg, 1 karszék, 1 „setzel“ szék, 1 borhúto rézcseber alkotta a berendezést. 1690-ben hosszú, hársfából készült „kivonó“ asztal került a szobába, melynek lábát virágos faragás díszítette, ezen kívül 4 „szőrből csinált“ zöld kárpit, 1 egyes szék „bőrös könyöklővel“, 1 karszék és 1 rámán függő zöld superlát került a helyiségbe.

Ha végignézzük a népi jellegű udvarházak, valamint az udvari szolgáló emberek szobáinak berendezését, megtudhatjuk, hogy a XVIII. század elejére a reneszánsz hatás milyen társadalmi rétegekig jutott el.

A bútorzat alapját a „nagyház“ és a „kisház“ esetében is a padok, székek és asztalok alkották, de ezekbe a helyiségekbe már lényegesen kevesebb került belőlük, mint a kastélyok és nagyobb udvarházak termeibe. Igaz, itt kisebbek a szobák méretei is. A székek száma a padokhoz mérten megcsappant, s mindinkább elmaradtak a lakást otthonossá tevő szőnyegek és kárpitok is. Még az egészen olcsó változatok sem jutottak el mindenüvé. Mezőszenyelen (1656) az „elsőház“ berendezése hársfa asztalból, 5 fehér padszékből, 1 „paraszt kályhás kemencéből“ állt, s a falakat öt öl keskeny székely szőnyeg, valamint 3 régi kilim takarta. Nagyteremben (1647) 2 padszék, 1 karszék, 1 paraszt nyoszolya, 1 kemence, 1 paraszt asztal, 1 pohárszék alkotta a berendezést, Lúdvégen (1723) 1 kemence, 4 fogas, 1 kerek asztal, 9 egyes szék s 1 láb nélküli, rozzant karos pad volt az „elsőházban“. Nagynyulason (1725) 1 paraszt „kályhás kemencét“, 5 kar nélküli fogast s 2, fal mellé való hosszú ülőpadot írtak össze. Nagysomkúton (1728) 1 „paraszt kemence“, 3 paraszt katonafogas, 1 mennyezetre függesztett rúd, 3 tölgyfa pad — kettő a fal mellett, egy a tűzhelynél —, 1 falba

épített „pohárszékasztal“, 2 karos egyes szék és 2 „ágyfa“ jelentette a bútort. Búzásbocsárdon (1656) az „emeleti boltos házban“ egy zöld kályhát írtak össze az eléje való deszkával, ezen kívül egy kis ajtós pohárszék, 1 fehér asztal, 3 „béllett“ padszék, 2 fehér karosszék és 6 festett „rámafogas“ egészítette ki a bútort. A szilágyssomlyói Bánffy ház (1727) nagyobbik szobájában, ahol az udvarbíró lakott, a bútort „öt rend lapos virágos“, mázatlan „kályhákból“ készült, csipkés tetejű „kemencéből“, a szoba közepén álló asztalból, a mellé helyezett 2 padból, 1 karos és egy kar nélküli fogasból és a mennyezetre erősített 2 „puszta fa rud“-ból állott. A szoba negyedrészt kamarának rekesztették el. A nyujtódi (1684) „külső kis házban“ 1 ágyat, 2 kötött padot és 1 asztalt talált az összeíró. Galacon (1676) a „hátsó házban“ fenyődeszka „fias ladás Tálást“ írtak össze konyhai eszközökkel, ezen kívül volt még a szobában egy fenyődeszka régi nyoszolya, 1 tölgyfából faragott ülőszék, 3 „hitvány, fenyődeszka paraszt fogas“, 1 asztal „lábastól“, s körülötte a fal mellett vastag faragott székek álltak földbe ásott lábakon. Románszilváson (1700) a „második házat“ a cselédek lakták, s mindössze 1 „paraszt kemence“, 1 asztal, 2 „béllett“ pad és 3 katonafogas volt benne. Nagysomkúton (1728) a „második házban“ valamivel több holmit tartottak, de minden végtelenül egyszerű volt; egy „paraszt kemence“, 4 paraszt katonafogas, ráaggatva 5 fazék, 3 kártyus, 1 fatál, 1 kupa és 1 kancsó, 1 paraszt asztal megrakva edényekkel, 1 felfüggesztett farúd, 1 paraszt faágy, 1 pad a tűzhely mellett és 3 négy lábú paraszt szék jelentette a bútort.

A **pitvart** legtöbb esetben konyhának használták (Uzdiszentpéter — 1679, Kővár — 1694, Szombatfalva — XVII. sz., Románszilvás — 1700, Algyógy — 1722, Bánffyhunyad — 1730, Szilágypercesen — 1779), és sokszor sütőkemence is volt benne (Bethlen — 1661, Marosludas — 1759, Kisváros — 1760, Hortobágyfalva — 1763). Pacalon (1629) a „hátsó ház“ pitvarában egy asztalszéket tartottak, az utca felől való szobában pedig dagasztó- és mosogatóteknőket. Királyfalván (1647) a hosszú pitvarban 1 padszék és 1 karszék állt, Uzdiszentpéteren (1679), az „első rend házak“ pitvarában vagy konyhájában, az összeíró sövényes, tapaszos kéményt, 1 asztalos csinálta egyes széket, 1 „főmosáshoz való, asztalos csinálta, könyökös medence szék“-et, 1 kendertilót, 1 tölgyfa deszka hosszú széket, 1 törött lábú, „kisded paraszt ülőszék“-et, 5 csomó, orvosságnak való gyökeret, fatálat, kétfülű öreg „földfazakat“, üres általagot, kézimalomhoz való faragott felső követ talált. A „harmadik rend házak“ pitvarát 1 „hosszú paraszt székkal“, 1 hátsó karja nélküli egyes székkal és 1 piciny „paraszt deszka ülőszékkal“ rendezték be. A vajdahunyadi várban (1681) a „prefektusok háza“ előtti pitvarban keresztlábú hosszú szabású, „bojladozott“, közönséges asztal és hosszú fehér karszék volt, Oprakercisorán (1683) fenyődeszkából készült fehér pohárszéket tartottak a pitvarban, Kőváron (1694) a pitvarban kapott helyet az „étékfogó“ asztal és egy deszkás pad. A „vinci felső vár“ egyik házában (Borberek, 1697) falba épített háromrekeszű pohárszék állt, volt még benne 1 asztal, 2 egyes szék, 2 paraszt padszék, 1 karszék, 3 párkányos fogas, 1 paraszt fogas, rajta bokályok, üvegek és rámára feszített címerek, valamint 1 tüzelő kemence.

Az udvarházak, kastélyok, várak melletti cselédházak berendezését nemigen írták össze, csak néha ejtettek róluk egy-két szót. Szentdemeteren (1629) a „tyúkászház“ felszerelése tollas kádakból, ládákából, 1 „székely szekrényből“ és 4 „béllett“ fehér padszékéből állott. Siménfalván (1636) az istálló melletti házban „paraszt kályhás kemence“, „hitvány“ asztal, „hitvány“ padszék és kaloda volt, a „kertészházban“ pedig kívül fűtő, mázas „kályhás kemence“, körülötte padszékekkel, 2 öreg „béllett“ fehér pad, új asztal, deszka tálaló, fogas, „nyoszolya-ágy“, „faszékreny“ jelentette a berendezést. Ugyanitt a molnár házában „kályhás paraszt kemencét“, padot és asztalt talált az összeíró. 1726-ban a siménfalvi „malomház“ berendezése régi ládás asztalból és mellé helyezett, 2 ládás, kötött fenyőpadból állott. A görgényi várban (1652) volt egy kis boronaház, benne belül fűtő „veres kályhás“ kemencét, fal mellé való, fehér „béllett“ padszék, karszék és falra aggatott fogasokat írtak össze, egy másik sövényházacskában a mázatlan kemencén kívül csak 2 fal mellé való padszék, talált a leltározó. Uzdiszentpéteren (1679) a „tyúkászházban“ a fal mellett 2 hosszú lóca és 2 deszkapolc állott, Borberekén a „cselédházban“ (1697) 2 padszék és egy nagy tálaló volt, ez utóbbin konyhafelszerelést tartottak. A zeberniki várban levő Alvinczi házban a cselédszoba (Borberek, 1697) berendezése 2 paraszt fogasból, 1 zöld mázú „kemencéből“ és 1 hosszú, fehér paraszt „fekvő ládából“ telt ki. Vajdahunyadon (1681) az egyik majorház szobájában csak 2 hosszú deszkalóca állott a fal mellett, a másikban „elegyes kályhás kemence“, olasz lábas négyszegletű asztal, fal mellé helyezett 2 hosszú deszkalóca és 2 paraszt asztalka jelentette a berendezést. Kőváron (1694) az „udvarbírák cselédje házában“ a következő bútorok állottak: 1 asztal lábastól, 1 rövid lábú széles padszék, 2 paraszt pad, 1 „hitvány fa tálaló“ és egy „gödrös kályhájú kemence“, melyet téglaláng helyre építettek. Gyékényben (1696) az istálló végében volt egy sövényházacskó, benne 2 paraszt fogas, 1 zöld mázas kemence, 1 asztal, 2 béllett pad és 1 karosszék jelentette a bútort. Szászveszsződön (1738) a „cselédházban“ 1 kemence, 4 fogas, 1 bükkfa asztal és 1 ládás fekete festékes „tojó“ volt. Ludason (1755) a „cselédház“ ablakát lantona fedte, s a kályháját sövényből fonták. Volt benne egy keresztlábú asztal, körülötte 2 szál fenyődeszka, cövekre szegezve, a kemence előtt egy rossz konyhatábla, amin a béresek aludtak, s ezen kívül 3 széles deszka, felkötve a mennyezetre. A sülelmedi (1792) „cselédházban“ a kemencén kívül csak egy rossz edénytartó almáriumot jegyeztek fel.

Koós Ferenc *Életem és emlékeim* című munkájában azt írja, hogy apja jobbágyidőkből örökölt házában szobájában 1 fiókos asztal, 2 fiókos pad, 2 ágy, 1 almárium, fogasok és cserép fűtőkemence állott. Télen a kisállatokat is ott tartották.

Felsorolt példáinkból jól kiviláglik, hogy a népi jellegű berendezés évszázadok alatt sem sokat változott. Újdonságnak talán csak a Koós említette két ágy számíthat. Régebb főként a padok szolgáltak fekvőhelyül.

Összegezve az intérieurról eddig elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a XVII. századi erdélyi otthonokat levegősség és harmónia jellemezte. A szobákban csak a legszükségesebb bútordarabok állottak, főként a falak mellett elhelyezve, s a bútorok többségét kitevő alacsony padok és székek a

falból szinte semmit sem takartak el. Így még a falifogasokra aggatott sok tarka holmi sem keltette a zsúfoltság látszatát.

Az egyöntetűségre való törekvést már a belső térképezés tárgyalása során is megfigyelhettük, de a berendezéssel kapcsolatosan még inkább nyilvánvalóvá vált. Az összhangkeresést árulja el a rengeteg, zöldre festett bútor, a sok zöld kályha, melyek legtöbbször zöld tónusú szobákba kerültek, ahol olykor még a falakat is zöld falravalók díszítették. Az elmondottak alátámasztására egynehány jellemző példát hozunk fel. Vajda Hunyadon (1681) a „nagy palota“ zöld mennyezete alatt a falon tarka párkány volt, az ajtót pedig vörösre és zöld színűre festették. A kővári vár (1694) „zöld palotájának“ nemcsak fehér mennyezetet tartotta zöld oszlop, de zöld színű volt az ajtaja is. Szentbenedeken (1784) három egymás után következő szobát neveztek „zöld háznak“ a mennyezet és az ajtók színéről. Itt még a virágos kályhákat is zöld csempéből készítették. A „kis ebédlopátjának“ 1696-ban „cifra“ festett ajtaja, „iratos“ festett stukkós, bolthajtásos mennyezete volt; benne zöld pohárszék állott, a falakra apró zöld fogasokat szegeztek, s a fűtést gombos, szép, zöld mázas kályha szolgáltatta. A harmadik „contignation“ lévő „nagy palotában“ a virágos faragású kő ajtó- és ablakfelek domináltak; az ajtót és a mennyezetet szintén virágosra festették. A „nagy palotához“ felvezető lépcső „szép faragott kő oszlopok“-ra épült, és mellvédje „esztergában metszett orsós“, tehát reneszánsz ízlés szerint baluszteres volt. Keresden (1797), Bethlenszentmiklóson (1765), Görgényszentimrén (1692), Borberekén (1694) és Adámoson (1772) a tarka mennyezetű háznak az ajtóit is színesre festették, s az ide kerülő bútorokat is a környezetnek megfelelően válogatták össze. Az egyöntetűségre való törekvés soha nem okozott egyhangúságot, mivel a falra akasztott szőnyegek, kárpitok és színes szöttesek ezt megakadályozták.

A reneszánsz hatás a XVI. századi főúri és patrícius otthonok berendezésében már kétséget kizáróan érvényesült, ennek ellenére még a következő száz évben sem jutott el Erdély minden távoli vidékére s minden társadalmi rétegéhez; útja átvezet a XVIII. század elejére is, igaz, hogy ekkor már a stílus meglehetősen átalakult, elnépiesedő változata él tovább. Úgy tűnik, hogy a reneszánsz otthonművészet meghonosodása városi környezetben volt erőteljesebb, vidéken viszont tovább élt s provincializálódása tette egyre szívósabbá.

A fejedelmi udvar és köre, valamint a városi patrícius réteg igyekezett lépést tartani az európai fejlődéssel, természetesen csak olyan szinten, ami akkor Erdélyben lehetséges volt. Az eklektikus módon kialakított XVII. századi főúri és patrícius otthonokban a német, flamand és keleti hatások megerősödését figyelhetjük meg, az előző század erős olasz orientációjával szemben. A német és németalföldi kapcsolatok részben Bethlen Gábor házasságával váltak erőteljesebbé, részben az élénk protestáns összeköttetések révén. Bethlen Gábornak velencei ágensei mellett Bécsben is voltak beszerzői, s a palota kincsei között a velencei kristályedények és selyembrokátok társaságában sok német ötvösmű, ezüstedény és ajándéktárgy is szerepelt. Két kedvenc aranyművese, Adrian de Bries és Paul Reinprecht, bécsi volt, s flandriai kárpitjai közül az egyik Nagy Sándor-sorozatot is Berlinből hozatta.

A polgárok és főurak tulajdonába szintén sok német provenienciájú tárgy — kárpit, bútor, metszet, kép — került, és a német hatás előretörését bizonyítja egyes bútorformák, bizonyos díszítőelemek és a bútorkészítés technikájában meghonosult új eljárások terjedése is. A szőtt és bőrkárpitok egy része, a bőrbehuzatú bútorok, némely asztal- és pohárszék-típusok pedig flamand kapcsolatokról tanúskodnak. A lakáskultúrát ért német és németalföldi hatás nemcsak a hozzánk került berendezési és dísz tárgyakon keresztül érvényesült: a sok külföldet járó kereskedő, protestáns diák, utazgató főúr a helyszínen, közvetlen élményekből nyerhetett indítást otthona berendezéséhez. A felsorolt adatok arra figyelmeztetnek, hogy a XVII. századi reneszánsz kutatásakor a német és németalföldi kapcsolatok felderítésére érdemes az eddiginél nagyobb figyelmet szentelni.

Ettől függetlenül természetesen nem hanyagolható el az építészetben, kőfaragásban és a díszítőművészet mintakincsében változatlanul megnyilvánuló olasz hatás sem.

Az erdélyi reneszánsz otthonok sajátos alakulását keleti elemek is befolyásolták, melyek nálunk fokozottabb mértékben érvényesültek, mint a reneszánsz műveltség nyugati területein. Az Erdély-szerte kedvelt perzsa és török szőnyegek, kecsék és kilimek, a Konstantinápolyban készülő falburkoló csempelapok, a fegyverek és lószerszámok, vásznak, hímzések, paplanok, lámpások és gyertyatartók, a férfiszobák aranyozott, rácsos szobarekesztő falai mind a keleti divat térhódításáról vallanak.

A különböző irányból érkező művészeti hatások a helyi ízlés szűrőjébe kerültek, s útjuk csak ezen keresztül vezethetett tovább. A helyi ízlés és művészeti felfogás természetesen sokat alakított rajtuk, s minél tovább jutottak, s minél szélesebb körben terjedtek el, annál többet veszítettek eredeti jellegükből. A bútorok formája, a díszítés módja, a minták rajzolata a helyi mesterek kezéhez igazodott, s jellegzetesen helyi megoldások és formák megszületését eredményezte. Az ilyen módon vulgarizálódó reneszánsz anyagi kultúra a vidék meghódítása során a népi környezetbe is eljutott. Az intérieurrt ért reneszánsz hatás nagyságát és tartósságát a kalotaszegi, torockói és székelyföldi parasztház berendezése ma is beszédesen bizonyítja.

84. Egeres, emeleti ajtó.

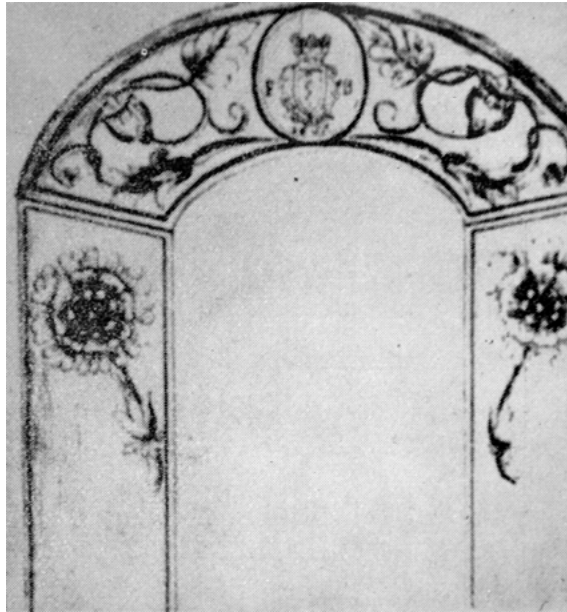
85. Küküllővár, földszinti ajtó.

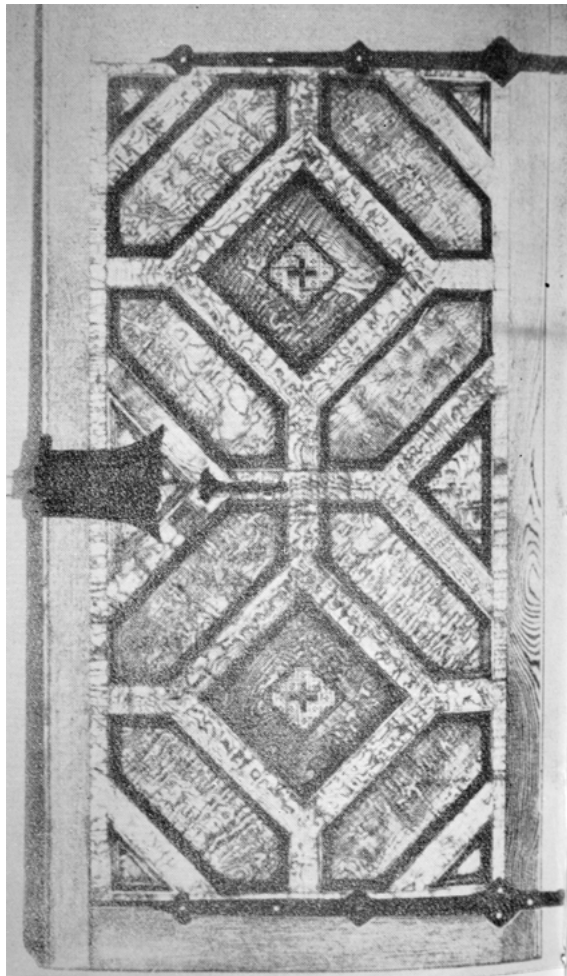
86. Keresd, ajtó 1646-ból.

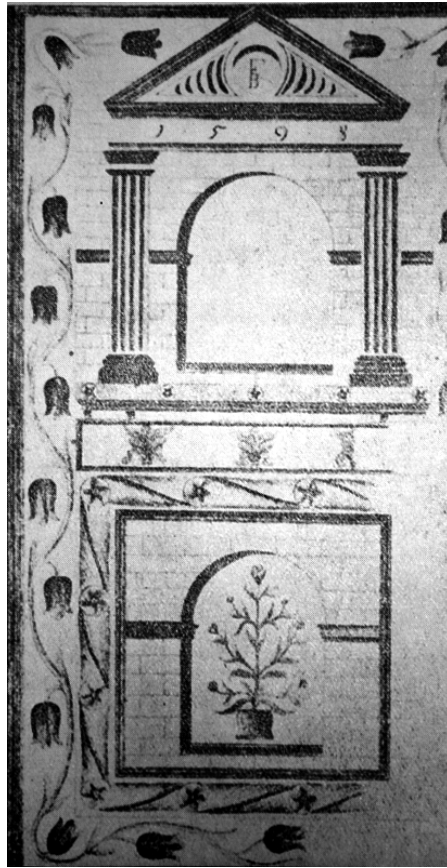
87. Kaplyon, facsipkés ablak a kastélyból.

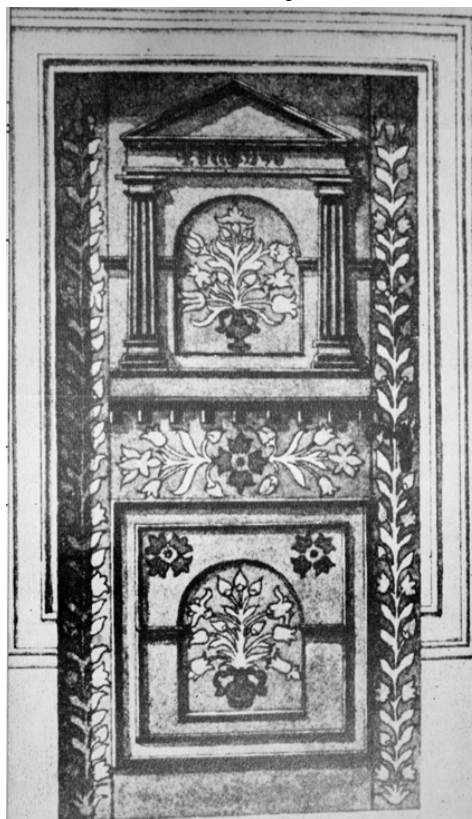
88. Keresd, ablakbéllet díszítmény.

89. Ajtó a XVI. század első feléből.

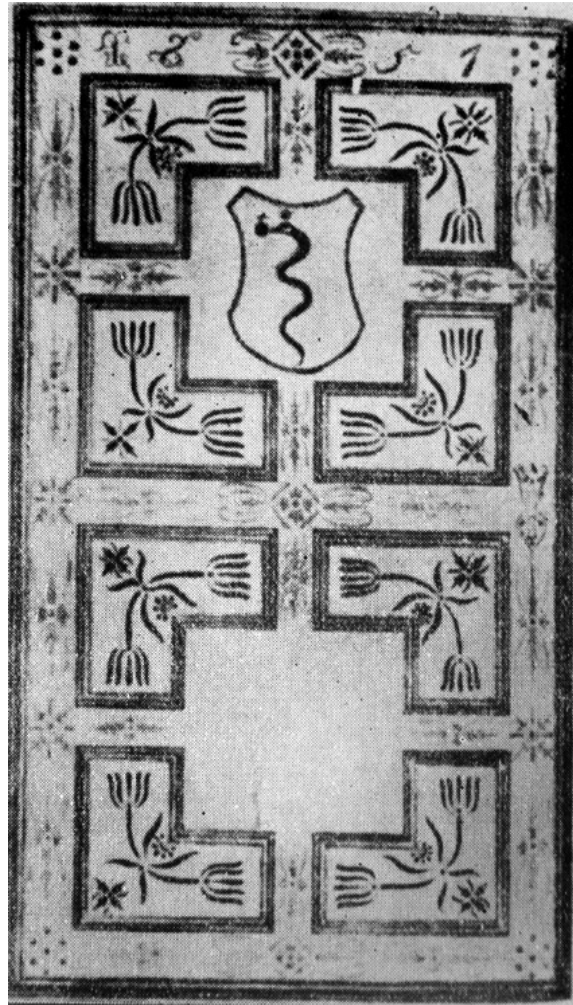

90. Keresd, festett ajtó 1598-ból.

91. Keresd, festett ajtó 1598-ból.

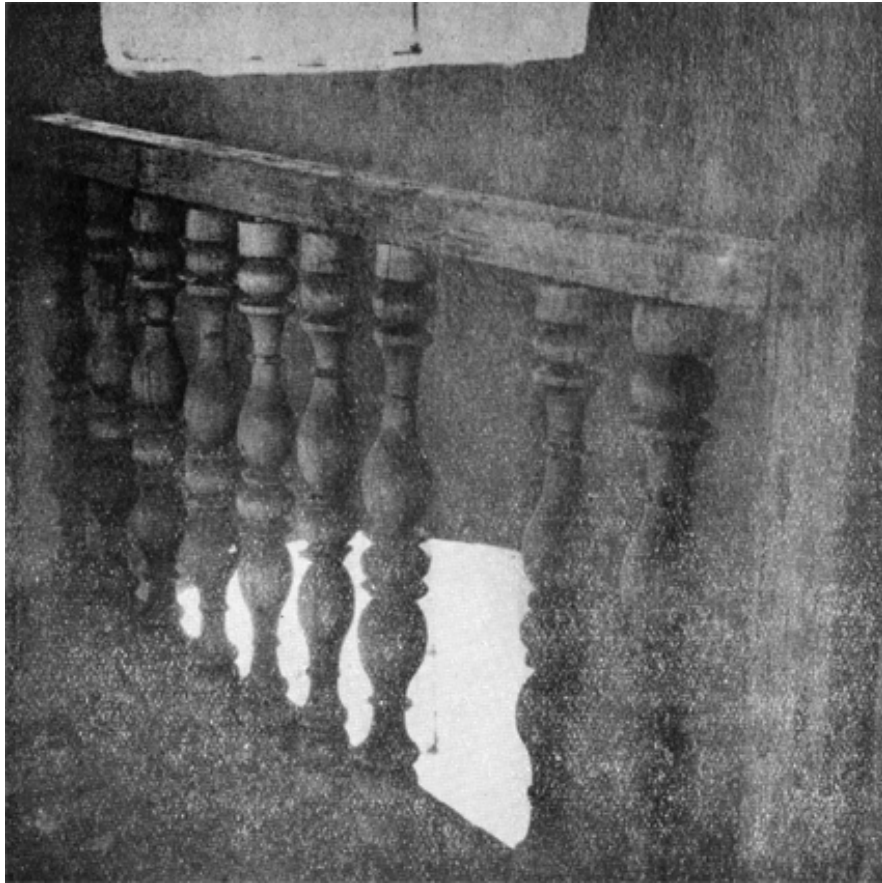

92. Keresd, festett ajtó 1651-ből.

93. Szentbenedek, lépcsőházi részlet.

94. Küküllővár, orsós korlát.

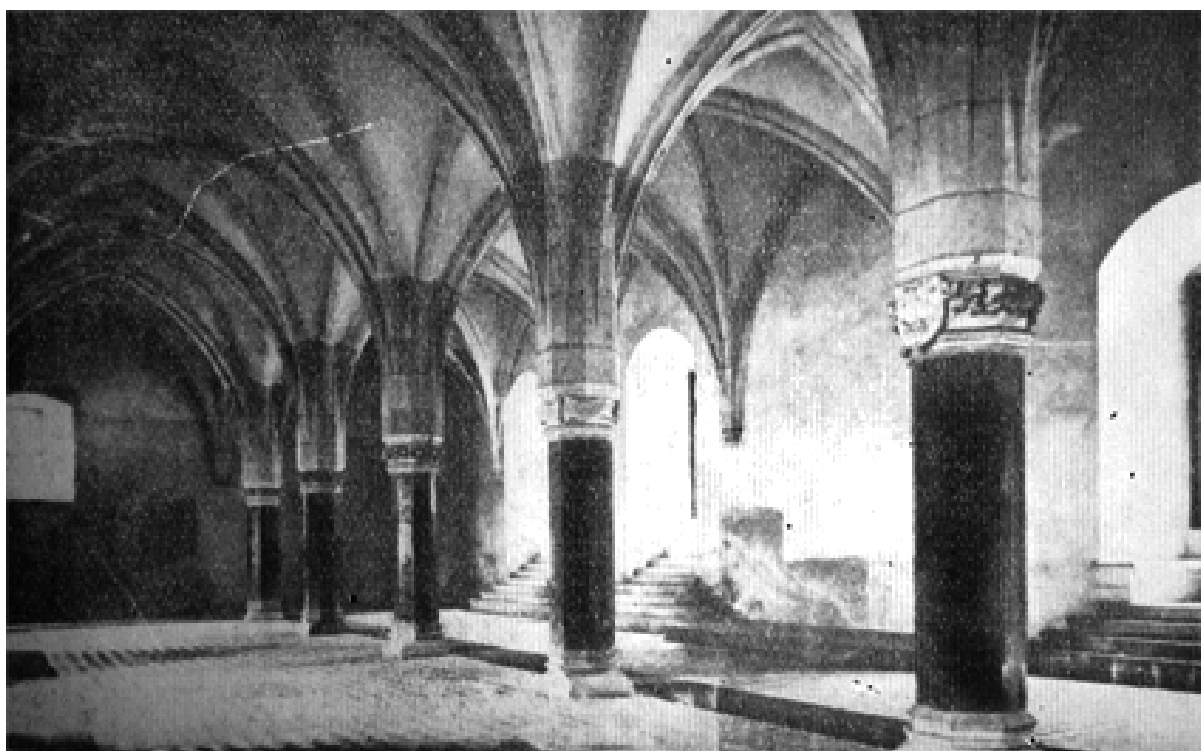

95. Marosvécs, boltozatos szoba.

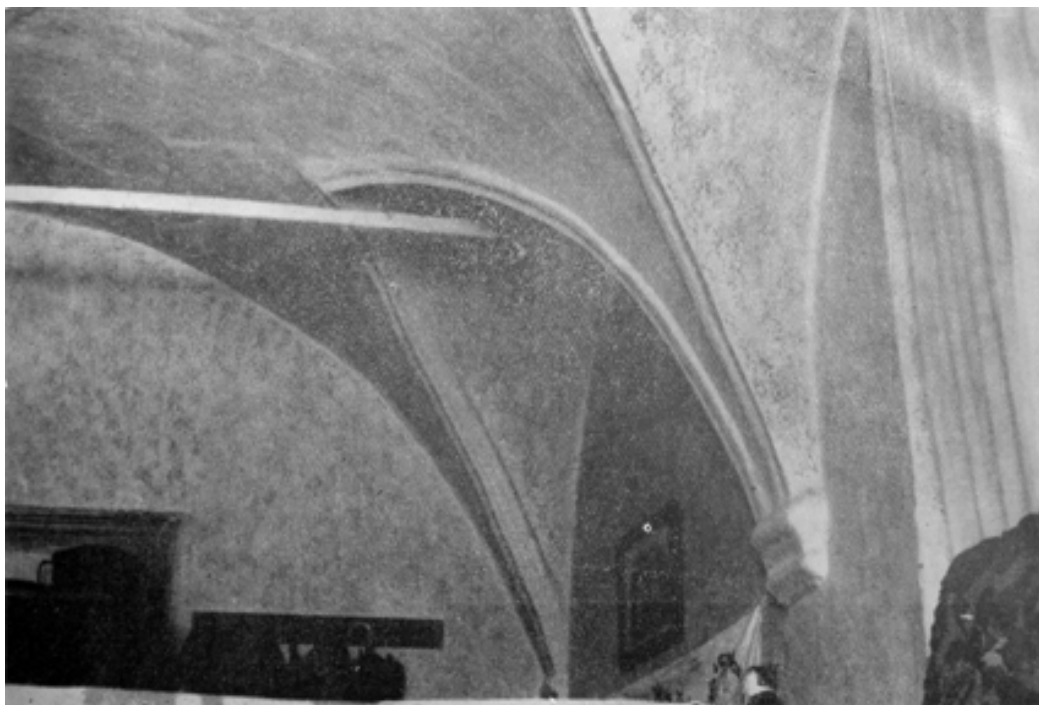

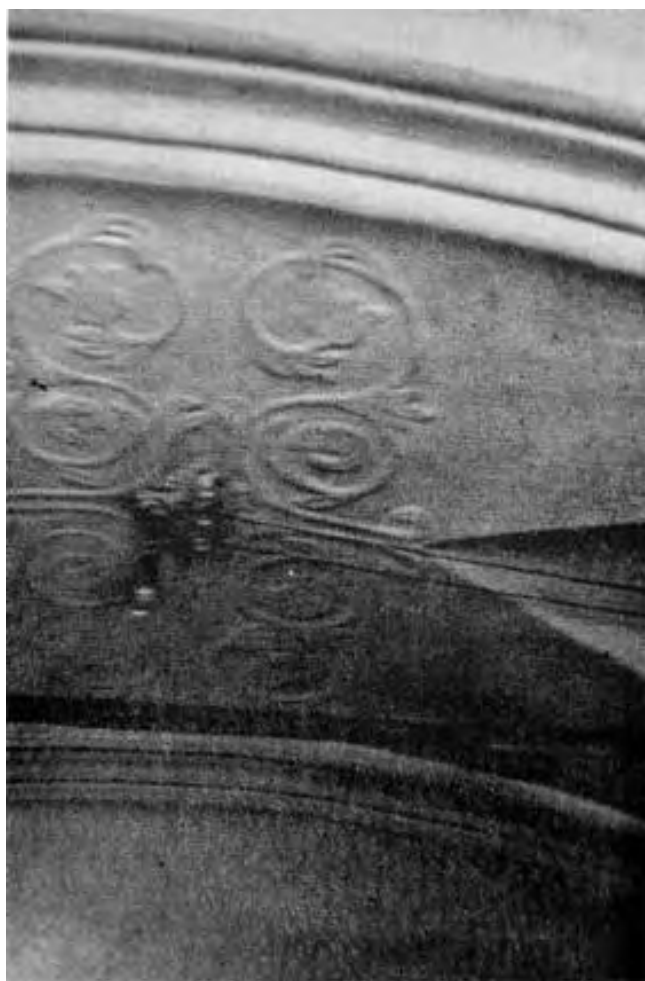
96. Szentbenedek, boltozatos terem.

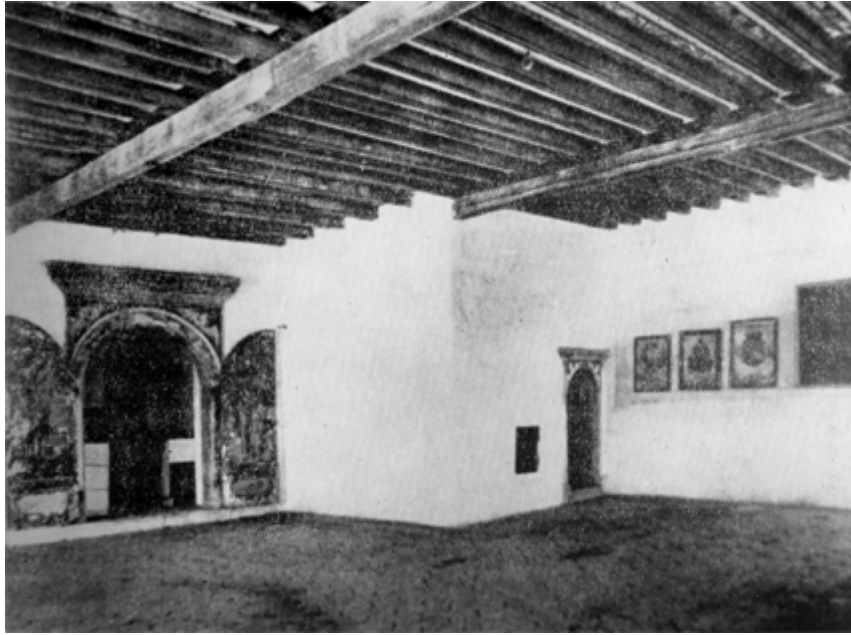
97. Vajdahunyad, a vár földszinti nagyterme.

98. Illyefalva, boltozatos szoba a Bornemissza udvarházban.

99. Uzon, stukkódísz a kastélyból.

100. Szentbenedek, a kastély nagyterme.

101. Szentbenedek, részlet a nagyterem mennyezetéről.

105. Zoltán, virágminta a ref. Templom mennyezetéről.

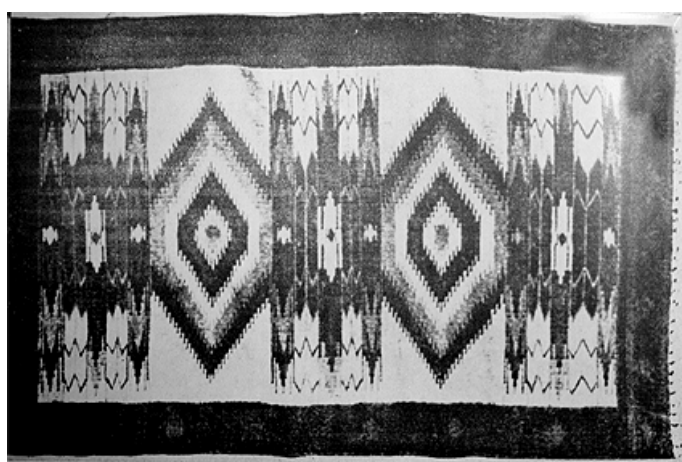
106. Erdélyi török szőnyeg virágos medalionnal.

107. Erdélyi szőnyeg kis ushak medalionnal.

108. Nagy ushak szőnyeg.

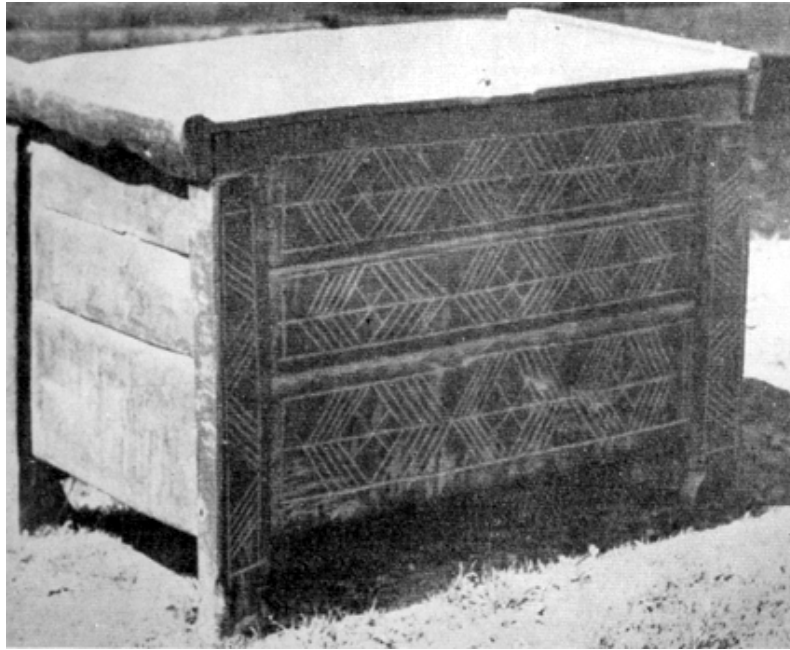

109. Székely festékes szentjánosos mintával.

110. Bethlen Gábor arcképe 1626-ból.

111. Szuszék az altorjai Bernald kúriából.

112. Intarziás láda Gyergyószárhegyről.

113. Intarzia betét a gyergyószárhegyi ládáról.

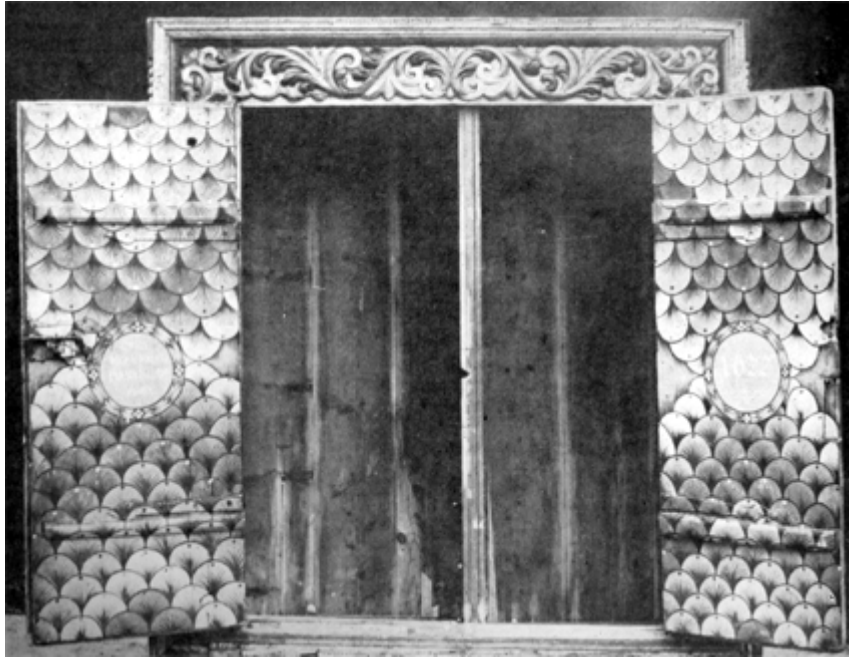

114. Bethlen Kata kelengyeládája 1695-ből.

115. 1622-ben készült szekrény a meggyesfalvi Lázár udvarházból.

116. A meggyesfalvi Lázár udvarház szekrénye kinyitott ajtókkal.

117. Falitéka, a meggyesfalvi Lázár udvarházból.

118. Lápápad a Garázda és Teleki család címerével, 1600 körül.

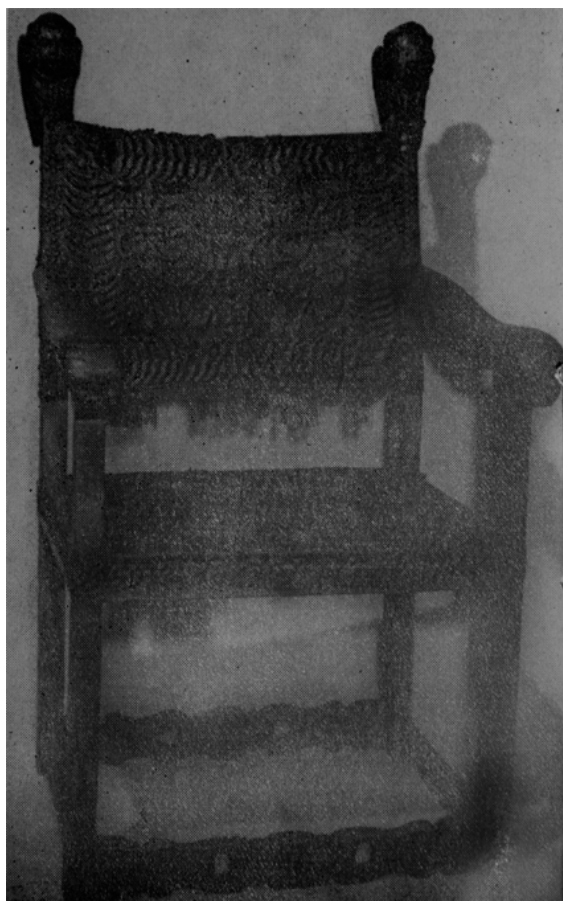
119. Egyes szék háttámlája. XVII. század vége.

120. Teleki Mihály terpeszlábú karszéke 1652-ből.

121. Teleki Mihály bőrs karszéke 1682-ből.

122. Bőrös karszék 1701-ből.

123. Ládás asztal 1597-ből.

124. Kerek asztal az erdőcsinádi ref. templomban. XVIII. század közepe.

125. Olasz asztal a sáromberekai Teleki kastélyból.

126. Faragvány a sáromberek Teleki kastély asztalán.

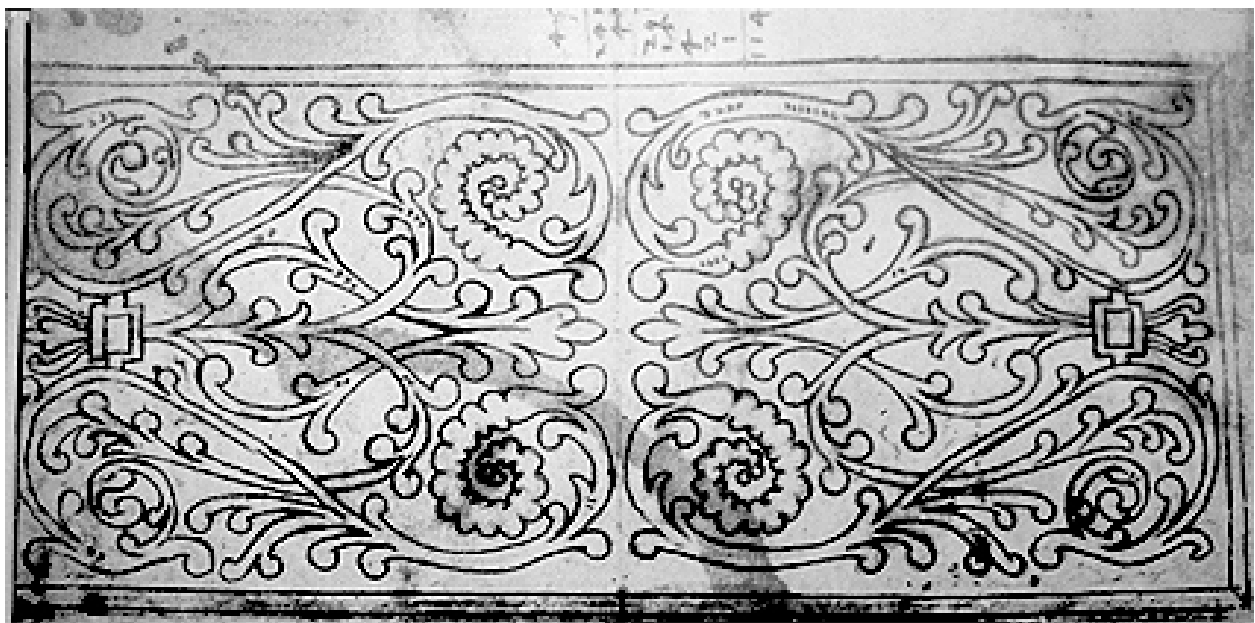

127. Festett padeló a nádasdaróci ref. templomból, XVII. század.

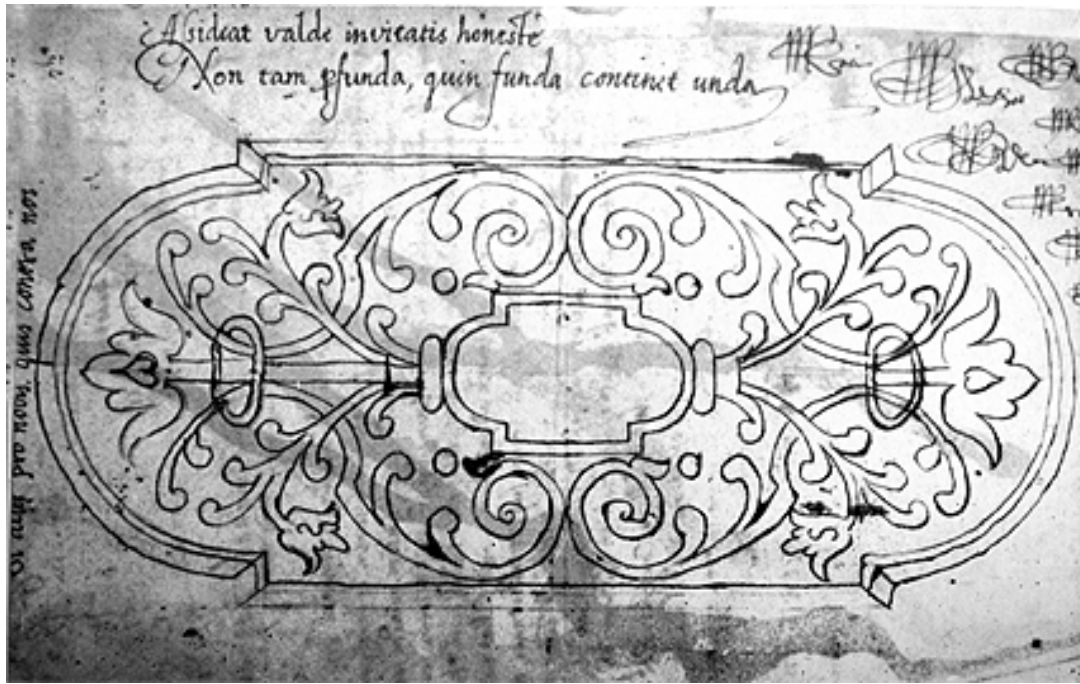

128. Mintarajz a kolozsvári asztalosok céhkönyvében, XVII. század.

129. Mintarajz a kolozsvári asztalosok céhkönyvében. XVII. század.

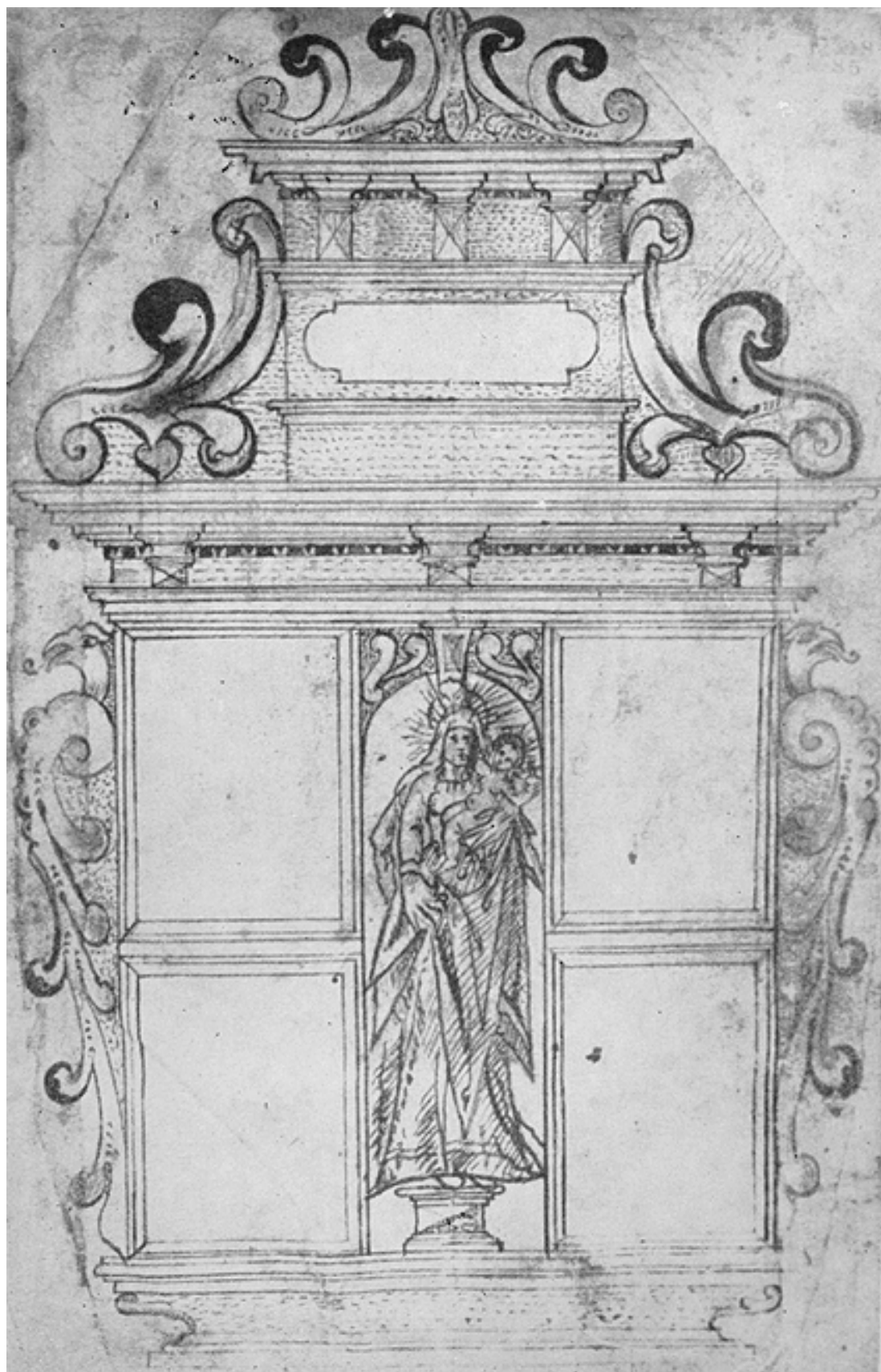

130. Mintaraj a kolozsvári asztalosok céhkönyvében. XVII. század.

131. virágok a kolozsvári asztalosok céhkönyvében, 1646.

132. Oltárterv a kolozsvári asztalosok céhkönyvében. XVII. század.

133. Tar András ötvöslegény mintarajza. XVII. század.

134. Tar András rajza 1649-ből.